

การศึกษาเชิงวิเคราะห์การเผยแผ่ของพระพุทธศาสนาในสมัยพระยาสิทธิ
An Analytical Study of Buddhism Propagation in King Lithai Period

นางบุษบาภรณ์ สิงห์อัครรัตน์

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการสอบวัดคุณสมบัติ
รายวิชา ศึกษาเฉพาะเรื่องในพัฒนาการแห่งพระพุทธศาสนา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๕

การศึกษาเชิงวิเคราะห์การเผยแผ่ของพระพุทธศาสนาในสมัยพระยาสิทธิ

นางบุษบาภรณ์ สิงห์อัครรัตน์

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการสอบวัดคุณสมบัติ
รายวิชา ศึกษาเฉพาะเรื่องในพัฒนาการแห่งพระพุทธศาสนา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๕

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

An Analytical Study of Buddhism Propagation in King Lithai Period

Mrs. Bussabaphorn Singhaassawarat

**A Thematic Paper Concerning the Qualifying Examination in the
Specified in Selected Topics in Development of Buddhism
Submitted in Partial Fulfillment of the Requirement for
the Award of the Degree of Doctor of Philosophy
(Buddhist Studies)
Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E. 2012**

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้ับสารนิพนธ์
เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์การเผยแผ่ของพระพุทธศาสนาในสมัยพระยาภิไธย” เป็นส่วนหนึ่งของ
การสอบวัดคุณสมบัติ รายวิชา “ศึกษาเฉพาะเรื่องในพัฒนาการแห่งพระพุทธศาสนา” ตามหลักสูตร
ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....
(พระสุธีธรรมานวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบสารนิพนธ์ประธานกรรมการ
(พระมหาพรชัย สิริวิโร, ดร.)

.....กรรมการ
(ผศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ)

.....กรรมการ
(ดร.สมหวัง แก้วสุฟอง)

อาจารย์ที่ปรึกษา ผศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ

ชื่อผู้วิจัย
(นางบุษบาภรณ์ สิงห์สวรรค์)

ชื่อสารนิพนธ์ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์การเผยแผ่ของพระพุทธศาสนาในสมัยพระยาสิทธิ
ผู้วิจัย : นางบุษบาภรณ์ สิงห์สุวรรณ
ปริญญา : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ : ผศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ
 นธ.เอก, พธ.บ.(ศาสนา), ศศ.ม.(ปรัชญา), Ph.D.(Buddhist Studies)
วันสำเร็จการศึกษา : ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖

บทคัดย่อ

การศึกษาเชิงวิเคราะห์การเผยแผ่ของพระพุทธศาสนาในสมัยพระยาสิทธิครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ๒) ศึกษาแนวคิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระยาสิทธิ ๓) วิเคราะห์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาสมัยพระยาสิทธิ โดยใช้การศึกษาเฉพาะเอกสาร เอกสารที่ใช้เป็นหลักในการศึกษา คือ ไตรภูมิพระร่วงของพระยาสิทธิ ผลการศึกษามีดังนี้

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทย พบว่า พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศไทย หลังจากการทำสงครามครั้งที่ ๑ ต่อมาสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้รับพระพุทธศาสนาแบบลังกา เข้ามาสู่สุโขทัย สมัยพระยาสิทธิทรงโปรดให้พระสงฆ์ออกไปเผยแผ่ธรรมะตามแคว้นต่าง ๆ และชักชวนให้มานับถือศาสนาในอาณาจักรสุโขทัย พระยาสิทธิทรงนำหลักธรรมมานิพนธ์สอดแทรกในพระราชนิพนธ์เรื่อง เถภูมิกถาหรือไตรภูมิพระร่วง เพื่อใช้สั่งสอนประชาชน หลักธรรมที่นำมาใช้ เช่น สิล ๕ หรือ เบญจศีล หิริโอตตปปะ หลักสัปปุริสธรรม ๑๐ หลักทศพิธราชธรรม ๑๐ และหลักสังคหวัตถุ ๔

ผลการศึกษาแนวคิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสมัยพระยาสิทธิ พบว่า แนวหลักคิดของพระยาสิทธิที่มีต่อการส่งเสริมพระพุทธศาสนา คือ ๑) การเสริมสร้างความเลื่อมใสศรัทธาในหมู่ประชาชน ๒) ทำให้สุโขทัยเป็นที่ยอมรับของอาณาจักรใกล้เคียงที่มีพื้นฐานของศาสนาเดียวกัน โดยการทำนุบำรุงกิจการพระพุทธศาสนาต่าง ๆ สำหรับผลการศึกษาวิเคราะห์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาสมัยพระยาสิทธิ พบว่า พระพุทธศาสนาสมัยพระยาสิทธิมีอิทธิพลต่อด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านบุคคล ด้านสังคม ด้านการเมืองการปกครอง ด้านเศรษฐกิจ และด้านการศึกษา

Thematic Paper Title : An Analytical Study of Buddhism Propagation in King Lithai Period
Researcher : Mrs. Bussabaporn Singhaassavarat
Degree : Doctoral of Philosophy (Buddhist Studies)
Thematic Paper Supervisor : Asst. Prof. Dr. Poonchai Puntiya
 B.A., M.A., Ph.D. (Buddhist Studies)
Date of graduation : February 28, 2013

Abstract

The thematic paper entitled ‘An Analytical Study of Buddhism Propagation in King Lithai Period’ has 3 objectives as 1) to study the Buddhism propagation in Thailand, 2) to study Buddhism propagation during the reign of King Lithai and 3) to analyze Buddhism propagation in the reins of King Lithai. This research was conducted through the royal writing of King Phya Lithai, called ‘The Three Worlds According to King Ruang.

The result revealed that Buddhism spreads to Thailand after the third Buddhist Council , later the Sri Lankan Buddhist doctrines were spread to this region, especially at Sukhothai which was highly supported by King Ramkamheang, the Great. During the time of King Lithai, he sent the Buddhist monks to spread Buddhism in the regions and also convinced people to come and pay homage the Buddhist sites in Sukhothai Kingdom. He has also adopted the important Buddhist doctrine to compose his royal writing that was called Tibhumikatha or The Three Worlds According to King Ruang. This royal Buddhist writing has composed for conducting people in Sukhothai Kingdom. The doctrines that used for teaching people were the Five Precepts or Pañca – sīla, the Virtue that Protect the World or Lokapāla – dhamma, the Quality of a Good Man or Suppurisa – dhamma, the Tenfold of Royal Virtue or Rājadhamma and the Object of Sympathy or Saṅ gahavatthu.

The findings of concept of Buddhism propagation in King Lithai period can be said that the main concepts of Buddhism promotions were 1) strengthening the faith in Buddhism among the people and 2) promoting the Sukhothai Kingdom to be the Buddhist recognition state and accepted by the others Buddhists stage by promoting the religious affairs. Regarding to the analyzing of Buddhism propagation, it can be mentioned that Buddhism has influenced on the Sukhothai’s society in many aspects: individual, socio – political, economic, and educational system.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการสอบวัดคุณสมบัติในรายวิชาศึกษาเฉพาะเรื่อง พัฒนาการแห่งพระพุทธศาสนาซึ่งผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้า และนำเสนอในระดับปริญญาเอก สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

งานวิจัยฉบับนี้จะสำเร็จลุล่วงด้วยดี โดยได้รับความช่วยเหลือเกื้อกูลและคำแนะนำจาก บุคคลหลายท่านดังนี้ ขอขอบคุณ ผศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ ผู้ควบคุมสารนิพนธ์ที่ได้ให้ข้อคิดคำแนะนำ แก้ไขเพิ่มเติมเนื้อหา อันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ และขอขอบคุณ ดร.ไพฑูรย์ รื่นศักดิ์ ดร.กรด เหล็กสมบูรณ์ ที่คอยชี้แนะแก้ไขเนื้อหาให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และติดตามช่วยเหลือ ดูแลเอาใจใส่ให้กำลังใจตลอดมา

ขอกราบขอบพระคุณพระอาจารย์ประธานกรรมการสอบสารนิพนธ์และกรรมการที่มีส่วนสำคัญในการทำให้เนื้อหาในการศึกษาวิเคราะห์มีความถูกต้องสมบูรณ์ครบทุกประการและเป็นไปตาม วัตถุประสงค์และขอขอบคุณคุณจิตตกร จินทร์ศิลป์ คุณบุญมี แก้วดา เจ้าหน้าที่ธุรการ ศูนย์ บัณฑิตศึกษา ผู้คอยดูแลติดตาม ประสานงานให้ประสบความสำเร็จด้วยดี

ขอขอบคุณ ร.ต.ต.ชัยโรจน์ สิงห์ฮัศวรัตน์ , เกศษกรหญิงพิมบุษพร สิงห์ฮัศวรัตน์, นายกิตติกร สิงห์ฮัศวรัตน์ ที่ให้กำลังใจและสนับสนุน คอยดูแลช่วยเหลือ จนงานวิจัยฉบับนี้สำเร็จ ลุล่วงไปด้วยดี

นางบุษบาภรณ์ สิงห์ฮัศวรัตน์

๒๕ มกราคม ๒๕๕๖

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๕
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ	๑๕
บทที่ ๒ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทย	๑๖
๒.๑ การเข้ามาของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย	๑๖
๒.๒ การเข้ามาของพระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย	๑๘
๒.๓ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาสมัยสุโขทัย	๒๔
๒.๔ รูปแบบ วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระยาสิทธิ	๓๒
๒.๕ หลักธรรมนำมาใช้	๓๓
บทที่ ๓ แนวคิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระยาสิทธิ	๓๘
๓.๑ แนวหลักคิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสมัยพระยาสิทธิ	๓๘
๓.๒ รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสมัยพระยาสิทธิ	๓๙

บทที่ ๔	วิเคราะห์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาสมัยพระยาสิทธิ	๔๔
๓.๑	ด้านบุคคล	๔๔
๓.๒	ด้านสังคม	๔๕
๓.๓	ด้านการเมืองการปกครอง	๕๑
๓.๔	ด้านเศรษฐกิจ	๕๖
๓.๕	ด้านการศึกษาและศิลปกรรม	๕๗
บทที่ ๕	สรุปและข้อเสนอแนะ	๖๐
๕.๑	สรุป	๖๐
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๖๓
บรรณานุกรม		๖๔
ประวัติผู้วิจัย		๖๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

คำอธิบายคำย่อในภาษาไทย

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี และภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียงตามลำดับคัมภีร์ ส่วนการอ้างเล่ม ข้อ หน้า ตามลำดับ ตัวอย่างเช่น ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๑๗/๒๕๗ หมายถึง คัมภีร์ทีฆนิกาย ปาฏิกขุปปาติ เล่ม ๑๑ ข้อที่ ๓๑๗ หน้าที่ ๒๕๗ และ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๗/๒๖๐ หมายถึงคัมภีร์ ทีฆนิกาย ปาฏิการวรรค (ภาษาไทย) เล่มที่ ๑๑ ข้อที่ ๓๑๗ หน้าที่ ๒๖๐.

ชุดต้นตปิฎก

ที.ปา.	(บาลี)	=	ชุดตุนตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกขุปปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย)	=	ชุดต้นตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิการวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(บาลี)	=	ชุดตุนตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.มู.	(ไทย)	=	ชุดต้นตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก	(ภาษาไทย)
ส.สพ.	(บาลี)	=	ชุดตุนตปิฎก สัตยุตตนิคาย สพายตนวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.สพ.	(ไทย)	=	ชุดต้นตปิฎก สัตยุตตนิคาย สพายตนวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(บาลี)	=	ชุดตุนตปิฎก สัตยุตตนิคาย มหาวารวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.ม.	(ไทย)	=	ชุดต้นตปิฎก สัตยุตตนิคาย มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
อ.ง. นว.	(บาลี)	=	ชุดตุนตปิฎก อังคุตตรนิกาย นวกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อ.ง. นว.	(ไทย)	=	ชุดต้นตปิฎก อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.	(บาลี)	=	ชุดตุนตปิฎก ขุททกนิกาย ชาตกปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.	(ไทย)	=	ชุดต้นตปิฎก ขุททกนิกาย ชาตก	(ภาษาไทย)

หมายเหตุ : การใช้พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นหลักในการอ้างอิง โดยมีวิธีการอ้างอิง ดังนี้ คือ ชื่อย่อคัมภีร์.เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ขุ.ธ. ๒๕/๒๘/๔๘ หมายถึง ขุททกนิกาย ธรรมปทคาถา เล่มที่ ๒๕ ข้อ ๒๘ หน้า ๔๘ เป็นต้น

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่คนไทยนับถือมากที่สุดในประเทศนับได้ว่าเป็นศาสนาประจำชาติของประเทศไทย การศึกษาศาสนาพุทธในด้านต่าง ๆ จะทำให้เราสามารถทราบถึงลักษณะของแนวคิดทางอุดมคติ แนวคิดทางสังคม ความเจริญและความเสื่อม ตลอดจนความคงอยู่แห่งความเชื่อ ค่านิยม และเหตุผล ที่มีอิทธิพลต่อคนไทยในยุคสมัยปัจจุบัน

สำหรับการเข้ามาของพระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัยถือได้ว่าเป็นความโดดเด่น และเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการเปลี่ยนแปลงแนวคิดหลาย ๆ ด้าน ทั้งที่เกี่ยวข้องกับเรื่องบทบาททางศาสนา ลัทธิความเชื่อและค่านิยมที่มีอิทธิพลส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชน การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและศิลปวัฒนธรรม พิจารณาจากหลักฐานที่ปรากฏในหลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง^๑ ที่กล่าวว่า “คนในสุโขทัยนี้ มักทาน มักทรงศีล มักโอบุชาน พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งแม่ชาวเจ้า ท่วยปั่วท่วยนาง ลูกเจ้าขุนทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชายผู้หญิง ฝูงท่วยมีศรัทธาในพุทธศาสน์ ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน...เบื้องตะวันตกเมืองสุโขทัยนี้ มีอรัญญิก พ่อขุนรามคำแหงกระทำโอบุชานแก่มหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนปิฎกไตร เรียกว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลูกแต่เมืองศรีธรรมราชมาในกลางอรัญญิก มีพิหารอันหนึ่งมนใหญ่ สูงงามแก่กม มีพระอัฐฐารศอันหนึ่งลูกยืน...๑๒๐๗ สกปีกุน ให้ขุดเอาพระธาตุออก ทั้งหลายเป็นกระทำบูชาบำเรอแก่พระธาตุได้เดือนหกวัน จึงเอาฝังในกลางเมืองศรีสังขาลย์ ก่อพระเจดีย์เหนือหกเข้าจึงแล้ว ตั้งเวียนผาล้อมพระธาตุสามเข้าจึงแล้ว” ซึ่งจากหลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองมากในสมัยสุโขทัย จนกระทั่งกลายเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของคนในสมัยนั้น ดังในฤดูกาลเข้าพรรษาประชาชนทุกคนไม่ว่าอยู่ในฐานะใดต่างก็ถือศีลปฏิบัติธรรมกันอย่างถ้วนหน้า สังคมสุโขทัยจึงเป็นสังคมที่มีความสงบสุข ถือว่าเป็นแบบอย่างที่ดีแก่คนรุ่นหลังได้ ซึ่งลักษณะดังกล่าวมักปรากฏเป็นเรื่องราวจากหลักฐานต่าง ๆ เช่น หลักศิลาจารึก วรรณกรรม และศิลปวัฒนธรรม ในแง่มุมทางศาสนากับสังคม ซึ่งความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย ช่วงเวลาที่มีความเจริญรุ่งเรืองที่สุดถือเป็นยุคทองของพระพุทธศาสนายุคหนึ่งคือ สมัยพระยาลิไท

^๑วารี สามารถ, “ความคิดทางสังคมในวรรณกรรมสมัยสุโขทัย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๑), หน้า ๕๘.

พระยาสิทธิ หรือพระศรีสุริยพงศ์รามมหาราชราช หรือพระมหาธรรมราชาสิทธิ เป็นพระโอรสของพระยาเลอไท และเป็นพระราชนัดดาของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ครองราชย์ใน พ.ศ. ๑๘๕๐ – ๑๘๖๕ พระยาสิทธิทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้คนไปนิมนต์พระสงฆ์มาจากลังกา และทรงแต่งตั้งให้เป็นพระสังฆราช ในปี พ.ศ. ๑๘๖๒^๒ เผยแพร่เพิ่มความเจริญให้แก่พระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น ทรงสร้างและบูรณะวัดมากมายหลายแห่ง รวมทั้งการสร้างพระพุทธรูปเป็นจำนวนมาก เช่น พระพุทธรูปชินราช^๓ พระศรีศากยมุนี (เดิมเป็นประธานอยู่ในวิหารหลวงวัดมหาธาตุเมืองสุโขทัย ปัจจุบันได้อัญเชิญลงมาเป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดสุทัศน์เทพวราราม กรุงเทพฯ) พ.ศ. ๑๘๖๕ พระองค์โปรดให้จำลองรอยพระพุทธรูปจากลังกาสร้างสำหรับประดิษฐานตามสถานที่ต่าง ๆ^๔ และเมื่อพระองค์ทรงผนวชในพระพุทธศาสนาเมื่อ พ.ศ. ๑๘๖๕ ก็ได้ทำให้เกิดความมั่นคงในพระพุทธศาสนามากขึ้น เพราะหลังรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช วงการสงฆ์มีความแตกแยก แต่ละสำนักแต่ละเมืองมีการปฏิบัติแตกต่างกัน เมื่อทรงมีศรัทธาแรงกล้าออกผนวช พสกนิกรทั้งหลายก็คล้อยตามหันมาเลื่อมใสตามแบบอย่างพระองค์ กิตติศัพท์ของพระพุทธศาสนาในสุโขทัยจึงเลื่องลือไปไกล พระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่หลายรูปได้ออกไปเผยแผ่ธรรมในแคว้นต่าง ๆ เช่น อโยธยา หลวงพระบาง เมื่อน่าน^๕ หรือเมื่อ พ.ศ. ๑๘๖๓ พระยาเกี๋ยนา (พ.ศ. ๑๘๕๕-๑๘๖๘) กษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านนา ได้มีพระราชสาส์นขอให้พระองค์ส่งพระสงฆ์ไปช่วยปรับปรุงพุทธศาสนา พระองค์ก็ทรงมีพระราชานุญาตให้พระสุมนเถระพระสังฆราชเมืองสุโขทัยเดินทางไปปรับปรุงคณะสงฆ์ในอาณาจักรล้านนา^๖ พร้อมทั้งนำพระบรมสารีริกธาตุไปบรรจุไว้ในพระเจดีย์ที่เมืองเชียงใหม่ด้วย ทำให้ทั้งสองอาณาจักรมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน สำหรับด้านนโยบายการปกครองพระองค์ทรงมี

^๒ มาตยา อิงคนารถ ทวี ทองสว่าง และวัฒนา รอดสำอางค์, หนังสือประวัติศาสตร์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕) หน้า ๓๗.

^๓ บังอร ปิยะพันธ์, ประวัติศาสตร์ไทย การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และความสัมพันธ์กับต่างประเทศก่อนสมัยสุโขทัยจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๗๒.

^๔ พลดิษฐ์ สิทธิธัญกิจ, ประวัติศาสตร์ไทย ฉบับเสริมการเรียนรู้, โครงการศึกษาประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๗), หน้า ๔๖๒-๔๖๓.

^๕ วิกีพีเดีย, พระมหาธรรมราชาที่ ๑, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://th.wikipedia.org>.

^๖ พลดิษฐ์ สิทธิธัญกิจ, ประวัติศาสตร์ไทย ฉบับเสริมการเรียนรู้, หน้า ๔๖๕.

นโยบายในการรักษาเสถียรภาพบ้านเมืองโดยใช้ศาสนาเป็นสื่อ ทรงชักจูงให้เมืองต่างๆ มานมัสการ พระพุทธรูปและศาสนสถาน^๓

พระยาสิทธิพร ทรงปราดเปรื่องในความรู้ในพระพุทธศาสนา ทรงมีความรู้แตกฉานใน พระไตรปิฎก พระองค์ได้ทรงแบ่งพระสงฆ์ออกเป็น ๒ ฝ่ายคือฝ่าย "คามวาสี" และฝ่าย "อรัญวาสี" โดยให้ฝ่ายคามวาสีเน้นหนักการสั่งสอนราษฎรในเมืองและเน้นการศึกษาพระไตรปิฎก ส่วนฝ่าย อรัญวาสีเน้นให้หนักด้านการวิปัสสนาและประจำอยู่ตามป่าหรือชนบท นอกจากนี้พระองค์ยังทรง ทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญหลายประการ เช่น สร้างถนนพระร่วงตั้งแต่เมืองศรีสัชนาลัยผ่านกรุง สุโขทัยไปถึงเมืองนครชุม (กำแพงเพชร) บูรณะเมืองนครชุม สร้างเมืองสองแคว (พิษณุโลก) เป็น เมืองลูกหลวง และด้วยทรงพระปรีชาสามารถด้านอักษรศาสตร์และเรื่องพระไตรปิฎกอย่าง แยกฉาน จึงทรงมีพระราชนิพนธ์สำคัญ คือ เถกมิกถา หรือไตรภูมิพระร่วงที่นับเป็นงานนิพนธ์ที่ เก่าแก่ที่สุดเรื่องหนึ่งในประวัติศาสตร์ไทย มาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๑๘๘๘ ขณะที่ยังเป็นพระมหาอุปราช ครองเมืองศรีสัชนาลัย และได้นำเถกมิกถามาใช้สั่งสอนอาณาประชาราษฎร์เมืองสุโขทัยดังที่ทรงมี พระราชดำริไว้ก่อนครองราชย์ เพื่อส่งเสริมพุทธศาสนาจนทำให้เมืองสุโขทัยนั้นเป็นศูนย์กลาง พุทธศาสนา^๔

ลักษณะดังกล่าวข้างต้นทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจใคร่จะศึกษาเกี่ยวกับการเผยแผ่ของ พระพุทธศาสนาสมัยสุโขทัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทหรือพระยาสิทธิพร โดยมีประเด็นที่สนใจคือ การวิเคราะห์ถึงอิทธิพลพระพุทธศาสนาที่มีต่อวิถีชีวิต การเมืองการ ปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและ ศิลปวัฒนธรรม ในสมัยพระยาสิทธิพรว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร ซึ่ง ประโยชน์ที่ได้จากการศึกษาจะเป็นแนวทางในการนำไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิต ซึ่งจะช่วยลด ปัญหาทางสังคมอันเกิดจากการขาดคุณธรรม จริยธรรมที่ดึกดำบรรพ์ รวมถึงการนำเอาหลักธรรมไปใช้ ประโยชน์แก่สังคม ประเทศ และยังทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทย
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวความคิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระยาสิทธิพร
- ๑.๒.๓ วิเคราะห์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาสมัยพระยาสิทธิพร

^๓ บังอร ปิยะพันธ์, ประวัติศาสตร์ไทย การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และความสัมพันธ์กับ ต่างประเทศก่อนสมัยสุโขทัยจนถึง พ.ศ. ๒๔๖๕, หน้า ๗๑.

^๔ พลาคิษฐ์ สิทธิธัญกิจ, ประวัติศาสตร์ไทย ฉบับเสริมการเรียนรู้, หน้า ๔๖๓.

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาเฉพาะเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขอบเขตศึกษาถึงการเผยแพร่ของพระพุทธศาสนาสมัยพระยาสิทธิโท และวิเคราะห์อิทธิพลพระพุทธศาสนาสมัยพระยาสิทธิโทที่มีต่อสังคมและการเมืองการปกครอง เอกสารที่ใช้เป็นหลักในการศึกษาคือ ไตรภูมิพระร่วงของพระยาสิทธิโทและหนังสือวิชาการต่างๆ

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านข้อมูล ใช้ข้อมูลจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๕ รวมถึงเอกสารงานวิจัยต่างๆที่เกี่ยวข้อง

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ การเผยแพร่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยมีลักษณะอย่างไร

๑.๔.๒ แนวคิดการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระยาสิทธิโทเป็นอย่างไร

๑.๔.๓ การเผยแพร่พระพุทธศาสนาสมัยพระยาสิทธิโทมีแนวหลักคิดอย่างไร

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

อิทธิพลพระพุทธศาสนา หมายถึง สิ่งที่อยู่ในพระพุทธศาสนา เช่น หลักธรรมคำสอน แนวคิด หลักการปฏิบัติ ฯลฯ ซึ่งส่งผลต่อประชาชนและสังคมในด้านต่าง ๆ ในการศึกษาครั้งนี้ หมายถึงอิทธิพลในด้านจิตใจ ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านกฎหมายการปกครองและด้านประเพณี

พระพุทธศาสนา หมายถึง พระพุทธศาสนานิกายเถรวาท

การเผยแพร่พระพุทธศาสนา หมายถึง การประกาศหรือชี้แจงแนะนำหลักธรรมหลักคำสอน ประวัติศาสตร์ พิธีกรรมและขนบธรรมเนียมทางพระพุทธศาสนา ให้ผู้อื่นได้รู้ เข้าใจและปฏิบัติได้ถูกต้อง โดยปราศจากการบังคับขู่เข็ญใดๆ

การส่งเสริมพระพุทธศาสนา หมายถึง การเข้าใจพระศาสนา ช่วยเผยแพร่ให้คนอื่นเข้าใจ มีการแนะนำที่จะช่วยให้เขาเกิดความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนา

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ หนังสือ

๑) วาริ สามารถ^๕ ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของอาณาจักรสุโขทัยประวัติความเป็นมาและเหตุการณ์สำคัญจากการศึกษาทางโบราณคดีและโบราณวัตถุ ศิลปจารึกและตำนาน

^๕ วาริ สามารถ, “ความคิดทางสังคมในวรรณกรรมสมัยสุโขทัย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๑).

พงศาวดารท้องถิ่น ทำให้เข้าใจว่า ะยะก่อนปี พ.ศ. ๑๗๖๑ นั้น อาณาจักรขอมมีอำนาจรุ่งเรืองมาก ในดินแดนสุวรรณภูมิโดยเฉพาะตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. ๑๖๐๐ เป็นต้นมาถึงสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ อาณาจักรขอมมีศูนย์กลางอำนาจทางลุ่มน้ำเจ้าพระยาอยู่ที่เมืองละโว้ (ลพบุรี) มีการปกครองแบบราชาธิปไตย กษัตริย์ส่งขุนนางปกครองเมืองบริวาร โดยเมืองบริวารต้องส่งส่วยเป็นเครื่องบรรณาการให้แก่ครหลวง ขณะเดียวกันบางท้องถิ่นอาจเป็นอิสระมีอำนาจปกครองตนเอง กลุ่มชนมีขนาดไม่ใหญ่นัก ผู้ที่ได้รับการยกย่องจากกลุ่มชนจะได้รับการยอมรับให้เป็นผู้ปกครองการปกครองไม่มีความซับซ้อนเพราะประชาชนมีจำนวนน้อย เช่น เมืองศรีเทพ บริเวณลุ่มน้ำป่าสัก เมืองสองแคว (พิษณุโลก) และเมืองสุโขทัยและศรีสัชนาลัย

๒) กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ^{๑๑} อาณาจักรสุโขทัยเป็นอาณาจักรที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากในด้านประวัติศาสตร์ เพราะถือได้ว่าเป็นอาณาจักรที่สร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับสยามประเทศ ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ซึ่งถือได้ว่าเป็นยุคที่มีความรุ่งเรืองมากที่สุด เพราะความสามารถของพระองค์ไม่ว่าจะเป็นในด้านการคิดค้นประดิษฐ์ตัวอักษร การปกครองประชาชน การทำศึกสงคราม ทำให้เป็นชื่อที่เลื่องลือในแว่นต่างๆ รวมทั้งในด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และด้านอื่นๆ ซึ่งเห็นได้จากพระพุทธรูป เครื่องขามสังคโลก ศิลาจารึก เป็นต้น แต่เมื่อได้สิ้นราชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแล้ว อาณาจักรสุโขทัยก็ค่อยๆ เสื่อมลง เป็นเพราะกษัตริย์องค์ต่อๆ มาไม่มีความสามารถในการดูแลปกครองเมือง จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้อาณาจักรสุโขทัยตกเป็นเมืองขึ้นของอยุธยา

๓) วิเชียร รักการ^{๑๒} การปกครองในสมัยสุโขทัยเป็น การปกครองแบบระบอบปิฎราชาธิปไตย ได้เริ่มเกิดขึ้น ในตอนต้นของสมัยสุโขทัย โดยเฉพาะปรากฏชัดเจน ในสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์และพ่อขุนรามคำแหงมหาราช กล่าวคือ กรุงสุโขทัยอยู่ในระยะของการสร้างบ้านสร้างเมืองให้เป็นปึกแผ่น อันหมายถึง การสร้างความมั่นคงของสังคมให้รอดพ้นจากภัยรุกรานจากภายนอก ซึ่งในการนี้จำเป็นอย่างยิ่งที่กรุงสุโขทัยจะต้องมีกำลังทหารและประชาชน เพื่อการศึกษาสงครามและการป้องกันภัย ทั้งนี้ ในการที่จะมีกำลังคนดังกล่าว ผู้ปกครองจะต้องมีคุณลักษณะพิเศษ คือ มีความเข้มแข็ง กล้าหาญ และมีนโยบายในการปกครองประเทศที่เอื้ออำนวยต่อการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และการจัดระเบียบทางสังคม เพื่อนำไปสู่ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชาชน

^{๑๑} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, *สุโขทัย รุ่งอรุณแห่งความสุข*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๕).

^{๑๒} วิเชียร รักการ, *วัฒนธรรมและพฤติกรรมของไทย*, (กรุงเทพมหานคร : โอเอสพริ้นติ้งเฮาส์, ๒๕๒๕).

สังคมในสมัยสุโขทัย ยังเป็นสังคมที่ไม่มีขนาดใหญ่โตนัก ประชาชนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันทั้งในทางครอบครัวและเครือญาติเมื่อเป็นเช่นนี้ความแตกต่างในฐานะระหว่างบุคคลทางสังคมจึงมีไม่มากนัก ดังนั้น ผู้นำของสังคมจึงมีฐานะเฉกเช่นเดียวกับประชาชน แต่จะต้องมีลักษณะพิเศษคือ ความเข้มแข็งและความกล้าหาญ ผู้ปกครองในสมัยสุโขทัยจึงมีความใกล้ชิดกับประชาชน เนื่องด้วยเหตุผลอย่างน้อยสองประการ คือ ประการแรก ลักษณะสังคมสุโขทัยยังเรียบง่ายไม่สลับซับซ้อนเพราะมีประชากรจำนวนไม่มากนัก จึงเป็นสังคมเล็ก ๆ ที่ประกอบด้วยประชาชนมีความสัมพันธ์กันทางครอบครัวและเครือญาติ และประการที่สอง ผู้ปกครองมีฐานะที่มีได้แตกต่างจากประชาชนมากนักจึงเอื้ออำนวยให้เกิดรูปแบบปกครองแบบพ่อลูก กล่าวคือ พระมหากษัตริย์เปรียบได้กับหัวหน้าครอบครัวหรือบิดาในครัวเรือน กษัตริย์สุโขทัยตอนต้นจึงมักเรียกพระองค์ว่า “กู” และใช้นามว่า “พ่อขุน” เช่น พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ พ่อขุนรามคำแหง เป็นต้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับประชาชนที่แฝงด้วยลักษณะความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกัน (บางท่านเรียกการปกครองนี้ว่า การปกครองแบบพ่อขุน) ลักษณะ การปกครองแบบพ่อลูกหรือแบบปิตุราชาธิปไตย ในสมัยสุโขทัยตอนต้นนี้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายไว้ว่า

พระเจ้าแผ่นดินเป็นบิดาประชาชน ลักษณะการปกครองยึดสกุลเป็นคติ บิดาปกครองครัวเรือนหลายครัวเรือนรวมกันเป็นบ้านอยู่ในความปกครองของพ่อบ้าน ผู้อยู่ในปกครองเรียกว่า ลูกบ้านหลายบ้านรวมกันเป็นเมือง มีผู้ปกครองที่เรียกว่า พ่อเมืองหลายเมืองรวมกันเป็นประเทศ อยู่ในปกครองของพ่อขุน

โดยสรุป รูปแบบการปกครองแบบปิตุราชาธิปไตยนั้นมีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

๑. เป็นการปกครองแบบราชาธิปไตย คือ กษัตริย์มีฐานะเป็นผู้ปกครองสูงสุด ทรงเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตย

๒. ผู้ปกครองมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับราษฎรประดุจบิดากับบุตร

๓. ในการปกครองประเทศ กษัตริย์ทรงยึดหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการปกครองประเทศ ซึ่งทำให้กษัตริย์ยึดหลักการปกครองแบบธรรมราชา

ดังนั้น ในสมัยสุโขทัย ลักษณะการปกครองจึงเป็นแบบปิตุราชาธิปไตย ผสมผสานกับหลักปฏิบัติแบบธรรมราชา อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติแล้ว สถาบันพระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัยนี้ พระองค์ทรงมีฐานะเป็นศูนย์กลางของการปกครองและบริหารทั้งหลายทั้งปวง

๔) ภาณุมาศ ทักษิณา^๒ พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้าสู่ประเทศไทย มี ๔ ยุค คือ ยุค ที่ ๑ ยุคเถรวาทแบบพระเจ้าอโศกมหาราช นับแต่ช่วงเวลาที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงอุปถัมภ์ การสังคายนาครั้งที่ ๓ ได้ทรงส่งสมณทูตไปเผยแผ่โดยคณะพระสมณทูตสายหนึ่งมีพระโสณเถระ และพระอุตตรเถระเป็นประธานได้เดินทางมาเผยแผ่ในแคว้นสุวรรณภูมิ ยุคที่ ๒ ยุคมหายาน ประมาณ พ.ศ.๖๒๐ พระเจ้ากนิษกะมหาราช ทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๔ ของฝ่ายมหายานที่ เมืองฉัณฑริ และได้ส่งคณะพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานในเอเชียกลาง จนถึง ประเทศจีน และจากจีนก็เผยแผ่ต่อมายังอาณาจักรอัยลาว ยุคที่ ๓ ยุคเถรวาทแบบพุกาม เมื่อ พ.ศ. ๑๖๐๐ พระเจ้านรุตมหาราชแห่งพม่ามีอำนาจ ทรงตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองพุกาม ทรงแผ่ขยาย อาณาเขตครอบคลุมมาถึงดินแดนตอนเหนือของไทยคือ ล้านนาลงมาถึงลพบุรีและทวารวดี ยุคที่ ๔ เถรวาทแบบลังกาวงศ์เมื่อ พ.ศ. ๑๖๕๘ พระเจ้าปรักรมพาหุแห่งประเทศลังกาได้ทรงฟื้นฟู พระพุทธศาสนาในลังกา ได้อาราธนาพระมหากัสสปะชำระสะสางพระธรรมวินัย พระพุทธศาสนา ก็กลับรุ่งเรือง มีชื่อเสียงไปไกล เฉพาะประเทศไทย พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์นี้ได้เข้ามาตั้ง มั่นอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช

พระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัยเจริญรุ่งเรืองมาก มีการสร้างวัดวาอาราม และ หล่อพระพุทธรูปขนาดใหญ่มากมาย พ.ศ.๑๘๕๓ พระยาสิทธิราชย์ ได้นิมนต์พระมหา สวามีสังฆราชเมืองลังกาชื่อสุมนะเข้ามาสู่กรุงสุโขทัย ได้เสด็จออกผนวชชั่วคราว ณ วัดป่ามะม่วง ในเขตอรัญญิก และได้ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือเตภูมิกถา หรือไตรภูมิพระร่วงเป็นหนังสือที่ทรง อิทธิพลต่อความคิดความเชื่อและวิถีปฏิบัติของประชาชนทั่วไปในเรื่องนรกสวรรค์และการทำดี การทำชั่ว

โดยสรุป ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของอาณาจักรสุโขทัยมีนโยบายในการ ปกครองประเทศที่เอื้ออำนวยต่อการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และการจัดระเบียบทางสังคม เพื่อนำไปสู่ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชาชน วางรากฐานมั่นคงในอาณาจักรสุโขทัยและ เผยแพร่สู่บรรดาเมืองต่างๆ จนกระทั่งกลายเป็นศาสนาประจำชาติไทยในเวลาต่อมา ทรงแผ่ขยาย อาณาเขตครอบคลุมมาถึงดินแดนตอนเหนือของไทยคือ ล้านนาลงมาถึงลพบุรีและทวารวดี ยุคที่ ๔ เถรวาทแบบลังกาวงศ์เมื่อ พ.ศ. ๑๖๕๘ พระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัยสามารถจำแนกได้ ออกเป็น ๒ ประการ คือ แบบแผนและวัฒนธรรม กล่าวคือ ตามแบบแผนนิกายเถรวาทที่ยึด หลักการเดิมแท้ๆ ของพระพุทธศาสนา ตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน หรือทรงแสดงและทรง บัญญัติไว้ ซึ่งปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธ ศาสนา และรักษาสืบทอดต่อกันมาด้วย การจาริกจดจำ และการอ้างอิง ส่วนวัฒนธรรม หมายถึง พระพุทธศาสนาอย่างที่คนไทยรู้จัก และประพฤติ

^๒ ภาณุมาศ ทักษิณา, “ผู้เล่า..เล่าเรื่อง”, คมชัดลึก, (๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗).

ปฏิบัติสะสมสืบต่อกันมา จนซึมแทรกเข้าไปในชีวิตจิตใจ กลายเป็นส่วนหนึ่งแห่งลักษณะนิสัยและความเป็นอยู่ ซึ่งปรากฏออกมาทางวิถีชีวิตของหมู่ชน และอาศัยหมู่ชนที่ดำเนินตามวิถีชีวิตที่เป็นเครื่องรักษาสืบทอดกันมา

๕) ผศ. สิริวัฒน์ คำวันทา^{๓๓} ได้กล่าวไว้ใน ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ด้านศาสนาระยะเริ่มแรกตั้งกรุงสุโขทัย มีศาสนาต่าง ๆ ปนกันหลายลัทธินิกายมี พราหมณ์ พุทธนิกายมหายาน และพุทธนิกายเถรวาท พราหมณ์กับมหายานมีอยู่ก่อน ส่วนหินยานหรือเถรวาท มีทีหลัง พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ก็ทรงเคารพนับถือนิกายเถรวาท เมื่อในสมัยพ่อขุนรามคำแหงกษัตริย์องค์ที่ ๓ แห่งกรุงสุโขทัย จึงได้โปรดอาราธนาพระสงฆ์จากนครศรีธรรมราชไปตั้งวงศ์และเผยแผ่ที่กรุงสุโขทัย ทำให้เจ้านายและประชาชนหันไปนับถือคณะใหม่ พ่อขุนรามคำแหงจึงใช้กุศโลบายชักนำขอร้องให้สงฆ์ ๒ ฝ่ายรวมกันโดยไม่มีการบังคับจึงน่าจะกล่าวได้ว่าพ่อขุนรามคำแหง ทรงพระปรีชาสามารถรวมคณะสงฆ์ ๒ ฝ่ายให้เข้าเป็นอันเดียวกันได้ หลักธรรมและคำสอน และการให้แนวทางปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับพุทธธรรม พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ในสมัยสุโขทัย ทั้งที่ปรากฏพระนามและปรากฏบทบาทในศิลาจารึกล้วนเรื่องราวระบุนุความศรัทธาขอพระมหากษัตริย์ในฐานะเป็นผู้ทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา และสร้างความเป็นปึกแผ่นแก่กิจการคณะสงฆ์ที่ทรงอุปถัมภ์อย่างจริงจัง แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ของกรุงสุโขทัยทรงทุ่มเททั้งทรัพย์สมบัติ เวลา และแรงงานให้แก่กิจกรรมด้านศาสนาเป็นอย่างมาก

๖) รศ. สุภาพรรณ ณ บางช้าง^{๓๔} ได้กล่าวไว้ใน พุทธธรรมที่เป็นรากฐานสังคมไทยก่อนสมัยสุโขทัยถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองไว้ว่า เรื่องราวของพระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย ปรากฏหลักฐานชัดเจนครั้งแรกในสมัยพ่อขุนรามคำแหง ผู้ครองราชย์ระหว่างพ.ศ. ๑๘๒๐ – ๑๘๔๒ พ่อขุนรามคำแหงได้ทรงพยายามอย่างยิ่งยวดในการนำหลักพุทธธรรมเข้ามาเป็นรากฐานการพัฒนาสังคม ในสมัยของพระองค์ข้อความในจารึกสะท้อนลักษณะของพุทธธรรมและกระบวนการนำหลักพุทธธรรมสู่สังคมครั้งนั้นวิธีการสื่อพุทธธรรมสู่ประชาชนพ่อขุนรามคำแหง ทรงใช้ปัญญานำศรัทธา สังเกตได้จากจารึกหลักที่ ๑ ทรงสอนธรรมด้วยการให้พระภิกษุสงฆ์ผู้รู้ธรรมตามพระไตรปิฎกเทศนาหรือพ่อขุนรามคำแหง ทรงเทศนาด้วยพระองค์เองความสำเร็จของการนำหลักพุทธธรรมมาเป็นรากฐานสังคมไทยในสมัยพ่อขุนรามคำแหงนี้นอกจากจะเกิดจากพระปรีชาญาณของพ่อขุนรามคำแหงแล้วลักษณะของสังคมขนาดเล็กไม่ซับซ้อนมาก ผู้คนสามารถ

^{๓๓} ผศ. สิริวัฒน์ คำวันทา, ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : จริยสนิทวงศ์การพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๔.

^{๓๔} รศ.ดร. สุภาพรรณ ณ บางช้าง, พุทธธรรมที่เป็นรากฐานสังคมไทยก่อนสมัยสุโขทัยถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๓๑.

สัมพันธ์กันได้โดยตรงก็เป็นปัจจัยสนับสนุนที่สำคัญในสังคมเช่นนั้นเมื่อผู้นำดีก็สามารถสร้างความ เป็นเอกภาพและการทำดีได้ง่าย วิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้กล่าวถึงพ่อขุนรามคำแหงทรงใช้ปัญญา นำ ศรัทธา เป็นวิธีการสื่อพุทธธรรมสู่ประชาชนทรงยอมรับคติความเชื่อที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตทาง ศีลธรรม ข้อแตกต่างคือ ได้ศึกษาในเรื่องของธรรมเนียมประเพณีและศิลปกรรมด้วย เช่น พิธีกราน กฐิน การสร้างวัด เป็นต้น

๑.๖.๒ งานวิจัยและวิทยานิพนธ์

๑) วาริ สามารถ^{๕๕} สังคมอุดมคติทางพระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย ความ เจริญรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัยได้สะท้อนให้เห็นถึงการแสดงออกแห่งความเป็น ตัวตน ที่ปรากฏเด่นชัด ตามหลักฐาน ได้แก่ เรื่องราวในหลักศิลาจารึก วรรณกรรมเรื่องไตรภูมิพระ ร่วงที่ทรงอิทธิพลต่อความคิดความเชื่อและวิถีปฏิบัติของประชาชนทั่วไปในเรื่องนรกสวรรค์การทำ ดีทำชั่ว การใช้หลักเหตุผล และเชื่อในกฎแห่งกรรม

นอกจากนี้แนวคิดเรื่องธรรมราชาปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่อง ไตรภูมิพระร่วง ซึ่งพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไท) พระราชินพนธ์ขึ้น มีหลักสำคัญที่พระมหากษัตริย์จะต้องทรงยึด ปฏิบัติคือ ต้องเป็นนักปราชญ์และรู้ธรรมสั่งสอนพลเมืองได้ เอาใจใส่ทำนุบำรุงศาสนา สร้าง ถาวรวัตถุในทางศาสนา ตลอดจนออกบวช มีความสามารถในการปกครอง สร้างความเป็นปึกแผ่น ให้กับอาณาจักร และสร้างความร่มเย็นเป็นสุข ความอยู่ดีกินดีให้เกิดขึ้นแก่ราษฎรในอาณาเขต

ซึ่งความสำคัญของชาวสุโขทัยจากหลักฐานไม่ว่าจะเป็นในหลักศิลาจารึก และ ไตรภูมิพระร่วงที่แสดงให้เห็นภูมิธรรมตรงกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาใช้กับ สังคมปัจจุบันได้ ดังนี้ สัปปริสธรรม ๗ คือ หลักธรรมของคนดีหรือหลักธรรมของสัตตบุรุษ ๗ ประการ รู้จักเหตุหรืออัมมัญญาตหมายถึง ความเป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักวิเคราะห์หาสาเหตุของสิ่ง ต่างๆ รู้จักผลหรืออัตถัญญาตหมายถึง ความเป็นผู้รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำ รู้จักตน หรืออัตตัญญาตหมายถึง ความเป็นผู้รู้จักตน ทั้งในด้านความรู้ คุณธรรมและความสามารถ รู้จัก ประเมินหรือมัตตัญญาตหมายถึง ความเป็นผู้รู้จักประมาณ รู้จักหลักของความพอดี การดำเนิน ชีวิตพอเหมาะพอควร รู้จักกาลเวลาหรือกาลัญญาตหมายถึง ความเป็นผู้รู้จักกาลเวลา รู้จักเวลา ไหนควรทำอะไร แล้วปฏิบัติให้เหมาะสมกับเวลานั้น ๆ รู้จักปฏิบัติหรือปรัญญาต หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักปฏิบัติ การปรับตน และแก้ไขตนให้เหมาะสมกับสภาพของกลุ่มและชุมชน และ รู้จักบุคคลหรือบุคคลัญญาตหมายถึง ความเป็นผู้รู้จักปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับบุคคล ซึ่งมีความ แตกต่างกัน

^{๕๕} วาริ สามารถ, อ้างแล้ว.

การที่บุคคลใดนำเอาหลักสัปปริสธรรม ๘ มาใช้ในการดำเนินชีวิตจะช่วยให้ชีวิตพบกับความสุขในชีวิตได้

หลักทศพิธราชธรรม ๑๐ ทานคือ การให้สละทรัพย์สินของบำรุงเลี้ยงช่วยเหลือประชาชนและบำเพ็ญสาธารณ ประโยชน์ สິลคือ ความประพฤติดีงาม ประกอบแต่การสุจริตให้เป็นตัวอย่างแก่ประชาชน บริจาคคือ การบริจาคเสียสละความสุขสำราญส่วนตนเพื่อประโยชน์สุขของปวงชน อาชวะคือ ความซื่อตรงมีความจริงใจต่อประชาชน มัททวะคือความอ่อนโยน มีกรุณาสุภาพนุ่มนวล ตบะคือ การเพิกเลสมิให้เข้าครอบงำจิตใจ อักโกธะคือความไม่โกรธและไม่เกรี้ยวกราด อวิหิงสาคือ ความไม่เบียดเบียนบีบบังคับประชาชน ขันติคือความอดทนต่อความยากลำบากทางกายและใจ และอวิโรธนะ คือ ความไม่คลาดธรรมดา ไม่เอนเอียงหวั่นไหวกับสิ่งไม่เที่ยง

หลักจักรวรรดิวัตร ๑๒ คือ ธรรมเนียมเป็นพระราชจริยานวัตร สำหรับพระมหากษัตริย์ และพระราชอาคันตุกะในโลกรวมทั้งนี้ โดยพระมหากษัตริย์ ผู้ปกครองประชาชน ทรงถือ และอาศัยธรรมเนียมนี้เป็นธงชัย ร่วมกันกับ ทศพิธราชธรรม และราชสังคหะ ๔ สำหรับการดำเนินกุศโลบายและวิเทศาบาย จักรวรรดิวัตร มี ๑๒ ประการคือ อนุโตชนสุมี พลกายสุมี ควرونุเคราะห์คนในราชสำนัก และคนภายนอก ให้มีความสุข ไม่ปล่อยปละละเลย ขตติเยสุ ควรผูกไมตรีกับประเทศอื่น อนุยุตเตสุ ควرونุเคราะห์พระราชวงศานุวงศ์ พราหมณคหบดีเกสุ ควรเกื้อกูลพราหมณ์คหบดี และคฤหบดีชน คือเกื้อกูลพราหมณ์และผู้ที่อยู่ในเมือง เนคมชานปเทศุ ควرونุเคราะห์ประชาชนในชนบท สมณพราหมณสุ ควرونุเคราะห์สมณพราหมณ์ผู้มีศีล มิตปกิจสุ ควรจกรักษาฝูงเนื้อ นก และสัตว์ทั้งหลายมิให้สูญพันธุ์ อธมมการปฏิกุเขโป ควรห้ามชนทั้งหลายมิให้ประพฤติผิดธรรมและชักนำด้วยตัวอย่างให้อยู่ในกุศลสุจริต อธนานิ ธนานุปปทานิ ควรเลี้ยงดูคนจน เพื่อมิให้ประกอบการทำทุจริต กุศลและอกุศลต่อสังคม สมณพราหมณอุปสงกมิตวา ปญหาปจฺจนํ ควรเข้าใกล้สมณพราหมณ์ เพื่อศึกษาบุญและบาป กุศล และอกุศลให้แจ้งชัด อธมมราคสุส ปหานํ ควรห้ามจิตมิให้ต้องการไปในที่ที่พระมหากษัตริย์ไม่ควรเสด็จ และ วิสมโลกสุส ปหานํ ควรระงับความโลภมิให้ปรารถนาในลาภที่พระมหากษัตริย์ไม่ควรจะได้

หลักสังคหวัตถุ ๔ หมายถึง หลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่น ผูกไมตรี เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล หรือเป็นหลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน มีอยู่ ๔ ประการ ได้แก่ ทาน คือ การให้ การเสียสละ หรือการเอื้อเฟื้อแบ่งปันของตนเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่น ปิยวาจา คือ การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจ ไม่พูดหยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เห็นประโยชน์เหมาะสำหรับกาลเทศะ อัตถจริยา คือ การสงเคราะห์ทุกชนิดหรือการประพฤติในสิ่งที่

เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น และสมานัตตา คือ การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ หรือมีความประพฤติเสมอดันเสมอปลาย

๒) พระศรีสุธรรมเมธี (สุเทพ ศุสุธรรมโม ป.ธ.๕)^{๑๖} แนวคิดทางการเมืองการปกครองของพระเจ้าลิไทที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา ทำให้เกิดวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงจากความเชื่อในอำนาจของกษัตริย์ หรือผู้ปกครองในฐานะของนักรบ เป็นความเชื่อในอำนาจของกษัตริย์หรือผู้ปกครองในฐานะพระราชลัทธิอำนาจและความชอบธรรมในการกำหนดชนชั้นในสังคม เป็นไปตามการกระทำและผลของการกระทำ “กฎแห่งกรรม” ตามแนวพระพุทธศาสนา มิใช่เป็นไปตามชาติภูมิ เสรีภาพของบุคคลได้รับการส่งเสริมอย่างมาก โดยที่บุคคลในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสังคม มีเสรีภาพในการแสวงหาประโยชน์เพื่อตนเอง และมีเสรีภาพในการแบ่งปันประโยชน์ของตนให้แก่ผู้อื่น ที่รวมอยู่ในสังคมเดียวกัน ขอบเขตของเสรีภาพของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมถูกควบคุมโดยกฎแห่งกรรม หรืออาจจะกล่าวได้ว่า เสรีภาพนั้นมีความสอดคล้องกับจริยธรรมพื้นฐานของสังคมได้แก่ ศีลธรรม คุณธรรม และเมโนธรรม ซึ่งถูกกำหนดเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ทางด้านการเมืองและการปกครองในรัชสมัยของพระเจ้าลิไทสังคมสุขุโขทัยดำรงอยู่ได้ด้วยความสะดวก รวดเร็ว มีความก้าวหน้า โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยกฎหมาย ที่กำหนดคบทลงโทษรุนแรงเอาไว้เพื่อปกป้องรักษาสังคมด้วยอุดมคติตามหลักพระพุทธศาสนา ที่พระเจ้าลิไทได้ทรงรับจากพระพุทธศาสนาเถรวาท พระองค์ทรงได้วางเป้าหมายไว้ ๒ ระดับ ได้แก่ ระดับโลกียะ และระดับโลกุตระ คือมุ่งหมายให้ถึงนิพพาน ความหวังของบุคคลทั้งหลายจะประสบความสำเร็จได้ต่อเมื่อได้ปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา

จากงานวิจัยพบว่า สังคมอุดมคติทางพระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย ยังเป็นแบบอย่างที่ดีต่อสังคมไทยในยุคสมัยปัจจุบัน และตามหลักฐานข้างต้น ชาวสุโขทัย ด้วยความสำนึกทางสังคมของชาวสุโขทัย อาจแยกกล่าวได้ ๒ ประเด็น คือ ๑. ความสำนึกทางสังคมของผู้ปกครองแผ่นดิน ปกครองโดยมีทศพิธราชธรรม ๒. ความสำนึกของปัจเจกชนที่พึงมีต่อสังคม ในด้านการครองตนได้แก่การมีศีลธรรมประจำตน สังคมชาวสุโขทัยต่างได้รับค้ำชู ชื่นชมว่าเป็นสังคมในอุดมคติแก่ชนรุ่นหลัง แนวคิดทางการเมืองการปกครองของพระเจ้าลิไทที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา ทำให้เกิดวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงจากความเชื่อในอำนาจของกษัตริย์ หรือผู้ปกครองในฐานะของนักรบ อิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีต่อการเมืองการปกครองในสมัยพระเจ้าลิไท ได้ถูกต้องยอมรับเป็นพื้นฐานมาจนถึงปัจจุบันนี้ โดยเป็นพื้นฐานทาง

^{๑๖} พระศรีสุธรรมเมธี (สุเทพ ศุสุธรรมโม, ป.ธ.๕), “อิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีต่อแนวความคิดทางการเมืองการปกครองของพระเจ้าลิไท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖).

จริยธรรมของสังคมและวัฒนธรรมทางด้านการปกครองประเทศ จริยอยู่ เป็นที่น่าเสียดายที่จริยธรรมของสังคมบางประการได้ถูกละเลย ปัญหาจึงอยู่ที่ว่า ศีลธรรม คุณธรรม และมโนธรรมของบุคคลต่างสมัยระหว่างสุโขทัยกับรัตนโกสินทร์มีความเปลี่ยนแปลงหรือไม่

๓) พระมหาสนิท อนุจารี (สมุหิรัญย์)^{๑๑} ได้ทำวิจัยเรื่อง พระพุทธศาสนากับวรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย ศึกษาเฉพาะกรณี ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงและสุภายิตพระร่วง พอสรุปความสำคัญได้ดังนี้ พระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัยทรงอุปถัมภ์และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ทรงปกครองบ้านเมืองโดยธรรม ทรงเป็นครูบรมสั่งสอนประชาชนให้มีความรู้คู่คุณธรรม ให้รู้จักบาป บุญ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ และทรงเป็นแบบอย่างที่ดีมีความเลื่อมใสศรัทธาและปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธศาสนา และยังสามารถประยุกต์หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องเข้ากับชีวิตประจำวัน ได้อย่างดียิ่ง วิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้กล่าวถึงอิทธิพลของศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงและสุภายิตพระร่วงที่มีต่อสังคมไทยจนถึงบัดนี้ ซึ่งข้อแตกต่าง คือ ได้ศึกษาการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาของพระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัย

๔) พระมหาเกษม หาสจิตโต (พยุง)^{๑๒} ได้ทำวิจัยเรื่อง อิทธิพลพระพุทธศาสนาเถรวาทต่อศิลปวัฒนธรรมสมัยสุโขทัย สรุปใจความได้ดังนี้ อิทธิพลพระพุทธศาสนาเถรวาทต่อการเมืองการปกครอง ศิลปกรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดมาเป็นพื้นฐานของวิถีชีวิตในปัจจุบัน ซึ่งจะเห็นได้ว่าการปกครองบ้านเมืองตามระบอบประชาธิปไตยนั้นมีการพัฒนามาจากระบบการปกครองแบบพ่อปกครองลูกและนอกจากนี้แล้ว บรรดาพุทธศิลป์ที่สร้างสรรค์ขึ้นในปัจจุบันนี้ ก็มีรูปแบบที่อาศัยเค้าโครงสมัยสุโขทัยและขนบประเพณี อันดั้งเดิมก็ยังคงพบเห็นได้ในบางสิ่งบางอย่างในสุโขทัย วิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้กล่าวถึง พุทธศิลป์ พุทธประติมากรรมในสมัยสุโขทัย ซึ่งข้อแตกต่าง คือ การได้ศึกษาบริบททางสังคมและบทบาทของพระมหากษัตริย์ต่อพระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย

^{๑๑} พระมหาสนิท อนุจารี (สมุหิรัญย์) , “พระพุทธศาสนากับวรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย : กรณีศึกษา ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงและสุภายิตพระร่วง”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

^{๑๒} พระมหาเกษม หาสจิตโต (พยุง), “อิทธิพลพระพุทธศาสนาเถรวาทต่อศิลปวัฒนธรรมสมัยสุโขทัย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔).

๕) ภูมิฤทัย ภูติจันทร์^{๑๙} ได้การศึกษาบทบาทของพระมหากษัตริย์สมัยสุโขทัยในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา สรุปได้ว่า บริบททางสังคมของอาณาจักรสุโขทัยด้านสถานภาพทางสังคมมีโครงสร้างทางสังคม ความเชื่อ วิถีชีวิต ประเพณีและวัฒนธรรม ล้วนมีพระพุทธศาสนาเชื่อมโยงในกิจกรรมต่าง ๆ โดยที่พระมหากษัตริย์ทรงมีบทบาทในด้านการปกครอง พัฒนาเศรษฐกิจและเจริญสัมพันธไมตรีกับต่างประเทศ ความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย แบ่งออกเป็น ๓ ระยะ คือ ระยะที่ ๑ พระพุทธศาสนาในยุคอาณาจักรสุโขทัยเริ่มต้น แต่เดิมสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ มีการนับถือหลายนิกาย และ นับถือผีสงเวทศา แต่ในสมัยพ่อขุนรามคำแหง พระพุทธศาสนาเถรวาทเริ่มเข้ามามีบทบาทในด้านการปกครอง วัฒนธรรมและประเพณี ระยะที่ ๒ พระพุทธศาสนาในยุคอาณาจักรสุโขทัยรุ่งเรือง พระพุทธศาสนาในยุคนี้มีความรุ่งเรืองสูงสุด พระมหากษัตริย์ทรงเป็นธรรมราชา คือ ใช้ธรรมในการปกครอง ระยะที่ ๓ พระพุทธศาสนาในยุคอาณาจักรสุโขทัยเสื่อมสลาย ในยุคนี้พระพุทธศาสนาก็ยังคงรุ่งเรืองสืบเนื่องมาจนถึงสมัยอยุธยา แต่เนื่องจากพระมหากษัตริย์ทรงทำนุบำรุงแต่ในทางศาสนามากกว่าการทหาร อาณาจักรสุโขทัยจึงเสื่อมสลายและผนวกเข้ากับอยุธยาในที่สุด

บทบาทของพระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัยในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัยทั้งที่ปรากฏพระนามและปรากฏบทบาทในศิลาจารึกล้วนมีเรื่องราวที่ระบุถึงความศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างหนักแน่นทุกพระองค์ทำให้พระพุทธศาสนาบทบาทต่อวิถีชีวิตและจิตใจของประชาชนในสมัยสุโขทัยเป็นอย่างมากจะเห็นได้จากการที่พระมหากษัตริย์ในสุโขทัยทรงนำหลักธรรมเข้ามามีบทบาทในการปกครองบ้านเมืองพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ นอกจากนั้นทรงประพฤติตนเป็นแบบอย่างในการศึกษาและปฏิบัติธรรมซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการวางรากฐานพุทธธรรมในสมัยสุโขทัย

๖) พระมหาบุญศักดิ์ ภัคดี^{๒๐} ได้ศึกษาการวิเคราะห์หลักพุทธจริยธรรมในไตรภูมิพระร่วง ผลการศึกษาพบว่า ไตรภูมิพระร่วงไดสอนหลักจริยธรรมแนวพระพุทธศาสนาไว้อย่างมาก เช่นหลักของศีลธรรม ความกตัญญูกตเวที ความรับผิดชอบ เป็นต้น ตลอดจนหลักการอยู่ร่วมกันในสังคมและแนวคิดทางการเมืองด้วย จึงกล่าวได้ว่าไตรภูมิพระร่วงได้นำเสนอหลักการปฏิบัติที่ถูกต้องอย่างเป็นระบบอันจะก่อให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตของคนไทยและเป็นการจรรโลง

^{๑๙} ภูมิฤทัย ภูติจันทร์, “การศึกษาบทบาทของพระมหากษัตริย์สมัยสุโขทัยในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๒๐} พระมหาบุญศักดิ์ ภัคดี, “การวิเคราะห์หลักพุทธจริยธรรมในไตรภูมิพระร่วง”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๖).

หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาด้วย นอกจากนี้ ยังได้นำเสนอเกี่ยวกับด้านอภิปราย อันเป็นหลักความจริงถึง ๒ ประการ คือ รูป นาม ซึ่งเป็นหลักคำสอนในแนวพระอภิธรรมทานเรียกว่า ปริมาตธรรม มี ๔ ประการ คือ จิต เจตสิก รูปและนิพพาน สอนเน้นในเรื่องกฎแห่งกรรมและสถานที่รองรับการกระทำนั้น ๆ ที่เรียกว่าไตรภูมิ นั่นเอง โดยพรรณนาสภาพของอบายภูมิอย่างน่ากลัวพรรณาสวรรค์สุคติภูมิไว้อย่างน่ารื่นรมย์ และชี้ให้เห็นถึงการกระทำอันเป็นสาเหตุที่ทำให้สัตว์ไปเกิดในภูมิเหล่านั้นตามกฎแห่งกรรมตลอดจนเสนอจุดหมายปลายทางในการเนิ่นชีวิตของมนุษย์

๓. เปรมชัย ฉัตรกิตติชัย^{๒๐} ศึกษาไตรภูมิพระร่วงกับพระราโชบายทางการเมืองการปกครองของพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย) สรุปได้ว่า พระราโชบายทางการเมืองการปกครองของพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย) ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาอย่างมาก โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความเลื่อมใสศรัทธาจากประชาชนก่อให้เกิดความมั่นคงทางการเมืองภายใน และเพื่อให้สุโขทัยเป็นที่ยอมรับของอาณาจักรใกล้เคียงที่มีพื้นฐานของศาสนาเดียวกัน การเมืองการปกครองภายใต้อุดมการณ์ไตรภูมิพระร่วงได้นำไปสู่อำนาจกษัตริย์ในฐานะพระราชาผู้ทรงธรรมหรือธรรมราชา และกลายเป็นแบบอย่างให้กษัตริย์สุโขทัยของคตอ ๆ มาพึงปฏิบัติตาม

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า สุโขทัยเคยเป็นอาณาจักรที่มีอำนาจและเจริญรุ่งเรืองขอมมาก่อน เมืองสุโขทัยได้เข้ามาตั้งอาณาจักรแห่งนี้แทน มีความเจริญรุ่งเรืองมีการปกครองด้วยพระมหากษัตริย์หลายพระองค์ปฐมกษัตริย์คือพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ มีการขยายอาณาเขต นับถือพุทธศาสนาแบบมหายาน สมัยพ่อขุนรามคำแหงได้นิมนต์พระสงฆ์จากนครศรีธรรมราชนิกายลังกาวงศ์ หรือ นิกายเถรวาทมาเผยแผ่พุทธศาสนาในเมืองสุโขทัย จนถึงสมัยพระยาสิทธิเทพพุทธศาสนาก็เจริญรุ่งเรือง มีพระราชนิพนธ์ของพระองค์ เรื่องไตรภูมิพระร่วง เป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ประชาชนนำหลักธรรมมาประพฤติปฏิบัติ เช่น เรื่องศีล ๕ สัปบุริสธรรม๗ สังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น พระพุทธศาสนาได้มีอิทธิพล สะท้อนถึงวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม ผ่านงานศิลปะประเภทต่าง ๆ จากงาน จิตรกรรม ประติมากรรม และการเมืองการปกครองก็ได้รับอิทธิพลจาก พระพุทธศาสนา เช่นกัน

^{๒๐} เปรมชัย ฉัตรกิตติชัย, “ไตรภูมิพระร่วงกับพระราโชบายทางการเมืองการปกครองของพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย)”, สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘).

๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะเอกสาร (Documentary Research) ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการเผยแพร่ของพระพุทธศาสนาสมัยพระยาสิทธิไธ และอิทธิพลพระพุทธศาสนาสมัยพระยาสิทธิไธที่มีต่อวิถีชีวิต การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและศิลปวัฒนธรรม โดยมีขั้นตอนการศึกษาดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากไตรภูมิพระร่วงของพระยาสิทธิไธ และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๒ นำข้อมูลจากการศึกษามาวิเคราะห์ในประเด็นเรื่อง การเผยแพร่พระพุทธศาสนาในประเทศไทย แนวคิดการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระยาสิทธิไธ และวิเคราะห์การเผยแพร่พระพุทธศาสนาสมัยพระยาสิทธิไธ

๑.๗.๓ สรุปผลการศึกษาในรูปแบบพรรณนา นำเสนอรายงานผลการศึกษา

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๘.๑ ทราบถึงลักษณะการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในประเทศไทย

๑.๘.๒ ทราบถึงแนวคิดการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระยาสิทธิไธ

๑.๘.๓ ทราบถึงการเผยแพร่พระพุทธศาสนาสมัยพระยาสิทธิไธ

บทที่ ๒

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทย

๒.๑ การเข้ามาของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

ศาสนาพุทธเกิดขึ้นในชมพูทวีปซึ่งในปัจจุบันเป็นดินแดนของประเทศอินเดีย ประเทศเนปาล ประเทศอัฟกานิสถาน ประเทศปากีสถาน และประเทศบังคลาเทศ แต่หลักฐานทางโบราณคดีส่วนใหญ่อยู่ที่ประเทศอินเดีย เช่น สัตถะนิยสถาน และพุทธสถานต่าง ๆ ศาสนาพุทธเข้าสู่ประเทศไทยหลังจากการทำสงครามครั้งที่ ๑ ประมาณ พ.ศ. ๒๑๕ พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังดินแดนต่าง ๆ รวม ๕ สายด้วยกัน^๑ ได้แก่

สายที่ ๑ มีพระมัทสน์ดิถเถระเป็นหัวหน้าคณะ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ แคว้นกัมมิระ ปัจจุบันคือ รัฐแคชเมียร์ ประเทศอินเดีย และแคว้นคันธาระ ปัจจุบัน คือ รัฐปัญจาบ ทั้งของประเทศอินเดียและประเทศปากีสถาน

สายที่ ๒ พระมหาเทวเถระ เป็นหัวหน้าคณะไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในแคว้นมहिสมณฑล ปัจจุบันคือ รัฐไมเซอร์และดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโคธาวารี ซึ่งอยู่ในตอนใต้ประเทศอินเดีย

สายที่ ๓ พระรักจิตเถระ เป็นหัวหน้าคณะ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ วนวาสีประเทศปัจจุบันคือ ดินแดนทางตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศอินเดีย

สายที่ ๔ พระธรรมรักจิตเถระ หรือพระโยนกธรรมรักจิตเถระ เป็นหัวหน้าคณะไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ อปรินตกชนบท ปัจจุบันสันนิษฐานว่าคือ ดินแดนแถบชายทะเลเหลือง เมืองบอมเบย์

สายที่ ๕ พระมหาธรรมรักจิตเถระ เป็นหัวหน้าคณะ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ แคว้นมหาราษฎร์ ปัจจุบัน คือ รัฐมหาราษฎร์ของประเทศอินเดีย

สายที่ ๖ พระมหารักจิตเถระ เป็นหัวหน้าคณะ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในเอเชียกลาง ปัจจุบัน คือ ดินแดนที่เป็นประเทศอิหร่านและตุรกี

^๑ อภิชาติ โพธิประสิทธิ์ศาสตร์, พุทธศาสนมหายาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์หามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๓๐-๓๕.

สายที่ ๑ พระมัทรมิเถระ พร้อมด้วยคณะ คือพระกัสสปโคตรเถระ พระมูลกเทวเถระ พระทนต์ทิสสระเถระ และพระเทวเถระ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ ดินแดนแถบภูเขาหิมาลัย ตั้้นนิยฐานว่า คือ ประเทศเนปาล

สายที่ ๘ พระโสณเถระ และพระอุตตรเถระ เป็นหัวหน้าคณะ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ ดินแดนสุวรรณภูมิ ปัจจุบันคือ ประเทศในคาบสมุทรอินโดจีน เช่น พม่า ไทย ลาว เขมร เป็นต้น

สายที่ ๙ พระมหินทเถระ(โอรสพระเจ้าอโศกมหาราช)พร้อมด้วยคณะคือ พระอรินทเถระ พระอุทริยเถระ พระสัณพลเถระ และพระหัตถสารเถระ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ ลังกาทวีป ในรัชสมัยของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ กษัตริย์แห่งลังกาทวีป ปัจจุบัน คือ ประเทศศรีลังกา

ประเทศไทยมีคณะของสมณทูตซึ่งมีพระโสณเถระและพระอุตตรเถระเป็นหัวหน้าคณะ (สายที่ ๘) เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรกและอาจมีคณะสมณทูตชุดอื่น ๆ เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในกาลต่อ ๆ มา จึงทำให้คนไทยโดยเฉพาะพระมหากษัตริย์ไทยยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน กล่าวโดยสรุปถึงการที่พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้าสู่ประเทศไทย ว่ามี ๔ ยุค คือ^๒

ยุคที่ ๑ ยุคเถรวาทแบบพระเจ้าอโศกมหาราช นับแต่ช่วงเวลาทีพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๓ ได้ทรงส่งสมณทูตไปเผยแผ่ โดยคณะพระสมณทูตสายหนึ่งมีพระโสณเถระและพระอุตตรเถระเป็นประธานได้เดินทางมา เผยแผ่ในแคว้นสุวรรณภูมิ หลักฐานที่พบในเมืองไทยยุคนี้พบที่จังหวัดนครปฐม คือ ศิลารูปธรรมจักรกับกวางหมอบ แทนสลูป อันเป็นลั้เงการพบุรุษเหมือนกับสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช

ยุคที่ ๒ ยุคมหายาน ประมาณ พ.ศ.๖๒๐ พระเจ้ากนิษกะมหาราช ทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๔ ของฝ่ายมหายานที่เมืองชั้ลนธร และได้ส่งคณะพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานในเอเชียกลางจนถึง ประเทศจีน และจากจีนก็เผยแผ่ต่อมายังอาณาจักรอัยลาว ซึ่งในอดีตเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของไทย พ.ศ. ๑๓๐๐ กษัตริย์แห่งอาณาจักรศรีวิชัยในเกาะสุมาตรา ได้ขยายอำนาจเข้ามาถึงดินแดนตอนใต้ของไทย ทำให้พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเจริญรุ่งเรืองอยู่ในดินแดนแถบนี้ด้วย หลักฐานที่ปรากฏ คือ เจดีย์พระธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี พระบรมธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช (องค์เดิม) พระพุทธรูป เทวรูปหล่อ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร และพระพิมพ์ต่าง ๆ ยุคมหายานในระหว่าง พ.ศ. ๑๔๕๔-๑๗๒๕ ขอมมีอำนาจเข้ามาครอบงำแผ่นดินประเทศไทย ขอมนับถือนิกายมหายาน เมื่อมีอำนาจทำให้อิทธิพล

^๒ ภาณุมาศ ทักยัณนา, “ผู้เฒ่า...เล่าเรื่อง”, กมชัดลึก, (๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๓) : ๑๒.

ของมหายานครอบคลุมไปทั่ว เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาในมหายานรุ่งเรือง จึงทำให้มีการนับถือพระพุทธศาสนาทั้งสองแบบและศาสนาพราหมณ์ผสมผสานกันไป

ยุคที่ ๓ ยุคเถรวาทแบบพุกาม เมื่อ พ.ศ. ๑๖๐๐ พระเจ้านันทมหาราชแห่งพม่ามีอำนาจทรงตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองพุกาม ทรงแผ่ขยายอาณาเขตครอบคลุมมาถึงดินแดนตอนเหนือของไทย คือ ล้านนา ลงมาถึงลพบุรีและทวารวดี พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบพุกามซึ่งเป็นสายที่มาจากเมืองมคธ อินเดีย จึงครอบงำคนไทยแถบนั้นไปด้วย คนไทยจึงหันไปนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบพุกามอีก แต่อย่างไรก็ดีคนไทยฝ่ายใต้ลงมาส่วนใหญ่คงนับถือฝ่ายมหายานอยู่

ยุคที่ ๔ ยุคเถรวาทแบบลังกาวงศ์เมื่อ พ.ศ. ๑๖๕๘ พระเจ้าปรักกมพาหุแห่งประเทศลังกา ได้ทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกา ได้อาราธนาพระมหากัสสปะชำระสะสางพระธรรมวินัย พระพุทธศาสนาก็กลับรุ่งเรือง มีชื่อเสียงไปไกล ประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาทั่วไปต่างก็สนใจพากันเดินทางไปศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎกและได้รับการอุปสมบทใหม่ทีละคน ครั้นศึกษาจนจบแล้วก็กลับบ้านเมืองของตน ๆ เฉพาะประเทศไทยเรา พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์นี้ได้เข้ามาตั้งมั่นอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช สมัยสุโขทัย (พ.ศ. ๑๘๐๐-๑๘๒๐) หลัง พ.ศ. ๑๘๐๐ เมื่อไทยตั้งอาณาจักรมั่นคงอยู่ที่สุโขทัยแล้ว พ่อขุนรามคำแหง พระองค์เลื่อมใสพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า จึงได้ทรงอาราธนาพระสงฆ์แต่เมืองนครศรีธรรมราชขึ้นไปยังสุโขทัย ทรงทำนุบำรุงพระสงฆ์ส่งเสริมการเรียนพระไตรปิฎก พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานมีผู้เลื่อมใสน้อยลง และในที่สุดก็มารวมเป็นนิกายเดียวกัน

ลักษณะข้างต้นกล่าวโดยสรุปถึงการเข้ามาของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยได้ว่า พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทยหลังจากการทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ประมาณ พ.ศ. ๒๓๕ ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช โดยมีคณะของสมณทูตซึ่งมีพระโสณเถระและพระอุตตรเถระเป็นหัวหน้าคณะเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรกและมีคณะสมณทูตชุดอื่น ๆ เข้ามาเผยแผ่ในระยะต่อมา แบ่งได้ ๔ ยุคคือ ยุคที่ ๑ ยุคเถรวาทแบบพระเจ้าอโศกมหาราช ยุคที่ ๒ ยุคมหายาน ประมาณ พ.ศ. ๖๒๐ สมัยของพระเจ้ากนิษกะมหาราช ซึ่งทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๔ ยุคที่ ๓ ยุคเถรวาทแบบพุกาม เมื่อ พ.ศ. ๑๖๐๐ สมัยพระเจ้าอนันทมหาราชแห่งพม่า ยุคที่ ๔ เถรวาทแบบลังกาวงศ์ เมื่อ พ.ศ. ๑๖๕๘ สมัยพระเจ้าปรักกมพาหุแห่งประเทศลังกาได้ทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกา

๒.๒ การเข้ามาของพระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย

การศึกษาภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของอาณาจักรสุโขทัย ประวัติความเป็นมาและเหตุการณ์สำคัญ จากการศึกษาทางโบราณคดีและโบราณวัตถุ ศิลาจารึกและตำนานพงสาวดารท้องถิ่น ทำให้เข้าใจว่า ระยะก่อนปี พ.ศ. ๑๘๖๑ นั้น อาณาจักรเขมรมีอำนาจรุ่งเรืองมากในดินแดน

สุวรรณภูมิโดยเฉพาะตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. ๑๖๐๐ เป็นต้นมาถึงสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ อาณาจักรเขมรมีสุนัขกลางอำนาจทางลุ่มน้ำเจ้าพระยาอยู่ที่เมืองละโว้ (ลพบุรี) มีการปกครองแบบราชาธิปไตย กษัตริย์ส่งขุนนางปกครองเมืองบริวาร โดยเมืองบริวารต้องส่งส่วยเป็นเครื่องบรรณาการให้แก่ครหลวง ขณะเดียวกันบางท้องถิ่นอาจเป็นอิสระมีอำนาจปกครองตนเอง กลุ่มชนมีขนาดเล็กไม่ใหญ่นัก ผู้ที่ได้รับการยกย่องจากกลุ่มชนจะได้รับการยอมรับให้เป็นผู้ปกครอง การปกครองไม่มีความซับซ้อนเพราะประชาชนมีจำนวนน้อย” เช่น

๑. เมืองศรีเทพ บริเวณลุ่มน้ำป่าสัก

๒. เมืองสองแคว (พิษณุโลก)

๓. เมืองสุโขทัยและศรีสัชนาลัย

สุโขทัย ในฐานะที่รัฐอิสระจึง ได้ปรากฏรูปร่างขึ้นมา เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๘ มีพระมหากษัตริย์ราชวงศ์พระร่วง ซึ่งทรงขึ้นครองกรุงสุโขทัยมีอยู่ทั้งหมด ๕ พระองค์ ดังมีรายละเอียดตามลำดับดังนี้

พ่อขุนศรีอินทราทิตย์	พ.ศ. ๑๗๖๒-๑๗๘๑
พ่อขุนบานเมือง	ปีใดไม่ปรากฏ-พ.ศ. ๑๘๒๒
พ่อขุนรามคำแหงมหาราช	พ.ศ. ๑๘๒๒-๑๘๔๒
พญาเลอไท	พ.ศ. ๑๘๖๖-๑๘๘๔
พญาจวนาถม	พ.ศ. ๑๘๘๔-๑๘๙๐
พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไท)	พ.ศ. ๑๘๙๐- ๑๙๑๓
พระมหาธรรมราชาที่ ๒ (ลิไท)	พ.ศ. ๑๙๑๓- ๑๙๔๒
พระมหาธรรมราชาที่ ๓ (ไสลือไท)	พ.ศ. ๑๙๔๒-๑๙๖๒
พระมหาธรรมราชาที่ ๔ (บรมपाल)	พ.ศ. ๑๙๖๒-๑๙๘๑

อาณาจักรสุโขทัยเป็นอาณาจักรที่มีความสำคัญอย่างมากด้านประวัติศาสตร์ เพราะถือได้ว่าเป็นอาณาจักรที่สร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับสยามประเทศ ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ซึ่งถือได้ว่าเป็นยุคที่มีความรุ่งเรืองมากที่สุด เพราะความสามารถของพระองค์ไม่ว่าจะเป็นในด้านการคิดค้นประดิษฐ์ตัวอักษร การปกครองประชาชน การทำศึกสงคราม ทำให้มีชื่อเสียงเป็นที่เลื่องลือในแว่นต่างๆ รวมทั้งในด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และด้านอื่นๆ ซึ่งเห็นได้จากพระพุทธรูป เครื่องขามสังคโลก ศิลาจารึก เป็นต้น แต่เมื่อได้สิ้นราชสมัยของ

^๓ วารี สามารถ, “ความคิดทางสังคมในวรรณกรรมสมัยสุโขทัย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๑), หน้า ๕-๖.

พ่อขุนรามคำแหงมหาราชแล้ว อาณาจักรสุโขทัยก็ค่อยๆ เลื่อมลง เป็นเพราะกษัตริย์องค์ต่อๆ มาไม่มีความสามารถในการดูแลปกครองเมือง จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้อาณาจักรสุโขทัยตกเป็นเมืองขึ้นของอยุธยา^๔

อาณาจักรสุโขทัยเป็นเขตแดนที่มีการปกครองในรูปแบบที่เป็นรัฐ นั่นก็คือมีเขตแดนที่กำหนดขอบเขตไว้เด่นชัด มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำที่มีอำนาจรวมศูนย์^๕ การปกครองในสมัยสุโขทัยเป็น การปกครองแบบระบอบปิตุราชาธิปไตย ได้เริ่มเกิดขึ้นในตอนต้นของสมัยสุโขทัย โดยเฉพาะปรากฏชัดเจนในสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์และพ่อขุนรามคำแหงมหาราช กล่าวคือ กรุงสุโขทัยอยู่ในระยะของการสร้างบ้านสร้างเมืองให้เป็นปึกแผ่น อันหมายถึง การสร้างความมั่นคงของสังคมให้รอดพ้นจากภัยรุกรานจากภายนอก ซึ่งในการนี้จำเป็นอย่างยิ่งที่กรุงสุโขทัยจะต้องมีกำลังทหารและประชาชน เพื่อการศึกสงครามและการป้องกันภัย ทั้งนี้ ในการที่จะมีกำลังคนดังกล่าว ผู้ปกครองจะต้องมีคุณลักษณะพิเศษ คือ มีความเข้มแข็ง กล้าหาญ และมีนโยบายในการปกครองประเทศที่เอื้ออำนวยต่อการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และการจัดระเบียบทางสังคม เพื่อนำไปสู่ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชาชน สังคมในสมัยสุโขทัย ยังเป็นสังคมที่ไม่มีขนาดใหญ่โตนัก ประชาชนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันทั้งในทางครอบครัวและเครือญาติเมื่อเป็นเช่นนี้ความแตกต่างในฐานะระหว่างบุคคลทางสังคมจึงมีไม่มากนัก ดังนั้น ผู้นำของสังคมจึงมีฐานะเฉกเช่นเดียวกับประชาชน แต่จะต้องมีลักษณะพิเศษคือ ความเข้มแข็งและความกล้าหาญ ผู้ปกครองในสมัยสุโขทัยจึงมีความใกล้ชิดกับประชาชน เนื่องด้วยเหตุผลอย่างน้อยสองประการ คือ ประการแรก ลักษณะสังคมสุโขทัยยังเรียบง่ายไม่สลับซับซ้อนเพราะมีประชากรจำนวนไม่มากนัก จึงเป็นสังคมเล็ก ๆ ที่ประกอบด้วยประชาชนมีความสัมพันธ์กันทางครอบครัวและเครือญาติ และประการที่สอง ผู้ปกครองมีฐานะที่มีได้แตกต่างจากประชาชนมากนักจึงเอื้อให้เกิดรูปการปกครองแบบพ่อกับลูก กล่าวคือ พระมหากษัตริย์เปรียบได้กับหัวหน้าครอบครัวหรือบิดาในครัวเรือนกษัตริย์สุโขทัยตอนต้นจึงมักเรียกพระองค์ว่า “กู” และใช้นามว่า “พ่อขุน” เช่น พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ พ่อขุนรามคำแหง เป็นต้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับประชาชนที่แฝงด้วยลักษณะความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกัน (บางท่านเรียกการปกครองนี้ว่า การปกครองแบบพ่อขุน) ลักษณะการปกครองแบบพ่อกับลูกหรือแบบปิตุราชาธิปไตย ในสมัยสุโขทัยตอนต้นนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายไว้ว่า “พระเจ้าแผ่นดินเป็นบิดาประชาชน ลักษณะการปกครอง

^๔ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, *สุโขทัย รุ่งอรุณแห่งความสุข*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๕), หน้า ๕๖.

^๕ ศรีศักร วัลลิโภดม, *เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย*, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๕๒), หน้า ๑๘.

ยี่ดสกุลเป็นคติ บิดาปกครองครัวเรือน หลายครัวเรือนรวมกันเป็นบ้านอยู่ในความปกครองของพ่อบ้าน ผู้อยู่ในความปกครองเรียกว่า ลูกบ้าน หลายบ้านรวมกันเป็นเมือง มีผู้ปกครองที่เรียกว่า พ่อเมืองหลายเมืองรวมกันเป็นประเทศ อยู่ในปกครองของพ่อขุน”^๖

อย่างไรก็ตาม นอกเหนือจากฐานะของกษัตริย์ทรงผู้ปกครองประดุจพ่อกับลูกแล้ว การปกครองสมัยสุโขทัยตามแบบปิตุราชาธิปไตยนี้ยังได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาอีกด้วย โดยผู้ปกครองของอาณาจักรได้ใช้หลักธรรมพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการปกครอง ซึ่งในทางปฏิบัติได้มีผลดีต่อการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองให้กับผู้ปกครองได้ทางหนึ่ง อาจเรียกฐานะกษัตริย์แบบนี้ได้ว่า “กษัตริย์แบบธรรมราชา” ซึ่งเริ่มปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้นในแผ่นดินพระมหาธรรมราชาลิไท จะเห็นได้ว่า รูปแบบการปกครองแบบปิตุราชาธิปไตยมีความเหมาะสมกับสุโขทัยในระยะต้น ต่อมาเมื่ออาณาจักรสุโขทัยแผ่ไพศาล ลักษณะการปกครองแบบธรรมราชาได้มีบทบาทมากยิ่งขึ้น

กล่าวโดยสรุป รูปแบบการปกครองแบบปิตุราชาธิปไตยนั้นมีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

๑. เป็นการปกครองแบบราชาธิปไตย คือ กษัตริย์มีฐานะเป็นผู้ปกครองสูงสุดทรงเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตย

๒. ผู้ปกครองมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับราษฎรประดุจบิดากับบุตร

๓. ในการปกครองประเทศ กษัตริย์ทรงยึดหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการปกครองประเทศ ซึ่งทำให้กษัตริย์ยึดหลักการปกครองแบบธรรมราชา

ดังนั้น ในสมัยสุโขทัย ลักษณะการปกครองจึงเป็นแบบปิตุราชาธิปไตยผสมผสานกับหลักปฏิบัติแบบธรรมราชา อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติแล้ว สถาบันพระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัยนี้ พระองค์ทรงมีฐานะเป็นศูนย์กลางของการปกครองและบริหารทั้งหลายทั้งปวง

การรับพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์

หลังจากชนชาติไทยตั้งอาณาจักรสุโขทัยเป็นประเทศชาติไทยอันเป็นปึกแผ่นมั่นคงเมื่อพุทธศักราช ๑๘๐๐ แล้ว เป็นยุคที่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงจากลัทธิมหายานและหินยานแบบเดิมมาเป็นลัทธิหินยานแบบลังกาวงศ์ ซึ่งเรื่องนี้ ตามตำนานพระพุทธเจดีย์พระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ดังนี้^๗

^๖ วิเชียร รักการ, วัฒนธรรมและพฤติกรรมของไทย, (กรุงเทพมหานคร : โอเอสพริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๒๕), หน้า ๖๕.

^๗ กรมการศาสนา, ประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนาและองค์กรศาสนาต่าง ๆ ในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๒), หน้า ๑๒๒.

เมืองสุโขทัยในอดีตกษัตริย์ไทย ได้ปกครองตั้งเป็นราชธานีของประเทศสยามเป็นเมืองขึ้นของกษัตริย์ขอม ซึ่งครองเมืองลพบุรีอยู่ช้านาน ชาวเมืองเห็นจะถือพระพุทธศาสนา ลัทธิมหายาน อย่างเช่นที่ถือกันในเมืองลพบุรียังมีพุทธเจดีย์ซึ่งสร้างตามแบบอย่างเมืองลพบุรีปรากฏหลายแห่ง เช่น ปรากฏสามยอดที่วัดพระพายหลวงอยู่นอกเมืองสุโขทัย (เก่า) ไปทางเหนือแห่ง ๑ ปรากฏวัดพระศรีรัตนมหาธาตุที่เมืองชะเลียง (เมืองสวรรค์โลกเก่าข้างใต้) แห่ง ๑ ปรากฏวัดจุฬามณีข้างใต้เมืองพิษณุโลกแห่ง ๑ แต่เมื่อกษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงได้เป็นใหญ่ครองประเทศสยาม ณ เมืองสุโขทัยนั้น ประจวบกับสมัยที่เลื่อมใสพระพุทธศาสนาแลัทธิลังกาวงศ์แพร่หลายในประเทศนี้ พุทธเจดีย์ซึ่งสร้างในสมัยสุโขทัย จึงสร้างตามลัทธิหินยานอย่างลังกาวงศ์ทั้งนั้น

พระพุทธศาสนาในประเทศไทย เริ่มนับถือแบบหินยานลัทธิลังกาวงศ์อย่างจริงจังนั้น อยู่ในรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เมื่อพุทธศักราช ๑๘๒๐ เป็นต้นมา กล่าวคือเมื่อพ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้ขึ้นครองราชย์แล้ว พระองค์ได้ทรงสดับกิตติศัพท์พระสงฆ์ที่ไปศึกษาที่ประเทศลังกาคลับมาสั่งสอนอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช มีความรอบรู้พระธรรมวินัยและมีจริยวัตรปฏิบัติน่าเลื่อมใส จึงได้อาราธนาจากเมืองนครศรีธรรมราช ขึ้นมาตั้งสำนักและเผยแผ่คำสอน ณ กรุงสุโขทัย เรียกชื่อ ตามแหล่งที่มาว่า ลังกาวงศ์

พระสงฆ์ลัทธิลังกาวงศ์ที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราชอาราธนาจากเมืองนครศรีธรรมราช มาตั้งสำนักในกรุงสุโขทัยนี้ พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงเลื่อมใสศรัทธาอย่างแรงกล้ามาก และโดยที่พระสงฆ์คณะนี้ชอบความวิเวกจึงโปรดให้อยู่ ณ วัดอรุณญิก นอกเมือง และพระองค์ได้เสด็จไปนมัสการท่านเป็นประจำทุกวันกลางเดือนและสิ้นเดือน ดังมีความในศิลาจารึกว่า “วันเดือนดับ วันเดือนเต็ม ท่านแต่งช้างเผือก กระพดลยาง เทียนย่อมงาทอง ขวาชื้อ รุจาศรีพ่อขุนรามขึ้นจีไปนบพระอรุณญิกแล้วกลับมา”

พระพุทธศาสนาแบบหินยานลัทธิลังกาวงศ์เมื่อแผ่ขยายเข้ามาสู่สยามประเทศแล้ว พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงเลื่อมใสศรัทธา โปรดให้อธิปไตยเป็นแบบอย่างที่ดีงามและเจริญรุ่งเรืองสืบมาเป็นศาสนาประจำชาติไทยจนถึงทุกวันนี้แล้ว ก็ถือโอกาสกล่าวถึงประวัติของลัทธินี้ตามที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวไว้ในตำนานพระพุทธเจดีย์ดังกล่าวไว้ในที่นี้ด้วยดังนี้^๔

ลัทธิลังกาวงศ์เกิดขึ้นครั้งพระเจ้าปรักกมพาทุมหาราช ฟ้นพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป ด้วยทำสังคายนาพระไตรปิฎกเป็นต้น เมื่อราว พ.ศ. ๑๑๐๐ แต่นั้นลัทธิลังกาวงศ์รุ่งเรือง

^๔ กรมการศาสนา, ประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนาและองค์การศาสนาต่างๆ ในประเทศไทย. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๒), หน้า ๑๒๒.

^๕ กรมการศาสนา, อ้างแล้ว, หน้า ๑๒๒.

เรื่องลือเกียรติคุณมาถึงประเทศเหล่านี้มีพระสงฆ์ไทย พม่า มอญ เขมร ไปศึกษา และศรัทธา
 บวชเป็นภิกษุลังกาวงศ์ แล้วพาลัทธินั้นมาประดิษฐานในประเทศของตน ดังกล่าวแล้วในที่
 อื่น ในที่นี้จะแสดงข้อวินิจฉัยในเรื่องลัทธิลังกาวงศ์เพิ่มเติม เพื่อให้เห็นว่า ผิดกับลัทธิอื่นด้วย
 เหตุอย่างไร คือ ลัทธิลังกาวงศ์เกิดขึ้นในสมัยเมื่อมีการนับถือพระพุทธศาสนาในอินเดียเสื่อม
 สิ้นแล้วยังคงนับถือกันอยู่แต่ในประเทศอื่น และถือแตกต่างกันเป็นลัทธิมหายานบ้าง เป็น
 ลัทธิหินยานบ้าง มิได้มีการศึกษาติดต่อกับอินเดียเหมือนแต่ก่อน ต่างสั่งสอนกันตามความรู้
 ความสามารถของศาสนาจารย์ในประเทศนั้นๆ ด้วยอาศัยคัมภีร์พระไตรปิฎกอย่าง ๑ กับตำรา
 อาจารย์อย่าง ๑ เป็นหลักของพระศาสนาด้วยกันทุกประเทศ ส่วนพระไตรปิฎกนั้น ชาวธิเบต
 จีน และญี่ปุ่น ซึ่งนับถือลัทธิมหายาน เอาไปแปลเป็นภาษาของตน ไม่ได้ศึกษาฉบับมคธ
 หรือสันสกฤตซึ่งเกิดขึ้นในอินเดีย ส่วนในประเทศลังกา พม่า มอญ นับถือลัทธิหินยาน ยังคง
 ศึกษาพระไตรปิฎกภาษามคธฝ่ายประเทศเขมรนับถือลัทธิมหายาน แต่ศึกษาพระไตรปิฎก
 ภาษาสันสกฤต ซึ่งได้มาจากอินเดีย ส่วนในประเทศสยามนี้ (ว่าตามสังเกตโบราณวัตถุมี
 ปรากฏอยู่) อยู่ในระหว่างประเทศมอญกับเขมรเดิมถือลัทธิหินยาน แล้วนับถือลัทธิมหายาน
 ไปตามเขมร พระไตรปิฎกที่ศึกษาก็เห็นจะมีในประเทศสยาม ทั้งภาษามคธและสันสกฤต แต่
 พระไตรปิฎกที่มีอยู่ในประเทศพม่า มอญ ไทย เขมร ในสมัยนั้นจะเป็นภาษามคธหรือ
 สันสกฤตก็ตาม คงบกพร่องคลาดเคลื่อนกัน ตามธรรมดาของหนังสือ ซึ่งอาศัยแต่คัดเขียน
 และยังมีเหตุร้ายกว่านั้น คือเป็นภาษาซึ่งชาวเมืองไม่เข้าใจ การศึกษาจึงต้องอาศัยตำรา
 อาจารย์ คือคำอธิบายบอกเล่าของครูบาอาจารย์เป็นสำคัญ พระไตรปิฎกในสมัยนั้น
 เห็นจะมีบริบูรณ์อยู่แต่ในลังกาทวีป เพราะหนังสือพระไตรปิฎกเกิดขึ้นในเมืองลังกา และ
 พระพุทธโฆษาจารย์ ได้ทำสังคายนาไว้ด้วยอีกชั้นหนึ่ง ดังปรากฏในตำนานสังคายนา
 ครั้นพระเจ้าปรักรัณพามหาราชฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป เช่น ให้ทำสังคายนา
 พระไตรปิฎกแล้ว ทำนุบำรุงพระสงฆ์ให้นิยมเล่าเรียนภาษามคธจนเชี่ยวชาญ อ่าน
 พระไตรปิฎกได้เองโดยมาก พระสงฆ์ลังกาในครั้งนั้น ก็ย่อมทรงพระธรรมวินัย และรอบรู้
 พุทธวจนะพิเศษกว่าพระสงฆ์ประเทศอื่นๆ ด้วยประการฉะนี้ ที่พระสงฆ์ไทย พม่า มอญ เขมร
 พากันไปศึกษาพระศาสนาในลังกาทวีปครั้งนั้น ก็ต้องไปเรียนภาษามคธจนรอบรู้
 แดกจนด้วยหาไม่ก็ไม่สามรถอ่านพระไตรปิฎก จนล่วงรู้พระธรรมวินัยโดยลำพังตนเองได้
 เพราะฉะนั้นจึงปรากฏในตำนานว่าออกไปศึกษาอยู่องค์ละหลาย ๆ ปีจนอาจนำความรู้ภาษา
 มคธมาสอนในประเทศของตน และการเรียนภาษามคธจึงถือว่าเป็นสำคัญในสังฆมณฑลสืบ
 มาจนตราบเท่าทุกวันนี้

จึงสรุปได้ว่าพุทธศาสนากับคนไทย โดยเฉพาะชนเผ่าไทยในสุวรรณภูมิหรือในสยามประเทศนี้แล้ว ปรากฏว่าคนไทยเรารับนับถือพระพุทธศาสนามาทั้ง ๒ นิกาย คือทั้ง มหายาน และ หินยาน ก่อนสมัยสุโขทัยจะนับถือปะปนกันทั้ง ๒ นิกาย แลมีศาสนาพราหมณ์เข้ามาปะปนด้วยที่เป็นดังนี้ เพราะชนชาติไทยได้ร่วมสังคมกับชนชาติขอม ซึ่งเป็นใหญ่อยู่ในภูมิภาคนี้มาก่อน และแม้สมัยไทยสถาปนาราชอาณาจักรไทยเอกราชขึ้น ณ กรุงสุโขทัยแล้วก็ตาม ในยุคต้นๆ ของสมัยนั้น ก็ยังมีการนับถือศาสนาพุทธปะปนกันอยู่ ๒ นิกายเช่นกัน ทั้งนี้รวมทั้งอาณาจักรล้านนาไทย ซึ่งเป็นอาณาจักรอิสระของไทยตอนเหนืออาณาจักรหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นในยุคเดียวกับอาณาจักรสุโขทัย และเป็นพันธมิตรสนิทสนมกับอาณาจักรสุโขทัย ก็มีลักษณะเช่นนั้น

๒.๓ การเผยแพร่พระพุทธศาสนาสมัยสุโขทัย

สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

ตาม “ประวัติการศาสนา” จากหนังสือประวัติกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับพิมพ์ เป็นที่ระลึกในวันครบรอบ ๗๒ ปีของกระทรวงเมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๗ กล่าวว่า^{๑๐} “พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงรับพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย” จึงนับว่าพระองค์เป็นพระปฐมที่ทรงให้สัญลักษณ์ว่า “พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย” ทั้งนี้ก็โดยอาศัยหลักฐานจากศิลาจารึกที่ถือว่าเป็น งานบริหารการพระพุทธศาสนา ในลำดับแรกของพระองค์ที่ทรงอาราธนาพระสงฆ์ลัทธิลังกาวงศ์จากเมืองนครศรีธรรมราช ดังได้กล่าวมาข้างต้นนั่นเอง อย่างไรก็ตามงานบริหารพระศาสนาของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช มิใช่จะมีเพียงเรื่องนี้เรื่องเดียว หากมีเรื่องอื่นๆ อีกด้วย เท่าที่พอค้นคว้าได้นั้น ก็ได้แก่

๑. เรื่องการรับลัทธิลังกาวงศ์ จากเมืองนครศรีธรรมราช มาประดิษฐาน ณ กรุงสุโขทัย ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น ซึ่งมีหลักฐานจากศิลาจารึก หลักที่ ๑ กล่าวในเรื่องนี้ไว้ย่อ ๆ ว่า “พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแก่มหาเถระสังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตรหลวงกว่าปู่ครูในเมืองนี้ทุกคนลูกแต่เมืองศรีธรรมราชมา”

๒. เรื่องการตั้งสมณศักดิ์ เรื่องพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนากับสมณศักดิ์นี้ เคยมีผู้กล่าวขวัญในทำนองที่ว่า ไม่เป็นการสมควรที่พระเจ้าพระสงฆ์จะมียศฐาบรรดาศักดิ์ บางท่านก็เข้าใจว่า เรื่องยศฐาบรรดาศักดิ์หรือสมณศักดิ์ของพระภิกษุสงฆ์นี้ คงจะมีแต่เฉพาะในเมืองไทยเท่านั้น เพื่อทำความเข้าใจกับผู้กล่าวขานดังกล่าวเสียให้ถูกต้องด้วยก็จำเป็นจะต้องยกเอาเรื่องนี้มากล่าวโดยย่อ ณ ที่นี้ด้วย ว่า สมณศักดิ์ของสงฆ์นี้นั้น หาได้มีแต่เฉพาะในเมืองไทยหรือจะมีในสมัย

^{๑๐} กรมการศาสนา, ประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนาและองค์การศาสนาต่างๆ ในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๒), หน้า ๑๒๖.

อยุธยาหรือสมัยกรุงเทพ นี้เท่านั้น ก็หาไม่ ความจริงมีมาแต่โบราณกาลนานแล้วและมีทุกประเทศ บ้านเมืองที่รับนับถือพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหินยานนิกายหรือเถรวาท และเหตุที่พระภิกษุสงฆ์ ต้องมียศฐาบรรดาศักดิ์หรือสมณศักดิ์นั้นก็เพราะ

- พระภิกษุสงฆ์เป็นสังฆม ๗ หนึ่งจำเป็นต้องมีการจัดรูปการปกครองขึ้นในคณะของท่าน

- การปกครองคณะสงฆ์ในประเทศที่พระพุทธศาสนาเป็นประธานนั้น ต้องอาศัยอำนาจพระราชอาณาจักรอุดหนุน เรื่องนี้มีหลักฐานจากพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวไว้ในเรื่อง “ตำนานคณะสงฆ์” เป็นข้อยืนยัน ซึ่งจะขอยกข้อความบางตอนในพระนิพนธ์ดังกล่าวมาไว้ด้วย ดังนี้^{๑๑}

เมื่อพระพุทธศาสนาเจริญแพร่หลาย มีพระภิกษุสงฆ์บริษัทยอกมาประดิษฐานถึงประเทศ ความจำเป็นต้องการพระราชานุภาพของพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นศาสนูปถัมภกในประเทศนั้น ๆ เกื้อกูลแก่การปกครองคณะสงฆ์ยิ่งมีมากขึ้น แม้ด้วยเหตุ ๒ ประการเป็นอย่างน้อย คือ ประการที่ ๑ ที่ชนบทรบเร่บ้านเมืองและอริยาศัยใจคอผู้คนในนานาประเทศซึ่งพระพุทธศาสนาไปประดิษฐานนั้น ย่อมผัดกับในมัธยมประเทศที่พระพุทธองค์ทรงประดิษฐานสงฆ์บริษัทยอกมา ประการที่ ๒ พระภิกษุสงฆ์ซึ่งไปจากประเทศอื่น ตั้งต้นแต่มหาเถรชาวมัธยมประเทศ เช่น พระมหินทรเถรซึ่งเชิญพระพุทธศาสนาไปประดิษฐานในลังกาทวีปก็ดีพระโสณเถร และพระอุตตรเถรซึ่งเชิญพระพุทธศาสนาไปประดิษฐานในสยามประเทศนี้ก็ดีหรือแม้ในชั้นหลังมา เมื่อชนชาวประเทศไทย เขมร มอญ พม่า และลังกาทวีป นับถือพระพุทธศาสนามั่นคง มีพระสงฆ์บริษัทยอกเกิดขึ้นในประเทศเหล่านี้และไปมาถึงกันนั้นก็ดีคนที่เป็นชาวเมืองต่างประเทศกัน ถึงจะถือศาสนาเดียวกัน ความจริงก็เป็นชาวต่างชาติต่างภาษา มีความนิยมและความคุ้นเคยขนบธรรมเนียมต่างกัน การปกครองสังฆมณฑลที่มาประดิษฐานตามนานาประเทศ จำต้องอนุโลมตามแบบแผนประเพณีซึ่งนิยมกันหรือเท่าที่อาจจะเป็นได้ในต่างประเทศที่พระพุทธศาสนาไปประดิษฐานนั้น เชื่อได้ว่าเหมือนกันหมดทั้งประเทศสยาม กัมพูชา พม่า รามัญและสิงหพัทวิป การปกครองคณะสงฆ์จึงต้องเนื่องด้วยราชการแผ่นดิน ตั้งแต่การวางแบบแผนปกครองคณะสงฆ์ ตลอดจนถึงตั้งสังฆนายกให้มีสมณศักดิ์ ให้การฝ่ายพระพุทธจักรและพระราชอาณาจักร เป็นไปโดยสะดวกด้วยกัน พระพุทธศาสนาจึงประดิษฐานมั่นคงสืบมาในประเทศนั้น ๆ

และเรื่องสมณศักดิ์นี้ ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชก็ได้ทรงตั้งขึ้นควบคู่ไปกับการวางแบบแผนการปกครองคณะสงฆ์ ภายหลังจากที่ได้รับลัทธิลังกาวงศ์เข้ามาประดิษฐานใน

^{๑๑} กรมการศาสนา, ประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนาและองค์การศาสนาต่างๆ ในประเทศไทย, หน้า ๑๒๗.

อาณาจักรของพระองค์ เรื่องการตั้งสมณศักดิ์ ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ที่ปรากฏในศิลาจารึกกล่าวแต่เพียงตำแหน่งว่า มีสังฆราช มีปุครูมีมหาเถระและเถระ แต่ราชทินนามสมณศักดิ์มิได้กล่าวไว้หากแต่ไปมีในหนังสือพงสาวดารเหนือ กล่าวไว้ว่า ครั้งพระนครสุโขทัยเป็นราชธานีนั้น จักระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ เป็นฝ่ายขาวฝ่าย ๑ ฝ่ายซ้ายฝ่าย ๑ และมีราชทินนามสำหรับสังฆนายก

๓. เรื่องการปกครองสงฆ์ เรื่องนี้เป็นเรื่องควบคู่กับ เรื่องสมณศักดิ์หรือจะว่าเรื่องการจัดการปกครองสงฆ์ก่อนแล้ว เรื่องสมณศักดิ์ตามหลังมาก็ว่าได้ ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงแยกการปกครองสงฆ์ออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายที่มาจากลังกาวงศ์ เรียกว่า ฝ่ายอรัญวาสีฝ่ายคณะสงฆ์เดิมที่มีมาแต่ก่อน เรียกว่า ฝ่ายคามวาสีแต่ละฝ่ายมีสังฆราชเป็นตำแหน่งสังฆนายกชั้นสูงสุด มีตำแหน่งปุครูซึ่งเพี้ยนมาเป็นตำแหน่ง “พระครู” ในปัจจุบันเป็นตำแหน่งสังฆนายกรองลงมาจากสังฆราช (การแยกการปกครองสงฆ์ออกเป็นอรัญวาสีและคามวาสีนี้อย่างไม่ชัดเจนว่าจัดในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช หรือสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท กันแน่นอนนัก)

๔. เรื่องการถวายที่ถ้ำปนา เรื่องนี้เก็บความได้จากพงสาวดารเหนือบางตอนได้ความว่า พระยาร่วงได้พระราชทานที่ไร่และนาสัດ วัดวาอารามไว้เป็น พระถ้ำปนาอุทิศไว้สำหรับ วัดโลกสิงคาราม ตำบลนา ๕๐๐ ไร่ ตำบลโพนานา ๒๕๐ ไร่ ตำบลคลองวัดอุปไปถึงป่าปูน ๑๕๐ ไร่ ตำบลนาตอนใต้ ๔๖๐ ไร่ สำหรับวัดแก้วราชประดิษฐฐาน ตำบลนาตะแคงใต้ ๒๕ ไร่ ตำบลทุ่งขาลาใต้ ๑๖๐ ไร่ ตำบลศิระกระบือใต้ ๑๕๐ ไร่ นอกจากนี้ก็มีวัดอุทยานใหญ่ วัดเขาหลวง วัดเขาอินทร์อรัญวาสี และวัดไตรภูมิป่าแก้ว

๕. เรื่องให้กำเนิดกฐินหลวง เรื่องกฐินหลวงนี้นับว่า พ่อขุนรามคำแหงมหาราชเป็นพระปฐมกษัตริย์ที่ทรงกำหนดให้มีพระราชประเพณีทอดกฐินหลวงขึ้นเป็นพระองค์แรก ในบรรดานานาประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา จนประเพณีอันนี้ได้สืบเนื่องมาจนตราប់เท่าทุกวันนี้ จากหนังสือตำนานกฐิน ของหลวงวิจิตรวาทการ กล่าวเป็นการรับรองเกี่ยวกับราชประเพณีกฐินหลวงไว้ดังนี้^{๑๒}

การทอดกฐินนั้น สำหรับในอินเดียสมัยพุทธกาลหรือสืบต่อกันมาในลังกานั้น มีผู้พยายามค้นคว้าหาชื่อผู้ทอดกฐิน แต่ไม่พบว่าใครทอดบ้าง และการทอดกฐินในประเทศอื่นๆ ที่นับถือพระพุทธศาสนา ก็ดูเหมือนจะไม่ได้ทำกันเป็นงานใหญ่โตสำคัญเท่ากับในเมืองไทย เพราะในเมืองไทยนั้น การทอดกฐินเป็นราชประเพณีหนึ่งซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงนำราษฎรให้บำเพ็ญกุศลในเรื่องนี้ กฐินที่พระมหากษัตริย์ทรงทอดด้วยพระองค์เองก็ดีหรือพระราชทานให้ผู้อื่นผู้ใด ทอดในนามของพระองค์เองก็ดีเรียกกันว่า “กฐินหลวง”

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๘.

และในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ก็สอดคล้องรับรองกับคำกล่าวของหลวงวิจิตร วาการอีกด้วย ดังความในศิลาจารึกว่าไว้ดังนี้

คนในเมืองสุโขทัยนี้ มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า ท่วยปั่วท่วยนาง ลูกเจ้า ลูกขุนทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชายผู้หญิง ฟุ้งทวยมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน เมื่อออกพรรษา กราลกฐินเดือนหนึ่ง จึงแล้ว เมื่อกราลกฐินมีพนมเบี๋ย มีพนมหมาก มีพนมดอกไม้มียมนอนนั่งหมอนนอน บริพากฐินโอยทานแลปีแล้ญืบ ล้าน ไปสวดอุตติกฐิน ถึงอรัญญิกฟั่น เมื่อจะเข้าเวียงเรียงกันแต่อรัญญิกฟั่น ท้าวหัวลานคางบง คำกลอยด้วยเสียงพาทย์ เสียงพิณ เสียงซำ ใครจักมักเล่น เล่น ใครจักมักหัว หัว ใครจักมักเลื้อน เลื้อน เมืองสุโขทัยนี้มีสี่ปากประตูหลวง เทียนญอม คนเสียดกันเข้าดูท่านเผาเทียน ท่านเล่นไฟ เมืองสุโขทัยนี้มีดังจักแตก

๖. เรื่องการศึกษาเล่าเรียน เรื่องเกี่ยวกับการศึกษาของไทยเรานั้น ต้องนับว่าเราเริ่มต้นมาตั้งแต่รัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทีเดียว ทั้งนี้ก็เพราะพระองค์ทรงให้กำเนิดตัวหนังสือไทย เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๖ ทำให้ชนชาติไทยไพร่บ้านพลเมืองของพระองค์มีตัวหนังสือใช้และในการประดิษฐ์คิดแบบตัวอักษรไทยขึ้นใช้นี้การที่จะให้อักษรไทยแพร่หลาย พระองค์ต้องอาศัยการพระศาสนาเป็นประการสำคัญ จึงนับว่าพระองค์เป็นพระปฐมแห่งการศึกษาของชาติไทยในยุคตั้งสยามประเทศ ณ กรุงสุโขทัยนั้น พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงบำรุงพระศาสนาและการศึกษาควบคู่กันไป โดยอาราธนาพระสงฆ์ลังกาวงศ์ผู้รอบรู้พระไตรปิฎก จากเมืองนครศรีธรรมราช มาสู่สำนักสุโขทัยดังความปรากฏในศิลาจารึก หลักที่ ๑ ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น นอกจากนั้นยังได้ให้การศึกษโดยวิธีอบรมพลเมือง โดยทรงปลุกดวงดาลให้ประดิษฐานพระแท่นมนังคศิลากลางดงดาลนั้น ในวันธรรมสวนะโปรดให้มหาเถระขึ้นนั่งแสดงธรรมแก่อุบาสก ผู้จำศีล ส่วนวันอื่น ๆ พระองค์เสด็จขึ้นทรงอบรมข้าราชการและประชาชนเอง ดังความในศิลาจารึกว่า^{๓๓} “๑๒๑๔ ศกปีมะโรง พ่อขุนรามคำแหง เจ้าเมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัยนี้ ปลุกไม้ตาลได้สิบสี่เข้า จึงให้ช่างฟันชะดาร์ หิน ตั้งหว่างกลางไม้ตาลนี้วันเดือนโอกแปดวัน วันเดือนเต็มเดือนบ้าง ฟุ้งปฐุมหาเถระ ขึ้นนั่งเหนือชะดาร์นี้ สวดธรรมแก่อุบาสก ฟุ้งทวยจำศีลพิไชวันสวดธรรม พ่อขุนรามคำแหง เจ้าเมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัย ขึ้นนั่งเหนือชะดาร์หิน ให้ฟุ้งทวย ลูกเจ้าลูกขุนฟุ้งทวยถือบ้านเมืองกัน”

การปกครองสมัยพ่อขุนรามคำแหง ถือได้ว่าเป็นยุคสมัยที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาก พระองค์จึงเริ่มงานการสร้างชาติให้มั่นคงเป็นปึกแผ่นและพัฒนาเจริญรุ่งเรือง โดยใช้กุศโลบายต่อไปนี้

^{๓๓} อ้างแล้ว, หน้า ๑๒๘.

๑. การขยายอำนาจการที่พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์นักรบนักปกครองที่มีความสามารถอาณาเขตในรัชสมัยของพระองค์จึงได้แผ่ขยายกว้างออกไป ดังปรากฏในศิลาจารึก หลักที่ ๑ ว่า อาณาจักรสุโขทัยได้ครอบครองเมืองในกลุ่มแม่น้ำปิง ยม น่าน และป่าสักได้ทั้งหมด อันเป็นการรวบรวมบ้านเพื่อนบ้านพี่น้องซึ่งเคยอยู่ภายใต้การปกครองของราชวงศ์พ่อขุนศรีนาวนำถมให้เป็นแว่นแคว้นเดียวกัน

จากเอกสารของจีนได้กล่าวถึงการขยายอาณาเขตของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชไปยังดินแดนทางใต้ว่า ในปี พ.ศ. ๑๘๒๕ ได้เมืองนครศรีธรรมราชและเมืองในแหลมมลายูตลอดจนยะโฮร์ และต่อมาได้เมืองกัมพูชา ดังนั้นในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช อาณาจักรสุโขทัยจึงขยายอำนาจออกไปอย่างกว้างขวางใหญ่ไพศาลยิ่งกว่าอาณาจักรใดๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงเวลาเดียวกัน

จากพงศาวดารเหนือได้กล่าวถึงมะกะโท ผู้เป็นราชบุตรเขยของพระองค์ โดยพระองค์ได้ส่งเสริมมะกะโท ให้ครองราชอาณาจักรมอญ และพระราชทานนามว่า “ฟ้ารั่ว” ให้ มะกะโทด้วยแสดงถึงการขยายอาณาเขตของพระองค์ด้วยสันติวิธี ทำให้อาณาจักรสุโขทัยปลอดภัยทางด้านเหนือและทิศตะวันตก ทำให้ผ่อนภาระในการระมัดระวังหัวเมืองชายแดนอาณาเขต

๒. การสร้างสัมพันธไมตรีกับอาณาจักรอื่นๆ อาณาจักรล้านนาในปี พ.ศ. ๑๘๓๐ พ่อขุนรามคำแหง พญามังรายแห่งอาณาจักรล้านนา และพญาเจ้าเมืองแห่งอาณาจักรพะเยา ทั้งสามพระองค์ทรงทำสัตย์สาบานว่า จะเป็นพันธมิตรกันที่ริมฝั่งแม่น้ำวัง เมืองเชียงราย และในปี พ.ศ. ๑๘๓๕ พ่อขุนรามคำแหงและพญาเจ้าเมืองยังเสด็จไปช่วยพญามังรายเลือกเมืองเชียงใหม่

ประเทศจีน ในปี พ.ศ. ๑๘๒๒ กุบไลข่านจักรพรรดิจีน สามารถยึดครองประเทศจีนได้ทั้งหมด และได้ส่งทูตไปเจริญไมตรีกับต่างประเทศต่างๆ ให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงภายในประเทศจีน^{๑๔} ในปีพ.ศ. ๑๘๓๕ พ่อขุนรามทรงดำเนินนโยบายผ่อนปรนทางการทูต โดยการยอมรับอำนาจของจีนและส่งทูตไปราชสำนักจีนพร้อมเครื่องบรรณาการนอกเหนือจากการติดต่อค้าขายกันตามปกติ ดังนั้นอาณาจักรสุโขทัยจึงรอดพ้นจากการโจมตีของกองทัพกุบไลข่านและมีความมั่นคงขึ้น

๓. การสร้างเสริมวัฒนธรรมของชาติ ทรงคิดประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นใช้แทนตัวอักษรขอมที่เคยใช้กันมาแต่เดิม เมื่อปี พ.ศ. ๑๘๒๖ เรียกว่า ลายสือไทย โปรดให้สร้างหลักศิลาจารึกขึ้นโดยจารึกอักษรไทยที่ทรงประดิษฐ์ขึ้นเป็นเรื่องราวต่างๆ ในรัชสมัยของพระองค์ลงไว้เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา

^{๑๔} อ้างแล้ว, หน้า ๑๓๔.

พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงรับเอาพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทอย่างลัทธิลังกาวงศ์จากเมืองนครศรีธรรมราชมาประดิษฐานในกรุงสุโขทัย ทำให้พระพุทธศาสนาวางรากฐานมั่นคงในอาณาจักรสุโขทัยและเผยแผ่สู่บรรดาเมืองต่างๆ จนกระทั่งกลายเป็นศาสนาประจำชาติไทยในเวลาต่อมา

สมัยพระยาลิไทหรือพระมหาธรรมราชาลิไท

พระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัยถือได้ว่าเป็นความโดดเด่น และเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการเปลี่ยนแปลงแนวคิดหลาย ๆ ด้าน ทั้งศาสนา ลัทธิ ความเชื่อและค่านิยมที่มีอิทธิพลส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชน การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและศิลปวัฒนธรรม โดยช่วงเวลาที่มีความเจริญรุ่งเรืองที่สุดถือเป็นยุคทองของพระพุทธศาสนายุคหนึ่งคือ สมัยพระมหาธรรมราชาลิไท หรือพระศรีสุริยพงศ์รามมหาราชาริราช หรือพระยาลิไท ซึ่งเป็นพระโอรสของพระยาเลอไทย และเป็นพระราชนัดดาของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงครองราชย์ใน พ.ศ. ๑๘๕๐ – ๑๘๑๕

พระยาลิไททรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก และได้ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ เช่น ทรงโปรดนิมนต์พระสงฆ์จากลังกาและทรงแต่งตั้งให้เป็นพระสังฆราช ในปี พ.ศ. ๑๘๐๒^{๕๕} (เป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ ครั้งที่ ๒ โดยครั้งแรกที่ได้เข้ามาเผยแผ่ในประเทศไทย คือ ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช) ทรงสร้างและบูรณะวัดมากมายหลายแห่ง ทรงสร้างพระพุทธรูปสำคัญ เช่น พระพุทธชินราชพระศรีศากยมุนี^{๕๖} ทรงโปรดให้จำลองรอยพระพุทธรูปจากลังกามาสร้างสำหรับประดิษฐานตามสถานที่ต่าง ๆ^{๕๗} ทรงผนวชในพระพุทธศาสนาเมื่อ พ.ศ. ๑๘๐๕ ทรงโปรดให้พระสงฆ์ออกไปเผยแผ่ธรรมในแคว้นต่าง ๆ เช่น อโยธยา หลวงพระบาง เมืองน่าน^{๕๘} อาณาจักรล้านนา^{๕๙} ทรงชักจูงให้เมืองต่างๆ มา

^{๕๕} มาตยา อิงคนารถ ทวี ทองสว่าง และวัฒนา รอดสำอางค์, หนังสือประวัติศาสตร์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๓๗.

^{๕๖} บังอร ปิยะพันธ์, ประวัติศาสตร์ไทย การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และความสัมพันธ์กับต่างประเทศก่อนสมัยสุโขทัยจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๗๒.

^{๕๗} พลาคิษฐ์ สิริธัญญกิจ, ประวัติศาสตร์ไทย ฉบับเสริมการเรียนรู้, โครงการศึกษาประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๗), หน้า ๔๖๒-๔๖๓.

^{๕๘} วิกีพีเดีย, พระมหาธรรมราชาที่ ๑, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://th.wikipedia.org>, [๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๕].

^{๕๙} พลาคิษฐ์ สิริธัญญกิจ, ประวัติศาสตร์ไทย ฉบับเสริมการเรียนรู้, หน้า ๔๖๕.

นมัสการพระพุทธบาทและศาสนสถาน^{๒๐} ทรงแบ่งพระสงฆ์ออกเป็น ๒ ฝ่ายคือฝ่ายคามวาสีและฝ่ายอรัญวาสี โดยให้ฝ่ายคามวาสีเน้นหนักการสั่งสอนราษฎรในเมืองและเน้นการศึกษา พระไตรปิฎก ส่วนฝ่ายอรัญวาสีเน้นให้นักด้านการวิปัสสนาและประจำอยู่ตามป่าหรือชนบท ทรงนำหลักธรรมสำคัญมานิพนธ์สอดแทรกในพระราชนิพนธ์เรื่อง เถกมิกถา หรือไตรภูมิพระร่วง เพื่อใช้สั่งสอนอาณาประชาราษฎร์เมืองสุโขทัย เพื่อส่งเสริมพระพุทธศาสนาจนทำให้เมืองสุโขทัยนั้นเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนา^{๒๑}

งานด้านพระศาสนาและการศึกษาในรัชสมัยของพระมหาธรรมราชาลิไท มีหลายด้านหลายประการมากมาย ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างที่สุด ทรงใฝ่พระทัยในการพระศาสนาและการศึกษาเป็นที่สุด ทรงรอบรู้ในพระธรรมวินัยไตรปิฎกอย่างมาก ทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองได้ร่มเย็นเป็นสุข และทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างที่สุดเช่นกัน นับได้ว่าพระองค์ทรงเป็นนักปราชญ์และทรงเป็นกษัตริย์นักการศาสนาชั้นเยี่ยม กล่าวโดยสรุปถึงพระราชกรณียกิจ และผลงานในด้านการนี้ของพระองค์ได้แก่^{๒๒}

๑. ทรงอาราธนาพระเถระชาวลังกาจากลังกาทวีปเข้ามา เป็นการเสริมสร้างพระราชกรณียกิจของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระอัยกาของพระองค์ที่ทรงเลื่อมใสในลัทธิลังกาวงศ์ แต่ว่าในครั้งสมัยพ่อขุนรามคำแหงนั้น เพียงแต่อาราธนาพระสงฆ์ไทยในลัทธิลังกาวงศ์มาจากเมืองนครศรีธรรมราชเท่านั้น

๒. ทรงศึกษาเล่าเรียนในสำนักสงฆ์ลังกาวงศ์ และสำนักราชบัณฑิตจนทรงทราบพระไตรปิฎกอย่างแตกฉาน รวมถึงทรงชำนาญด้านโหราศาสตร์อย่างยิ่ง

๓. ทรงบำรุงการเล่าเรียนพระไตรปิฎก โดยสร้างปราสาทราชมณเฑียรสถาน(สร้างเป็นแบบก่ออิฐถือปูน ไม่ใช่สร้างด้วยไม้และในหนังสือนางนพมาศ บอกชื่อปราสาทราชมณเฑียรนี้ว่า ชื่อพระที่นั่งอินทราภิเษก พระที่นั่งอดิเรกภิรมย์ พระที่นั่งอุดมราชศักดิ์ พระที่นั่งชัยชุมพล พระที่นั่งชลพิमान พระที่นั่งพิศาลเสาวรศ พระปรีศรัตนาริพระปรีศศรีอัมพร) แล้วทรงเผด็จสงฆ์ได้เข้าไปเรียนพระไตรปิฎกในบริเวณปราสาทนั้น

๔. ทรงให้ราชบุรุษไปรับพระบรมธาตุมาจากลังกาทวีป แล้วนำไปบรรจุไว้ที่เมืองนครชุม

^{๒๐} บังอร ปิยะพันธ์, ประวัติศาสตร์ไทย การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และความสัมพันธ์กับต่างประเทศก่อนสมัยสุโขทัยจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕, หน้า ๗๑.

^{๒๑} พลาคิตย สิทธิชัยกิจ, ประวัติศาสตร์ไทย ฉบับเสริมการเรียนรู้, หน้า ๔๖๓.

^{๒๒} กรมการศาสนา, ประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนาและองค์การศาสนาต่าง ๆ ในประเทศไทย, หน้า ๑๓๐.

๕. ทรงจัดวางแบบแผนในสังฆมณฑลเยี่ยงลังกาให้มั่นคงยิ่งขึ้น (เอกสารบางฉบับว่า พระมหาธรรมราชาลิไททรงแบ่งสงฆ์เป็น ๒ ฝ่าย คือฝ่ายอริยวาสีและฝ่ายคามวาสีเช่นเดียวกับที่กล่าวมาแล้วในรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหง)

๖. ทรงรับภาระสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชนเพิ่มเข้าในราชกิจ

๗. ทรงรับพระไตรสรณคมน์ (จากพระมหาสวามีพระเถระชาวลังกาตามข้อ ๑ เป็นอุปัชฌาย์) บรรพชาที่ในพระราชมณเฑียร แล้วออกไปอุปสมบทเป็นพระภิกษุอยู่ ณ ป่ามะม่วงในอรัญญิก พระราชกรณียกิจนี้ นับเป็นแบบอย่างสืบมาจนทุกวันนี้ที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกทรงผนวช โดยการที่ทรงผนวชนั้น นอกจากจะเป็นแบบอย่างสำหรับพระเจ้าแผ่นดินแล้ว ย่อมนับเป็นจุดเริ่มต้นของการที่ให้คนไทยได้บวชเรียนเป็นประจำสืบต่อ ๆ กันมาจนทุกวันนี้ แต่ทั้งนี้ส่วนใหญ่หม่อมงามว่าจุดเริ่มต้นนี้ เริ่มมาแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แห่งกรุงศรีอยุธยา แม้การศึกษาของสงฆ์ที่ทรงเสด็จเข้าไปเรียนพระไตรปิฎก ในพระราชมณเฑียรนี้ก็ยังเป็นเหตุให้เกิดประเพณีพระมหากษัตริย์ทรงพระราชทานอุปถัมภ์ให้เล่าเรียนในวัง สืบต่อมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

๘. ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือไตรภูมิพระร่วง หรือเตภูมิกถาสำหรับเรื่องการทรงศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎก และวิชาการต่างๆ เชี่ยวชาญและการอาราธนาพระมหาสวามีในข้อ ๑ และข้อ ๒ นั้น มีความตามคำแปล ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วงหลักที่ ๔ ด้านที่ ๒ ว่า “เรียนพระวินัย พระอภิธรรมโดยโลกาจารย์ มีพรหมณ์และดาบสเป็นต้น สมเด็จพระบพิตรทรงพระราชบัญญัติ คัมภีร์เทศ ศาสดาราม ธรรมนิยาย มีโชยติศาสด์ (ตำราโหร) เป็นต้น (ตำรา) พรพชา มาส สุริยคราส จันทรคราส ทรงสรรพพิจารณาพระองค์ทรงพระปรีชาโอฬาริก ฝ่ายผาลคุณานุต (คือวันสิ้นเดือน ๔)...แลศักราชที่เกิน ทรงได้แก้ไขให้สิ้นเบาถูกต้อง พระองค์ทรงพิจารณา อุณ อธิกมาส ทินวาร นักษัตร ให้ทราบเป็นสังเขป โดยกรรมสิทธิ์ สมเด็จพระบพิตรอาจถอน อาจลบ อาจเติม...โดยสิทธิศักดิ์ พระกรรม ทุกมาตรากฎ ศรีเกียรติแท้...เสด็จเสวยราชสมบัติในศรีสัตนาแลย์ได้ ๒๒ ปีจุลมหาศักราช ๑๒๘๑ ศกฉลุสมเด็จพระบพิตรตรัสให้ราชบัณฑิตไปอาราธนามหาสวามีสังฆราช อันกอบด้วยศีล ทรงเรียนพระไตรปิฎกจบ อันสถิตอยู่ในลังกาทวีปซึ่งมีศิลาจารย์ คล้ายกับจินาสพครั้งโบราณ (ตรัสให้อาราธนามหาสวามี) จากนครพินแล้วครั้งทาง จึงรับสั่งให้นายช่างปลูกกุฏิวิหารระหว่างป่ามะม่วง อันมีในทิศประจิมเมืองสุโขทัยนี้”

๙. ทรงให้ขุดคลองและทำถนนตั้งแต่เมืองสุโขทัยไปจนเมืองศรีสัตนาแลย์ และเมืองน้อยใหญ่ เป็นการสนองพระราชกุศล สนองพระคุณพระราชบิดา ถนนที่ว่านี้คือ ถนนพระร่วง

เมื่อสรุปแล้ว สมัยพระมหาธรรมราชาลิไท สามารถเรียกได้ว่า บ้านเมืองดีสมกับคำจารึกในศิลาที่ประกาศว่า ในสมัยของพระองค์เจริญสุขสำราญ ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุขไม่มีทาสในเมืองสุโขทัย และไม่มีข้าศึกมาเบียดเบียน

๒.๔ รูปแบบ วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระยาสิทธิ

พระยาสิทธิทรงนำหลักธรรมต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนามาเผยแผ่แก่ประชาชนทั่วไป โดยใช้ไตรภูมิพระร่วง เถกมิกถา หรือไตรภูมิอรรถาธิบาย ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์ไว้ขณะที่พระองค์ดำรงตำแหน่งเป็นพระมหาอุปราช โดยสอดแทรกหลักธรรมสำคัญ เช่น ศีล ๕ หิริโอตตปปะ หลักสัพบุริสธรรม ๗ หลักทศพิธราชธรรมหรือหลักสังคหวัตถุ ๔ นอกจากนี้ยังมีรูปแบบ วิธีการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สำคัญ ได้แก่ สนับสนุนพระสงฆ์ทางด้านการศึกษาโดยบวชเรียน แทรกธรรมอยู่ในรูปแบบของการปกครองบ้านเมือง ส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแคว้นต่าง ๆ โดยเผยแผ่ทางเอกสาร

- พระองค์ทรงทำเป็นตัวอย่างเป็นแบบในการปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะการที่ทรงออกผนวชในพระพุทธศาสนาเมื่อ พ.ศ. ๑๕๐๕ พร้อมทั้งชักนำประชาชนให้ปฏิบัติธรรมคุณความดี

- พระองค์ทรงโปรดให้มีการอบรมสั่งสอนศีลธรรม โดยให้ประชาชนได้ฟังเทศน์ฟังธรรม การรักษาศีล ทำบุญให้ทานในวันพระ

- พระองค์ทรงโปรดให้มีการทำนุบำรุงดูแลรักษา และบูรณะศาสนสถาน วัดวาอารามมากมายหลายแห่ง รวมทั้งการสร้างพระพุทธรูปเป็นจำนวนมาก เช่น พระพุทธชินราช^{๒๓} พระองค์ทรงโปรด ให้จำลองรอยพระพุทธรูปจากประเทศลังกามาสร้างสำหรับประดิษฐานตามสถานที่ต่าง ๆ ^{๒๔}

- พระองค์ทรงโปรดให้พระสงฆ์ออกไปเผยแผ่ธรรมในแคว้นต่าง ๆ

- พระองค์ทรงทรงเชิญชวนให้บรรดาเหล่าเมืองต่าง ๆ เข้ามานมัสการพระพุทธรูปและศาสนสถานในอาณาจักรสุโขทัย

- พระองค์ทรงอุปถัมภ์ด้านการศึกษา พระพุทธศาสนาและศิลปวิทยาต่างๆ เพื่อให้พระสงฆ์ได้ศึกษาพระธรรมวินัย และให้พวกพราหมณ์ เล่าเรียนศิลปศาสตร์ต่างๆ ในเขตพระราชวัง

^{๒๓} บังอร ปิยะพันธ์, ประวัติศาสตร์ไทย การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และความสัมพันธ์กับต่างประเทศก่อนสมัยสุโขทัยจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕, หน้า ๗๒.

^{๒๔} พลาคิษฐ์ สิทธิธัญกิจ, ประวัติศาสตร์ไทย ฉบับเสริมการเรียนรู้, หน้า ๔๖๒-๔๖๓.

กล่าวโดยสรุปได้ว่า พระยาสิทธิทรงนำหลักธรรมต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาเผยแผ่ โดยมีรูปแบบ วิธีการในการเผยแผ่ที่สำคัญ ได้แก่ การเป็นตัวอย่างเป็นแบบในการปฏิบัติธรรม การใช้ไตรภูมิพระร่วง การอบรมสั่งสอนศีลธรรม การทำนุบำรุงดูแลรักษา และบูรณะศาสนสถาน การให้พระสงฆ์ออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างแดน การเชิญชวนเมืองอื่นมานมัสการศาสนา วัตถุ และศาสนสถาน และการอุปถัมภ์ด้านการศึกษา

๒.๕ หลักธรรมนำมาใช้

พระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัยได้สร้างความสำนึกให้ประชาชนละเว้นความชั่ว ประกอบกรรมดีในด้านต่าง ๆ พิจารณาได้จากหลักฐานไม่ว่าจะเป็นในหลักศิลาจารึก และไตรภูมิพระร่วงที่แสดงให้เห็นภูมิธรรมตรงกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาใช้กับสังคมปัจจุบันได้ ดังนี้

ศีล ๕^{๒๕, ๒๖}

ศีล ๕ หรือ เบญจศีล หรือ ปัญจศีล คือ ความเป็นปกติ ความงดเว้นจากการประพฤติดิทางกาย และทางวาจา มีดังนี้คือ

๑. เว้นจากการทำชีวิต คำสมาทานว่า ปาณาติปาตา เวรมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ
๒. เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ คำสมาทานว่า อทินนาทานา เวรมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ
๓. เว้นจากการประพฤติดิในกาม คำสมาทานว่า กามสุมิจฺจาคารา เวรมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ
๔. เว้นจากการพูดเท็จ คำสมาทานว่า มุสาวาทา เวรมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ
๕. เว้นจากของเมา คำสมาทานว่า สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ

ศีล ๕ เป็นศีลศีลระดับต้นของมนุษย์ การรักษาศีลเป็นเหตุให้เกิดความสุขความสงบขึ้นในสังคม

^{๒๕} ศ.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๐๓/๓๒๕, ๑๘/๓๑๒/๓๓๓.

^{๒๖} พระธรรมปิฎก, พจนานุกรมพุทธศาสน์, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๕๓.

หิริ โอตตปปะ^{๒๗, ๒๘, ๒๙}

หิริ คือ ความละอายแก่ใจ ความละอายต่อความชั่ว

เป็นข้อ ๑ ธรรมกุ่มครองโลก คือ ปกครองควบคุมใจมนุษย์ไว้ให้อยู่ในความดี มิให้ละเมิดศีลธรรม และให้อยู่กันด้วยความเรียบร้อยสงบสุข ไม่เดือดร้อนสับสนวุ่นวาย มี ๒ คือ

๑. หิริ ความละอายบาป ละอายใจต่อการทำความชั่ว
๒. โอตตปปะ ความกลัวบาป เกรงกลัวต่อความชั่วและผลของกรรมชั่ว

เป็นข้อ ๒ ในสัทธรรม ๗ คือ ธรรมที่ดี ธรรมที่แท้ ธรรมของคนดี ได้แก่

๑. ศรัทธา ๒. หิริ ๓. โอตตปปะ ๔. พาหุสัจจะ ๕. วิริยารัมภะ ๖. สติ ๗. ปัญญา

เป็นข้อ ๓ ในอริยทรัพย์^{๓๐} ทรัพย์อันประเสริฐเป็นของติดตัว อยู่ภายในจิตใจ ดีกว่าทรัพย์ภายนอก เช่น เงินทอง เป็นต้น เพราะโจรหรือใคร ๆ แย่งชิงไม่ได้ และทำให้เป็นคนประเสริฐอย่างแท้จริง ได้แก่ ๗ คือ ๑. ศัทธา ๒. สติ ๓. หิริ ๔. โอตตปปะ ๕. พาหุสัจจะ ๖. จาคะ ๗. ปัญญา

โอตตปปะ คือ ความกลัวบาป ความเกรงกลัวต่อทุจริต ความเกรงกลัวความชั่ว เหมือนกลัวอสรพิษ ไม่อยากเข้าใกล้ พยายามหลีกเลี่ยงให้ห่างไกล เป็นข้อ ๒ ในธรรมกุ่มครองโลก ๒ ข้อ ๓ ในสัทธรรม ๗ และข้อ ๔ ในอริยทรัพย์ ๗

หลักสัปปริสธรรม ๗^{๓๑, ๓๒}

สัปปริสธรรม ๗ คือ หลักธรรมของคนดีหรือหลักธรรมของสัตตบุรุษ ๗ ประการ ได้แก่ รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักปฏิบัติ และรู้จักบุคคล

๑. รู้จักเหตุหรืออัมมัญญตา หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักวิเคราะห์หาสาเหตุของสิ่งต่าง ๆ
๒. รู้จักผลหรืออัตถัญญตา หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำ
๓. รู้จักตนหรืออัตถัญญตา หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักตน ทั้งในด้านความรู้ คุณธรรม และความสามารถ

^{๒๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๑๖/๔๕๒.

^{๒๘} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑/๒.

^{๒๙} พระธรรมปิฎก, พจนานุกรมพุทธศาสตร์, หน้า ๓๕๕, ๔๓๕.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๖.

^{๓๑} ที.ปา (ไทย) ๑๑/๓๕๗/๔๐๐.

^{๓๒} พระธรรมปิฎก, พจนานุกรมพุทธศาสตร์, หน้า ๓๒๖.

๔. รู้จักประมาณหรือมัตตัญญูตา หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักประมาณ รู้จักหลักของความพอดี การดำเนินชีวิตพอเหมาะพอควร

๕. รู้จักกาลเวลาหรือกาลัญญูตา หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักกาลเวลา รู้จักเวลาไหนควรทำอะไร แล้วปฏิบัติให้เหมาะสมกับเวลานั้น ๆ

๖. รู้จักปฏิบัติหรือปรีตัญญูตา หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักปฏิบัติ การปรับตน และแก้ไขตนให้เหมาะสมกับสภาพของกลุ่มและชุมชน

๗. รู้จักบุคคลหรือบุคคลัญญูตา หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับบุคคล ซึ่งมีความแตกต่างกัน

การที่บุคคลได้นำเอาหลักสัปปริสธรรม ๗ มาใช้ในการดำเนินชีวิตจะช่วยให้ชีวิตพบกับความสุขในชีวิตได้

หลักทศพิธราชธรรม ๑๐^{๓๓, ๓๔}

๑. ทาน คือ การให้สละทรัพย์สินสิ่งของบำรุงเลี้ยงช่วยเหลือประชาชนและบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ หมายความว่า การพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ การทรงเสียดสละพระกำลังในการปกครอง แผ่นดิน การพระราชทานพระราชดำริอันก่อให้เกิดสติปัญญาและพัฒนาชาติ การพระราชทานเสรีภาพอันเป็นหัวใจแห่งมนุษย์

๒. ศีล คือ ความประพฤติดีงาม ประกอบแต่การสุจริตให้เป็นตัวอย่างแก่ประชาชน หมายความว่า การตั้งและทรงประพฤติพระราชกรณียวัตร พระกาย พระวาจา ให้ปราศจากโทษทั้งในการปกครอง อันได้แก่ กฎหมายและนิติราชประเพณี และในทางศาสนา อันได้แก่ เบญจศีลมาเสมอ

๓. บริจาค คือ การบริจาคเสียดสละความสุขสำราญส่วนตนเพื่อประโยชน์สุขของปวงชน หมายความว่า การที่ทรงสละสิ่งไม่เป็นประโยชน์หรือมีประโยชน์น้อยเพื่อสิ่งที่ดีกว่า คือ เมื่อถึงคราวก็สละได้แม้พระราชทรัพย์ตลอดจนพระโลหิต หรือแม้แต่พระชนม์ชีพ เพื่อรักษาธรรมและพระราชอาณาจักรของพระองค์

๔. อาชวะ คือ ความเชื่อตรงมีความจริงใจต่อประชาชน หมายความว่า การที่ทรงเชื่อตรงในฐานะที่เป็นผู้ปกครอง ดำรงอยู่ในสัจสุจริต เชื่อตรงต่อพระราชสัมพันธมิตรและอาณาประชาราษฎร

^{๓๓} บุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๖๖/๒๖๑.

^{๓๔} พระธรรมปิฎก, พจนานุกรมพุทธศาสตร์, หน้า ๒๕๐.

๕. มัททวะ คือ ความอ่อนโยน มีกรุณาสุภาพนุ่มนวล หมายความว่า ความถึงการที่ทรงเป็นผู้มี อหยาตย์อ่อนโยน เคารพในเหตุผลที่ควร ทรงมีสัมมาคารวะต่อผู้อาวุโสและอ่อนโยนต่อบุคคลที่ เสมอกันและต่ำกว่า

๖. ตบะ คือ การเผากิเลสมิให้เข้าครอบงำจิตใจ หมายถึง ความเพียรที่แผดเผาความ เกียจคร้าน คือ การที่พระมหากษัตริย์ทรงตั้งพระราชอุตสาหะปฏิบัติพระราชกรณียกิจให้เป็นไป ด้วยดี โดยปราศจากความเกียจคร้าน

๗. อักโกธะ คือ ความไม่โกรธและไม่เกรี้ยวกราด หมายถึง การไม่แสดงความโกรธ ให้ปรากฏ ไม่พยายามมุ่งร้ายผู้อื่นแม้จะลงโทษผู้ทำผิดก็ทำตามเหตุผล และสำหรับพระมหากษัตริย์ นั้นต้องทรงมีพระเมตตาไม่ทรงก่อเวรแก่ผู้ใด ไม่ทรงพระพิโรธโดยเหตุที่ไม่ควร และแม้จะทรง พระพิโรธก็ทรงข่มเสียให้สงบได้

๘. อวิหิงสา คือ ความไม่เบียดเบียนบีบบังคับประชาชน หมายความว่า ทรงมี พระราชอัหยาตย์ กอปรด้วยพระมหากรุณา ไม่ทรงก่อทุกข์หรือเบียดเบียนผู้อื่น ทรงปกครอง ประชาชนดังบิดาปกครองบุตร

๙. ขันติ คือ ความอดทนต่อความยากลำบากทางกายและใจ หมายถึง การที่ทรงมี พระราชจริยานวัตร อดทนต่อสิ่งทั้งปวง รักษาพระราชหฤทัย และพระอาการ พระกาย พระวาจา ให้เรียบร้อย

๑๐. อวิโรธนะ คือ ความไม่คลาดธรรมดา ไม่เอนเอียงหันไปหาสิ่งไม่ดีงาม หมายถึง การที่ทรงตั้งอยู่ในขัตติยราชประเพณี ไม่ทรงประพฤติดิจจากพระราชจริยานวัตร นิติศาสตร์ ราชศาสตร์ ไม่ทรงประพฤติกเลียดจากความยุติธรรม ทรงอุปถัมภ์กษัตริย์ที่มีความชอบ ทรงบำราบคนที่มีความผิดโดยปราศจากอำนาจอคติ ๔ ประการ และไม่ทรงแสดงให้เห็นด้วย พระราชหฤทัยยินดียินร้าย

หลักสังคหวัตถุ ๔^{๓๕, ๓๖, ๓๗}

เป็นหลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวหัวใจของผู้อื่น ผูกไมตรี เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล หรือเป็น หลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน มีอยู่ ๔ ประการ ได้แก่

๑. ทาน คือ การให้ การเสียสละ หรือการเอื้อเฟื้อแบ่งปันของตนเพื่อประโยชน์แก่ บุคคลอื่น ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ไม่เป็นคนเห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้ไม่เป็นคน

^{๓๕} ทิ.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๐/๒๑๐.

^{๓๖} อญ.นวก. (ไทย) ๒๓/๕/๔๔๐.

^{๓๗} พระธรรมปิฎก, พจนานุกรมพุทธศาสตร์, หน้า ๓๑๐.

ละโมภ ไม่เห็นแก่ตัว เราควรคำนึงอยู่เสมอว่า ทรัพย์สินของที่เราหามาได้ มิใช่สิ่งจริงยั่งยืน เมื่อเราสิ้นชีวิตไปแล้วก็ไม่สามารถจะนำติดตัวเอาไปได้

๒. ปิยวาจา คือ การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจ ไม่พูดหยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์เหมาะสำหรับกาลเทศะ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับการพูดเป็นอย่างยิ่ง เพราะการพูดเป็นบันไดขั้นแรกที่จะสร้างมนุษยสัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้น วิธีการที่จะพูดให้เป็นปิยวาจานั้น จะต้องพูดโดยยึดถือหลักเกณฑ์ ดังต่อไปนี้

เว้นจากการพูดเท็จ, เว้นจากการพูดส่อเสียด, เว้นจากการพูดคำหยาบ, เว้นจากการพูดเพื่อเจ้า

๓. อตถจริยา คือ การสงเคราะห์ทุกชนิดหรือการประพฤตินในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น

๔. สมานัตตา คือ การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ หรือมีความประพฤติเสมอดันเสมอปลาย คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้เราเป็นคนมีจิตใจหนักแน่นไม่โลเล รวมทั้งยังเป็นการสร้างความนิยม และไว้วางใจให้แก่ผู้อื่นอีกด้วย

กล่าวโดยสรุป สังคมชาวสุโขทัยต่างได้รับคำยกย่องชื่นชมว่าเป็นสังคมในอุดมคติแก่ชนรุ่นหลัง เนื่องจากเป็นสังคมที่ตั้งมั่นแห่งศีลธรรมอันดีงามตามหลักพระพุทธศาสนา โดยตามหลักฐานที่ปรากฏในภูมิปัญญาธรรมต่าง ๆ ซึ่งทั้งหมดได้ให้รายละเอียดสอดคล้องกัน คือ ผู้นำได้นำพาสังคมให้เจริญรุ่งเรืองได้ สำหรับการเข้ามาของพระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัยถือได้ว่ามีความโดดเด่น และเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการเปลี่ยนแปลงแนวคิดหลาย ๆ ด้าน ทั้งที่เกี่ยวข้องกับเรื่องบทบาททางศาสนา ลัทธิ ความเชื่อและค่านิยมที่มีอิทธิพลส่งผลต่อวิถีชีวิตของประชาชน การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและศิลปวัฒนธรรม พิจารณาจากหลักฐานที่ปรากฏในหลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง^{๓๘} ซึ่งพบว่า พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองมากในสมัยสุโขทัย จนกระทั่งกลายเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของคนในสมัยนั้น ดังในถดูกาลเข้าพรรษา ประชาชนทุกคนไม่ว่าอยู่ในฐานะใดต่างก็ถือศีลปฏิบัติธรรมกันอย่างถ้วนหน้า สังคมสุโขทัยจึงเป็นสังคมที่มีความสงบสุขถือเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ชนรุ่นหลังได้ ซึ่งลักษณะดังกล่าวมักปรากฏเป็นเรื่องราวจากหลักฐานต่าง ๆ เช่น หลักศิลาจารึก วรรณกรรม และศิลปวัฒนธรรม ในแง่มุมทางศาสนากับสังคม ซึ่งความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย ช่วงเวลาที่มีความเจริญรุ่งเรืองที่สุดถือเป็นยุคทองของพระพุทธศาสนายุคหนึ่งคือ สมัยพระมหาธรรมราชาลิไท

^{๓๘} วารี สามารถ, “ความคิดทางสังคมในวรรณกรรมสมัยสุโขทัย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๑), หน้า ๕๘.

บทที่ ๓

แนวคิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระยาสิทธิไท

การศึกษาเชิงวิเคราะห์การเผยแผ่ของพระพุทธศาสนาในสมัยพระยาสิทธิไทสามารถนำเสนอผลการศึกษาได้ ๒ ส่วน คือ แนวหลักคิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสมัยพระยาสิทธิไทและรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสมัยพระยาสิทธิไท โดยมีรายละเอียดที่สำคัญดังนี้

๓.๑ แนวหลักคิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสมัยพระยาสิทธิไท

พระยาสิทธิไท เป็นผู้ที่มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่ผนวชเป็นภิกษุ โดยทรงผนวชในพระพุทธศาสนา ณ วัดป่าม่วง พ.ศ. ๑๕๐๕ มีพระมหาสวามีสังฆราชเป็นพระอุปัชฌาย์ แนวหลักคิดของพระยาสิทธิไทที่มีต่อการส่งเสริมพระพุทธศาสนา คือ

๑. การเสริมสร้างความเลื่อมใสศรัทธาในหมู่ประชาชน เพื่อก่อให้เกิดความมั่นคงทางการเมืองภายใน โดยให้ประชาชนมีพฤติกรรม ความประพฤติ การดำรงชีวิตดี ไม่ก่อปัญหาหรือสร้างความเดือดร้อนในสังคม โดยใช้ไตรภูมิพระร่วงเป็นสิ่งที่ช่วยในการเผยแผ่ เน้นในเรื่องบาปบุญคุณโทษ เรื่องนรกสวรรค์ ทำให้ผู้คนเข้าใจหลักของกฎแห่งกรรม ทำให้คนละความชั่ว มีความละอายต่อความชั่ว ความเกรงกลัวต่อผลความชั่ว หันมาบำเพ็ญความดี พร้อมทั้งสร้างระบบจริยธรรมขึ้นมาเพื่อจัดระเบียบ ควบคุมสังคมให้ดำเนินไปในแนวทางที่ดี สิ่งที่ดั่งาม โดยวางมาตรการกำหนดคบทลงโทษแก่ผู้ล่วงละเมิดกฎศีลธรรมว่า ต้องไปรับความทุกข์ ความลำบากในนรก หลังจากนั้นปลูกปลูกใจบุคคลผู้กระทำความดีให้อาจหาญ ไร้กังวัลถึงใจว่า ผู้ทำความดีต้องรับผลดี คือ ไปเกิดในสวรรค์ซึ่งเป็นดินแดนที่มีความสุข ความสบายทั้งกายวาจาและใจ อย่างไรก็ตามก็ไม่ได้ให้ประมาทหลงความสุข ความสบาย เพราะแม้แต่พระเจ้าจักรพรรดิหรือพวกรัชมหาที่มีอายุยืนนานก็ยังต้องตกอยู่ในอำนาจของไตรลักษณ์ อันเป็นหลักความจริงของชีวิตว่า เป็นของไม่เที่ยง ต้องผันแปรเปลี่ยนแปลงไป หนีอยู่ไม่ได้ บังคับไม่ได้ มิใช่ตัวตน ตัวเรา ตัวเขา ก็เป็นการประกอบของรูปนามตามอำนาจของกฎแห่งกรรมเท่านั้น จึงไม่จริงยั่งยืนต้องแตกดับตายไปตามอำนาจกรรม นอกจากนี้ยังทรงเป็นผู้เล็งเห็นการณ์ไกล มีวิสัยทัศน์ในการปกครอง จึงทรงวางรากฐานของการเมืองการปกครองที่เรียกว่า อุดมการณ์ทางการเมืองไว้ นั่นคือ ปรัชญาการเมืองการปกครองด้านศีลธรรม โดยวางรูปแบบการปกครองแบบพระเจ้าจักรพรรดิ โดยยกตัวอย่างพระเจ้าอโศกมหาราช ในอดีตกาลระยะไกลที่ผ่านมาเป็นแบบอย่าง ทรงพยายามเปลี่ยนความคิดความเชื่อของคนในสังคม

ที่ว่า พระราชาต้องเป็นนักรบที่กล้าหาญมาเป็นผู้นำที่มีหลักการทางศีลธรรมใช้แทน มีการปกครองโดยธรรม โดยใช้คุณธรรมในการแก้ไขปัญหามีการพัฒนาสังคมอย่างมีระบบแบบแผนมีความพยายามสร้างสรรค์สังคมให้เหมือนเมืองในฝัน กล่าวคือ สังคมอุดมคติ เป็นสังคมที่มีความอุดมสมบูรณ์ในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ผู้คนยึดมั่นในกฎศีลธรรมดังเช่นแผ่นดินอุดรกุรุทวีป ในขณะที่เดียวกันพระองค์ทรงทำเป็นตัวอย่างเป็นแบบในการปฏิบัติธรรม พร้อมกับชี้นำประชาชนให้ปฏิบัติธรรมคุณความดีอย่างเคร่งครัด เพื่อจะได้เกิดในดินแดนที่มีความสุขความสมบูรณ์ทุกประการดังเช่น อุดรกุรุทวีปหรือเกิดในศาสนาของพระพุทธเจ้าองค์ต่อไป คือ พระศรีอาริยะ ในกาลข้างหน้า

๒. เพื่อให้สุโขทัยเป็นที่ยอมรับของอาณาจักรใกล้เคียงที่มีพื้นฐานของศาสนาเดียวกัน โดยการทำนุบำรุงกิจการพระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ ทั้งการนิมนต์พระสงฆ์จากลังกาทวีป การสร้างและบูรณะศาสนสถาน การสร้างรูปเคารพ พระพุทธรูป การส่งราชบุรุษไปรับพระบรมธาตุจากลังกาทวีป ทรงโปรดให้พระสงฆ์ออกไปเผยแผ่ธรรมในแคว้นต่าง ๆ ฯลฯ ทำให้สุโขทัยมีความรุ่งเรืองอย่างมาก และเป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา พิจารณาได้จาก ใน พ.ศ. ๑๙๑๓ พระยาเกี๋ยนา กษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านนาได้มีพระราชสาสน์ขอให้พระองค์ส่งพระสงฆ์ไปช่วยปรับปรุงพุทธศาสนา พระองค์ก็ทรงมีพระราชนุญาตให้พระสุมนเถระพระสังฆราชเมืองสุโขทัยเดินทางไปปรับปรุงคณะสงฆ์ในอาณาจักรล้านนา^๑ หรือการที่ทรงชักจูงให้เมืองต่างๆ มานมัสการพระพุทธบาทและศาสนสถาน^๒ ทำให้อาณาจักรสุโขทัยช่วงเวลานั้นมีความเจริญและความมั่นคงเป็นปึกแผ่นอย่างมาก

๓.๒ รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสมัยพระยาสิทธิ

พระยาสิทธิทรงนำ ไตรภูมิพระร่วง เถภูมิกถา หรือไตรภูมิพิภพ ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์ไว้ขณะที่พระองค์ดำรงตำแหน่งเป็นพระมหาอุปราชในราว พ.ศ. ๑๘๘๘ มาใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ประชาชนทั่วไป พิจารณาได้จากข้อความที่ปรากฏในบานแพนก^๓ ว่า “ไตรภูมิ

^๑ พลาคิษฐ์ สิทธิธัญกิจ, ประวัติศาสตร์ไทย ฉบับเสริมการเรียนรู้, โครงการศึกษาประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๗), หน้า ๔๖๕.

^๒ บังอร ปิยะพันธ์, ประวัติศาสตร์ไทย การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และความสัมพันธ์กับต่างประเทศก่อนสมัยสุโขทัยจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๗๑.

^๓ กรมศิลปากร, สรุปผลการสัมมนาเรื่อง ไตรภูมิพระร่วง, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๒๗), หน้า ๒.

กถานี้ มุนเฒ่าเพื่อไฉน ไฉนเพื่อมีบรรพชิตพระภิกษุและจะใคร่เทศนาแก่พระมารดาท่านอันหนึ่ง เพื่อจำเริญพระธรรมโศค”

ข้อแรกที่ว่า ไฉนเพื่อมีพระภิกษุนั้น หมายความว่า ผู้ประพันธ์เป็นผู้เชี่ยวชาญในคัมภีร์ต่าง ๆ มากมายแล้วมีความเชื่อเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและเคยออกบวชเพื่อศึกษาให้เข้าใจหลักธรรมอย่างแท้จริง ทำให้เห็นความสำคัญหลักธรรมที่เป็นปรมัตถธรรมล้วน ๆ ที่เรียกว่าธรรมาธิฐาน แล้วเอาธรรมเป็นที่ตั้ง ทำให้ประชาชนทั่วไปเข้าใจในหลักการปฏิบัติหรือเข้าใจในหลักของกรรมบาปบุญคุณโทษ หลักเมตตาธรรมทำให้สังคมอยู่อย่างมีความสุข ไม่เบียดเบียนกันและกัน อีกทั้งยังก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะด้วย

ข้อที่ว่า เพื่อใครเทศนาแก่พระมารดา หมายความว่า พระยาโฑเห็นความสำคัญหรือหลักธรรมที่สำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนานั้นก็คือ พระภิกษุเป็นคัมภีร์มีความละเอียดลึกซึ้ง เป็นสภาพธรรมล้วน ๆ เป็นธรรมที่ยิ่งกว่าพระสูตรและพระวินัย ในข้อนี้มีพระพุทธเจ้าผู้เป็นบรมครูของเราทั้งหลายเป็นตัวอย่างที่ยอดเยี่ยมที่สุด พระพุทธองค์ทรงพิจารณาธรรมแล้วเห็นว่าพระภิกษุเป็นธรรมที่ลึกซึ้งรู้ได้ยากนี้เป็นธรรมที่มีคุณค่า เสมอกับพระคุณของพุทธมารดาที่ดาวดึงส์ในเทวโลก

และข้อที่ว่า เพื่อจำเริญพระธรรมโศค หมายความว่า พระยาโฑต้องการให้ประชาชนได้ศึกษาเรียนรู้พระธรรมคำสอนโดยแฝงมาในรูปของวรรณคดีเพื่อทำให้ประชาชนเข้าใจได้ง่ายและมีความเพลิดเพลินของอารมณ์ด้วย หรืออาจตีความหมายว่า เพื่อตัวเองจะได้มีความรู้ ความเข้าใจ พร้อมกันนั้นก็พยายามแนะนำให้ผู้รู้ไปตามด้วย

โดยไตรภูมิพระร่วง ที่พระยาโฑทรงนิพนธ์ขึ้นเกิดจากความเชี่ยวชาญรอบรู้แตกฉานความสามารถอย่างลึกซึ้งในคัมภีร์พระพุทธศาสนา การค้นคว้ารวบรวมข้อความสาระจากคัมภีร์ต่าง ๆ ทั้งคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์พิเศษมาเรียบเรียงให้เป็นวรรณกรรม โดยมีรายชื่อปรากฏในตอนท้ายของบานแพนง ๓๒ คัมภีร์ ดังนี้

ตอนต้นเรื่อง

๑. พระอรรถกถาจุลสาร
๒. อรรถกถาฎีกาพระภิกษุธรรมาวตาร
๓. พระภิกษุธรรมสังคหะ
๔. พระสมุทฺธกวีสาธิต
๕. พระปญฺญสุทฺธิ
๖. พระสารตฺตปกาสิณี
๗. พระมนโรทฺฐปฐนี

ตอนท้ายเรื่อง

- อรรถกถาฎีกาพระจุลสาร
- อรรถกถาฎีกาพระภิกษุธรรมาวตาร
- อรรถกถาพระภิกษุธรรมมัตตสังคหะ
- พระสมุทฺธกวีสาธิต
- พระปญฺญสุทฺธิ
- พระสารตฺตปกาสิณี
- พระมนโรทฺฐปฐนี

๘. พระนิตยสถาปกาสนี	พระนิตยสถาปกาสนี
๙. พระอรรคธกัฏฐิกาพระวินัย	อัญญธกัฏฐิกาพระวินัยปฎก
๑๐. พระธรรมบท	พระธรรมบท
๑๑. พระมหาวีรค	
๑๒. พระธรรมมหาธกัฏฐิกา	พระธรรมมหาธกัฏฐิกา
๑๓. พระมรรคัตตนิสาสนี	พระมรรคัตตนิสาสนี
๑๔. พระธรรมชาดก	พระชาดกัญญธกัฏฐิกา
๑๕. พระชินาลังการ	พระชินาลังการ
๑๖. พระสารัตถทีปนี	
๑๗. พระพุทธวงศ์	พระพุทธวงศ์
๑๘. พระสารสังคหะ	พระสารสังคหะ
๑๙. พระมิลินทปัญหา	พระมิลินท
๒๐. พระธรรมปาเลยยะ	
๒๑. พระมหานิทาน	พระมหานิทาน
๒๒. พระอนาคตวงศ์	พระอนาคตวงศ์
๒๓. พระจริยาปฎก	พระจริยาปฎก
๒๔. พระโลกบัญญัติ	พระโลกบัญญัติ
๒๕. พระมหากัลป์	พระมหากัลป์
๒๖. พระอรุณวดี	พระอรุณวดีสูตร
๒๗. พระสมันตปาสาทิกา	พระสมันตปาสาทิกา
๒๘. พระวิสุทธิมรรค	พระวิสุทธิมรรค
๒๙. พระลักขณาทิธรรม	พระลักขณาทิธรรม
๓๐. พระอนุฎีกาทิงสธรรม	
๓๑. พระสารวิวินิจฉัย	พระสาริกวินิจฉัย
๓๒. พระโลกุปปตติ	พระโลกุปปตติ
	พระโพธิวงษ
	พระธรรมหทยะ
	พระอนุปติกา
	พระอภิธัมมัตถสังคหะ
	พระอภิธรรมมวตาร

ไตรภูมิพระร่วงที่ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีปรัชญาตามแนวทางคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า พุทธปรัชญา (Buddhism of Philosophy) เพราะอาศัยการค้นคว้าหลักธรรมคำสอนในคัมภีร์พระพุทธศาสนาแล้วนำมาประมวลเรียบเรียงใหม่เป็นหนังสือวรรณคดีคำสอน ไตรภูมิพระร่วงมีเนื้อหาสาระอิงอาศัยเทียบเคียงหลักธรรม คำสอนที่เป็นแนวพุทธปรัชญาเป็นส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะเป็น กฎแห่งธรรมชาติ กฎแห่งความเป็นจริง กฎแห่งกรรมและสังขารซึ่งรวมเอาจริยธรรมเข้าด้วยกัน ซึ่งหลักธรรมเหล่านี้ต่างก็มีความเกี่ยวข้องสอดคล้องประสานกันเป็นดุจลูกโซ่ต่อเนื่องกันไปเป็นกระบวนการตามธรรมชาติที่สอดคล้องกลมกลืนอย่างเหมาะสมเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะเป็นสภาพรูปธรรม นามธรรม หมู่สัตว์ สิ่งแวดล้อม ภูมิ และภูมิศาสตร์ของโลกจักรวาล คุณค่าตามแนวคำสอนพุทธปรัชญาที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงจึงมีสารัตถประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต เป็นแนวทางปลูกฝังสร้างเสริมการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องเหมาะสม และสร้างความเป็นปึกแผ่น มั่นคง เป็นอันหนึ่งอันเดียว ทั้งเป็นอุดมการณ์ที่สำคัญของสังคมไทย ด้วยเหตุนี้พระยาสิทธิโทยจึงมีแนวคิดที่จะใช้หนังสือไตรภูมิพระร่วงเป็นเครื่องมือในการปลูกฝังอบรมสั่งสอนประชาชนให้ละเว้นการกระทำที่ไม่พึงประสงค์ ตั้งเจตจำนงค์ในการประกอบคุณงามความดี มีประโยชน์เกื้อกูลแก่ตัวเองและสังคม การอบรมสั่งสอนนี้มีได้เป็นการอบรมสั่งสอนโดยตรง แต่ใช้วิธีการอบรมสั่งสอนแก่คนทั่วไปโดยทางอ้อม กล่าวคือ ใช้วิธีการเปรียบเทียบโดยการกล่าวถึง เรื่อง นรก สวรรค์ เมื่อมนุษย์ผู้กระทำความดีและความชั่วในปัจจุบันครั้นตายลงแล้วจะต้องไปเกิดตามผลของกรรมที่เป็นบาปบุญคุณโทษที่ตนเองกระทำไว้ มีการกล่าวพรรณนาให้เห็นความโหดร้าย ความน่ากลัว ความทารุณ ความสยดสยอง ของนรกภูมิ และอบายภูมิอื่น ๆ ที่มีความเป็นอยู่อย่างแสนยากลำบากมีความเดือดร้อนอยู่เสมอ แทบไม่มีโอกาสสุขสบายเลยมนุษย์ทั้งหลายจะได้ไม่กระทำความบาป อกุศลกรรมเพราะความหวาดกลัวต่อการตกนรก แล้วพรรณนาถึงความสุขสบายที่เป็นทิพย์หาที่เปรียบมิได้ พรรณนาถึงความงดงามวิจิตรนารัณรมย์ของดินแดนโลกสวรรค์ชั้นเทวดาและพรหม เพื่อให้มนุษย์จะได้ทะเยอทะยานและต้องการไปอยู่ในดินแดนเหล่านี้ มนุษย์ทั้งหลายจะได้พยายามบำเพ็ญคุณความดีเพื่อไปเกิดในแดนสวรรค์ และโดยอาศัยเหตุที่มวลมนุษย์มีความอยาก ความปรารถนาเป็นคำมูลด้วยกัน จึงแนะนำชี้แนวทางที่จะทำให้มวลมนุษย์อยากหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงโดยสรุปในที่สุดว่า ดินแดนสุขสบายอย่างโลกสวรรค์แม้กระทั่งพรหมที่ผู้คนยกย่องว่าประเสริฐนั้นก็ยังเป็นดินแดนที่ไม่จริงยั่งยืนอยู่ได้ ต้องเสื่อมสลายไปในที่สุดเช่นเดียวกัน แต่สิ่งที่เที่ยงแท้เป็นความสงบสุขตลอดกาลนานมีอย่างเดียวเท่านั้นคือ พระนิพพาน และบุคคลผู้ที่จะบรรลุถึงพระนิพพานได้ ก็จะต้องบำเพ็ญเพียรปฏิบัติธรรมตามทางสายกลางที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทาของพระพุทธเจ้าเท่านั้นจึงจะบรรลุถึงพระนิพพานอันเป็นอุดมคติเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

หลักคิดในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระยาสิทธิโสมมีลักษณะเน้นให้เห็นคุณค่าของการกระทำ และจัดระบบความคิด โดยอาศัยกรอบความคิดของพระพุทธศาสนาช่วยสร้างระเบียบทางจริยธรรมให้แก่สังคม สื่อให้สังคมได้รับรู้ ด้วยการใช้สิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ทางความเชื่อเดิม ทำให้เข้าใจความหมายที่เกี่ยวกับบาปบุญคุณโทษ เป็นอย่างไร การปฏิบัติตัวอย่างไรในสังคม จึงทำให้สอดคล้องกลมกลืนกันได้อย่างดี ความที่เป็นสัญลักษณ์ในความเชื่อนี้ ยกตัวอย่างง่าย ๆ เป็นต้นว่า เรามองคุณภาพจิตรกรรมฝาผนังตามวัดต่าง ๆ เห็นรูปสัตว์นรก รูปเทวดาในสวรรค์ นี่ก็ ลักษณะของนรก นี่ก็ ลักษณะของสวรรค์แล้วสิ่งที่มีความหมาย ยิ่งกว่านั้น เป็นการสร้างระบบการรับรู้ทางสังคม ทำให้เข้าใจว่า ถ้าเราทำผิด ทำบาปก็ตกนรก ถ้าเราทำความดีก็ขึ้นสวรรค์ และความเชื่อนี้เอง ในที่สุดก็กลายเป็นเหมือนกับ มาตรการทางสังคม เป็นเกณฑ์ที่สังคมต้องยอมรับ ปฏิบัติกันเรื่อยมา และเป็นแบบแผนการปฏิบัติของคนไทย ทำให้เกิดแรงใจแรงศรัทธาไม่ว่าจะเป็นการปฏิบัติทั้งทางโลกและทางธรรมควบคู่กันไป แนวทางปฏิบัติในทางโลกจะรวบกับแนวคิดทางการเมืองการปกครองเข้าด้วย คือ มุ่งให้คนกระทำความดี ไม่เบียดเบียนกัน เคารพเชื่อฟังผู้ปกครอง โดยส่วนใหญ่ใช้วิธีชักชวนแนะนำให้ผู้คนคล้อยตามแนวความคิดแล้วให้เป็นพลเมืองปฏิบัติตนเป็นคนดีโดยอ้างบาปบุญคุณโทษอันเป็นเหตุให้สังคมสงบสุขได้ ส่วนการปฏิบัติทางธรรมนั้น มีทั้งการเสนอแนะแนวทางปฏิบัติธรรมในระดับโลกียะ แบบครองเรือนและระดับโลกุตระ อันเป็นแบบปฏิบัติธรรมชั้นสูง ซึ่งต้องอาศัยการเจริญวิปัสสนาภาวนาที่จะให้เกิดญาณต่าง ๆ ตามลำดับจนกระทั่งบรรลุถึงความหลุดพ้นอันเป็น อุดมคติสูงสุดของพระพุทธศาสนา

นอกจากการใช้ไตรภูมิพระร่วงเป็นสื่อในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแล้ว พระยาสิทธิโสมยังได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการ โปรดให้พระสงฆ์ออกไปเผยแผ่ธรรมในแคว้นต่าง ๆ หรือการที่ทรงชักจูงให้เมืองต่างๆ มานมัสการพระพุทธบาทและศาสนสถานในอาณาจักรสุโขทัยซึ่งได้รับการทำนุบำรุงดูแลรักษาเป็นอย่างดี รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แก่ การแสดงธรรมะทุกวัน สันนิบาตการบวชในพระพุทธศาสนา เผยแผ่อิทธิธรรม สร้างงานศิลปะ นำคำสอนไปประยุกต์ใช้ในการเมืองการปกครอง

บทที่ ๔

วิเคราะห์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาสมัยพระยาสิทธิ

การศึกษาเชิงวิเคราะห์การเผยแผ่ของพระพุทธศาสนาในสมัยพระยาสิทธิสามารถนำเสนอผลการศึกษาได้ ๕ ด้าน คือ ด้านบุคคล ด้านสังคม ด้านการเมืองการปกครอง ด้านเศรษฐกิจ และด้านการศึกษา แต่ละด้านมีรายละเอียดที่สำคัญดังนี้

๔.๑ ด้านบุคคล

ความเจริญรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัยได้สะท้อนให้เห็นถึงการแสดงออกแห่งความเป็นตัวตนที่ปรากฏเด่นชัดตามหลักฐาน ได้แก่ เรื่องราวในหลักศิลาจารึกวรรณกรรมเรื่องไตรภูมิพระร่วงที่ทรงอิทธิพลต่อความคิดความเชื่อและวิถีปฏิบัติของประชาชนทั่วไปในเรื่องนรกสวรรค์การทำดีทำชั่ว การใช้หลักเหตุผล และเชื่อในกฎแห่งกรรม ซึ่งยังเป็นแบบอย่างที่ดีต่อสังคมไทยในยุคสมัยปัจจุบัน โดยพระพุทธศาสนาได้มีอิทธิพลต่อด้านจิตใจให้รู้จักการประพฤติ ๒ อย่าง คือ ประพฤติตนเองให้ถูกต้องไม่กระทบกระเทือนผู้อื่น และการทำให้สังคมที่ตนอยู่ให้เจริญขึ้น โดยอิทธิพลต่อด้านจิตใจได้ส่งผลก่อให้เกิดความสำนึกแยกได้ ๒ ประเด็นคือ^{*}

๑. ความสำนึกของผู้ปกครองแผ่นดิน

๑.๑ การมีศัพทราชธรรม และจักรวรรดิวัตร เป็นหลักในการปกครอง

๑.๒ การมีความรับผิดชอบในการให้การศึกษาอบรมแก่ประชาชนให้เป็นพลเมืองดี และมีคุณธรรม

๑.๓ การมีความรับผิดชอบในการดูแลเอาใจใส่ให้ประชาชนมีความสุข มีความเป็นอยู่ที่ดี

๑.๔ การให้ออกาสประชาชนร้องเรียนเมื่อได้รับความเดือดร้อนและแก้ไขด้วยความยุติธรรม

๒. ความสำนึกของปัจเจกชนที่พึงมีต่อสังคม

๒.๑ การมีศีลธรรมประจำตน

๒.๒ การปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ถูกต้องตามกาลเทศะ

* วารี สามารถ, “ความคิดทางสังคมในวรรณกรรมสมัยสุโขทัย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๑), หน้า ๑๓๖-๑๓๗.

๒.๓ การมีความสมัครสมานสามัคคี และสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกันในสังคม

๒.๔ การรู้จักคุณค่าของเวลา

๒.๕ การหาผลประโยชน์ให้ตนเองในทางชอบธรรม

๒.๖ การรู้จักหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อการใช้สาธารณสมบัติ

๒.๗ การยึดมั่นความเสมอภาค และศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคนเท่าเทียมกัน

นอกจากนี้ยังส่งผลให้ชาวสุโขทัยมีจิตใจเลื่อมใสปฏิบัติกิจการทางศาสนาเป็นประจำ เช่น มีการฟังเทศน์ฟังธรรม รักษาศีล ทำบุญให้ทาน สร้างวัด ดังปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ว่า “วันเดือนดับเดือนออก แปรวัน วันเดือนเต็ม เดือนบ้าง แปรวัน ผุ่งปู่ครุ มหาเถรขึ้นนั่งเหนือขดาร์ หินสวดธรรมแก่อุบาสก ผุ่งท่วยจำศีล” และอีกตอนหนึ่งว่า “คนในเมืองสุโขทัยนี้ มักทานมักทรงศีล มักโอยทาน” เมื่อพระพุทธศาสนาเข้าถึงจิตใจ ประชาชนจึงเป็นผู้มีจิตเมตตากรุณาต่อผู้ตกทุกข์ได้ยาก ดังเช่น “ได้ข้าเลือก ข้าเสียหัวฟ่งหัวรบก็ดี บ่อฆ่าบ่ดี” เป็นต้น ดังนั้นชาวสุโขทัยจึงอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข ประกอบกับเมืองสุโขทัยเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์เพราะในน้ำมีปลา ในนามีข้าว จึงไม่มีการแก่งแย่ง มีแต่ความเสมอภาคเท่าเทียมกันและได้รับความเป็นธรรมโดยทั่วหน้า^๒

๔.๒ ด้านสังคม

ลักษณะของสังคมในสมัยของพระยาสิทธิเทพ อาจแบ่งได้ ๒ ลักษณะ คือ^๓

๑. ลักษณะสังคมในพื้นหรืออุดมการณ์ของพระยาสิทธิเทพ พระยาสิทธิเทพได้สร้างสังคมทางพระพุทธศาสนาขึ้นในการปกครองบ้านเมือง ทรงนำหลักคำสอนทางพุทธศาสนามาเป็นเครื่องมือสังคมในสมัยนี้เป็นสังคมที่ปัจเจก บุคคลตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม ขอมรับจริยธรรมเป็นพื้นฐานของสังคม

๒. ลักษณะนโยบายด้านสังคมของพระยาสิทธิเทพ พระยาสิทธิเทพได้เกี่ยวข้องกับคนในสังคมที่พระองค์ทรงต้องการ คือ ให้คนในสังคมมีความสุข โดยเริ่มวางนโยบายส่งเสริมให้คนในครอบครัว และชุมชนมีศีลธรรม มีความสามัคคี สอนให้บุตรดูแลพ่อแม่ เคารพผู้เฒ่าผู้แก่ รักพี่รักน้อง รักผู้อื่น เคารพครูบาอาจารย์ มีเมตตากรุณา

^๒ เฉลิมศักดิ์ เปื้องปรีชาศักดิ์, การสถาปนากรุงสุโขทัย, (กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ, ๒๕๕๓), หน้า ๔๕.

^๓ คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๐-๔๑.

สังคมไทยในสมัยสุโขทัยนั้นเป็นสังคมที่ใกล้ชิดสนิทสนมกัน มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันเป็นระบบเครือญาติ แม้แต่หลักการปกครองก็มีความสัมพันธ์เสมือนพ่อกับลูก หรือ กษัตริย์เปรียบเหมือนเป็นบิดาของประชาชนที่เรียกว่า ระบบพ่อปกครองลูก (Patriarchal Monarchy) กล่าวคือ ทรงปกครองดูแลประชาชนอย่างใกล้ชิดเสมือนพ่อดูแลลูก และขณะเดียวกัน พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจสิทธิขาดเหนือชีวิตลูก การปกครองเช่นนี้มีรากฐานมาจากความสัมพันธ์ในครอบครัว ราษฎรจึงสามารถเข้าร้องเรียนความทุกข์ต่อพระมหากษัตริย์ได้อย่างใกล้ชิด ทรงมีหน้าที่บำบัดทุกข์บำรุงสุขให้ความยุติธรรม ทรงเป็นผู้วินิจฉัยผู้พิพากษาชั้นสูงสุด นอกจากนั้น พระองค์ยังต้องให้การสนับสนุนบำรุงประชาชนในด้านเศรษฐกิจ ตลอดจนอบรมประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดีเสมือนพ่อที่คอยดูแลเอาใจใส่ลูกเสมอ เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้ปกครองกับประชาชนจึงมีความใกล้ชิดสนิทสนมกันมากทำให้มีการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน ไม่ว่าจะเป็นคนภายในครอบครัวเดียวกัน หรือต่างครอบครัว ต่างก็มีน้ำใจไมตรีต่อกัน เป็นผู้มีความสนใจเอาใจใส่ช่วยเหลือเอื้อเฟื้อต่อกันไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชนชั้นปกครอง หรือกลุ่มชนที่อยู่ใต้การปกครอง ต่างก็พยายามช่วยเหลืออุปการะต่อกันด้วยอัธยาศัยน้ำใจประกอบด้วยมิตรไมตรี มีเมตตาความปรารถนาดีต่อกันอยู่เสมอเปรียบเหมือนครอบครัวเดียวกัน

อิทธิพลของพระพุทธศาสนาต่อสังคมในสมัยพระยาโลไท ได้ก่อให้เกิดความสำนึกทางสังคมให้แก่บุคคลและสังคมที่อยู่ร่วมกัน โดยวางรากฐานหลักจริยธรรมไว้เป็นหลักใหญ่ ๆ ๒ ประการ คือ ๑) จริยธรรมของบุคคลซึ่งเป็นหลักการปฏิบัติที่ตนเองควรปฏิบัติประจำจนเป็นนิสัย ทำให้บุคคลนั้นเป็นคนที่มีมนุษยธรรม เป็นบุคคลที่สมบูรณ์ซึ่งเป็นที่ยอมรับนับถือของคนในสังคม มีความประพฤติไม่กระทำความชั่วหรือทำร้ายเบียดเบียนแก่ผู้อื่น ๒) จริยธรรมทางสังคมซึ่งเป็นหลักการประพฤติดของบุคคลในสังคม เป็นความสำนึกของบุคคลที่มีต่อสังคมด้วยความรับผิดชอบทำให้มีการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขความเจริญ สรุปหลักจริยธรรมมีความสัมพันธ์เกี่ยวกับมนุษย์ออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑. ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ เป็นหลักจริยธรรมที่บุคคลพึงปฏิบัติต่อกัน เริ่มตั้งแต่ระดับครอบครัวขยายออกไปจนถึงสังคมกลุ่มใหญ่ด้วยความสำนึกรับผิดชอบ จำแนกออกเป็น ๔ ระดับ คือ

๑.๑ การปฏิบัติต่อบุคคลที่มีฐานะสูงกว่า ไม่ว่าจะเป็นผู้มีอุปการะคุณ บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย หรือชนชั้นปกครองเน้นจริยธรรมเกี่ยวกับความเป็นผู้อ่อนน้อมถ่อมตน ความเป็นผู้ยำเกรง มีความเคารพต่อกัน ความกตัญญูทดแทน ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ตามฐานะของตน ที่ปฏิบัติต่อบิดา มารดา ญาติผู้ใหญ่ผู้มีพระคุณ ชนชั้นปกครองไม่ว่าจะเป็นพระราชาหรือเจ้านาย ตลอดจนครูอาจารย์ สมณพราหมณ์ ผู้ประพฤติดิถีธรรมทั้งหลาย

๑.๒ การปฏิบัติต่อบุคคลที่มีฐานะเสมอกัน ไม่ว่าจะเป็นยศ ตำแหน่งหรืออายุที่ใกล้เคียงกันหรือผู้ร่วมงาน เน้นจริยธรรมที่เกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ ประกอบด้วยความเมตตา กรุณา มีความปรารถนาดีต่อกัน มีความจริงใจ ความเกรงใจ ความอดทน อดกลั้น และการให้อภัยต่อกัน การปฏิบัติต่อมิตรสหาย ผู้มีน้ำใจดี หรือการปฏิบัติของสามีภรรยาผู้ครองเรือน ก็เน้นธรรมของผู้ครองเรือนคือ การเสียสละ ความจริงใจ ความอดทนและการให้อภัยกัน

๑.๓ การปฏิบัติต่อบุคคลผู้มีฐานะต่ำกว่า ได้แก่ การปฏิบัติต่อข้าทาสบริวาร ลูกน้อง คนยากจนเจ็บป่วยหรือผู้อยู่ใต้การปกครอง จะเน้นหลักจริยธรรมที่เกี่ยวกับความเป็นผู้มีเมตตา มีความปรารถนาดีต่อกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีจิตเสียสละ มีการเอาใจเขามาใส่ใจเรา มีความเที่ยงตรง มีความยุติธรรม ไม่ลำเอียงมีอคติ มีการวางตัวอย่างเหมาะสม มีมิตรสัมพันธ์ที่ดี และความมีน้ำใจดีต่อลูกน้องบริวารอย่างสม่ำเสมอ ไม่เลือกกาลเวลา

๑.๔ การปฏิบัติต่อบุคคลเพื่อความเสมอภาคในสังคม ได้แก่ การปฏิบัติต่อบุคคลต่างๆ เพื่อเชื่อมโยงจรรโลงคนในสังคมให้มีความเป็นอยู่อย่างเสมอภาคหรือใกล้เคียง เป็นการลดช่องว่างระหว่างชนชั้นที่เรียกกันว่า ระบบสังคมสงเคราะห์ เป็นการจักระบบสังคมโดยใช้หลักการของศีลธรรม ความเป็นผู้มีเมตตา กรุณา คิดช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อยู่ร่วมกันให้มีความสุขความเจริญ ความเป็นอยู่ที่ดี เป็นการแก้ไขหรือลดปัญหาระหว่างชนชั้นของสังคมได้ดี เช่น การจัดสงเคราะห์ไพร่ผู้ไร้แรงงานไม่ให้หิวอดอยาก การใช้แรงงานอย่างเหมาะสมรวมทั้งมีผลตอบแทน การจัดสงเคราะห์ส่งเสริมการลงทุนในการประกอบอาชีพ การจัดสรรที่ดินทำกิน ประกอบอาชีพสุจริต และการจัดเก็บภาษีช่วยอากรในอัตราต่ำที่เป็นระบบเชื่อมโยงกับการให้กู้เงินเพื่อส่งเสริมการลงทุนโดยไม่คิดดอกเบี้ย การจักระบบเหล่านี้อำนวยความสะดวก ส่งเสริมให้กำลังใจแก่ประชาชนผู้ทำมาหากิน ตลอดจนมีการสงเคราะห์คนชราที่ไม่สามารถทำงานได้ โดยรัฐให้การช่วยเหลืออุปถัมภ์เลี้ยงดูแลความเป็นอยู่ทุกอย่าง จัดได้ว่าเป็นระบบสวัสดิการประกันสังคมที่เป็นธรรมครั้งแรก

ตัวอย่างของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ซึ่งปรากฏในไตรภูมิพระร่วงมีดังนี้

อันหนึ่ง มันทบมิรู้รักพี่รักน้อง บมิรู้เอ็นดูกรุณา เทียรยอมเข้าสิงสัตว์อันรู้ตึง แลลักเอาสินทําน อันทํานเจ้าสินบมิให้แก่ตน มักทำชั่วด้วยเมียวทําน แลลอกลักรักเมียวทํานผู้อื่น แลเจรจาเหลวและเหลวลุ่มลุ่ม มักกล่าวความร้ายส่อเสียดเบียดเบียนทําน (อันนี้คือการประพฤติดีด้วยการส่อเสียด) กล่าวความสรรประมาททําน (สบประมาท) แลกล่าวความหยาบซ้ากล้าแข็ง ให้ทํานบาดเนื้อผิใจ ให้ทํานได้ความเจ็บอาย แลกล่าวความมุสาพาทเหลวและเหลวร้ายอันบมิเป็นประโยชน์เป็นตริจกานถลา

แปลกว่ารายแก่ท่านเป็นต้นว่า ข้าท่าน ดีท่าน ผู้มีไมตรีรักตน แลเป็นมิตรโทษ ดังนั้นครั้ง
ว่าตายไปเกิดในนรก.. เต็มไปด้วยอาวมอก แล همینักหนาเขาอดบ่ได้ เขาจะกินอาวม
นั้นต่างเข้าต่างน้ำทุกวันแล...

นางอสนธิมิตตา จึงสั่ง โสนอนุโมทนา พระญาศรีธรรมโศกราชว่า แลผู้ใดมาเกิดเป็น
มนุษย์ดั่งนั้น โสคแล จะมีใจโสศรธาแลรู้หลักเชื่อบุญเชื่อบาปนั้นยากนัก... แต่ไปเบื้อง
หน้า จงท่านหมั่นทำบุญหมั่นอยทานหมั่นสดับนี้ ฟังธรรมจำศีลหมั่นโสนใจ

ลักษณะดังกล่าวเป็นคำสอนที่เน้นเกี่ยวกับความเป็นผู้มีมิตรไมตรี มีความจริงใจต่อกัน
ความเป็นเพื่อน ความเป็นสหายนั้น ตามปกติที่พบเห็นกันอยู่ทั่วไปโดยมากเป็นการช่วยเหลือ
เอื้อเฟื้อต่อกันในด้านกิจการงานที่กระทำ ไม่ว่าจะเป็นเพื่อนนักเรียน นักศึกษา หรือนักธุรกิจเพื่อให้
ดำเนินงานไปด้วยสุขประสบความสำเร็จ ตลอดจนมีการช่วยเหลือในเรื่องของเครื่องอุปโภคบริโภค
แก่กันและกัน แต่ความจริงความหมายของคำว่ามิตรนี้มีความหมายสูงกว่านั้น กล่าวคือ ความเป็น
ผู้ประกอบด้วยเมตตานี้ จะมีความปรารถนาดีที่จะสงเคราะห์มิตรสหายโดยการให้ธรรม
คำแนะนำให้เพื่อนละเว้นจากบาปกรรมการกระทำชั่วทั้งหลายไม่ว่า จะเป็นการกระทำทางกาย วาจา
และใจ แล้วเชื่อมสายใยสายสัมพันธ์ยึดมั่นในคุณธรรมความดีงาม ก่อให้เกิดคุณธรรมอื่น ๆ เช่น
ความเป็นผู้ไม่มีอคติ ความไม่ประมาท ความเป็นผู้อดกลั้น มีการให้อภัยแก่กันอยู่เสมอ ความเป็นผู้
มีปัญญามีความเข้าใจในหลักธรรมเพราะถ้ามิตรสหายมีความเข้าใจ มีคุณธรรม ปฏิบัติธรรม แล้วก็
มั่นใจได้เลยว่า จะปฏิบัติตนเพื่อดำเนินไปสู่สิ่งที่ดีงามต่อไป

การเน้นจริยธรรมของผู้ครองเรือนที่ควรประพฤติปฏิบัติเพื่อให้ผู้ครองเรือน มีความ
สอดคล้อง ปรับเข้ากันได้อย่างกลมกลืน ต่างเข้าใจ เห็นอกเห็นใจกัน มีความสัจย์จริงใจต่อกัน
ประกอบด้วยความรัก ความเกรงใจ พร้อมทั้งจะให้อภัยต่อกัน มีความรับผิดชอบ มีความคิด
สร้างสรรค์ มีความเอื้อเฟื้อมีน้ำใจให้แก่กัน รวมทั้งสงเคราะห์หมู่ญาติพี่น้องด้วย ดังข้อความที่ว่า

ผู้ชายแรงทำชู้ด้วยเมียท่าน ผู้หญิงชั่วจากผัวตนครั้งนี้ว่า ตายไปเกิดในนรกนั้น นรกนั้นมี
ผู้หญิงก็หลายผู้ชายก็มาก ผูกยมพะบาลเอาหอกแทงตนเขาขาดหัวนั้นักหนามีเลือดแลน้ำ
หนองย่อยนักหนาจุด้งัวอันท่านแทงด้วยหอกหลายแห่งแลมีเลือดอันย่อยเต็มตัวทุกแห่ง
กลางคาบเป็นภูเขาเหล็กแดงใหญ่กลิ้งมาทั้งสองหนีบตนเขาดังท่านหนีบอ้อนนั้นเป็นหลายคาบ
นักเลย (ชื่อว่า สังฆานนรก)..ผุ่อันคนทำชู้ด้วยเมียท่านก็ดี แลผู้หญิงอันมีผัวแล้วแลทำชู้จาก
ผัวก็ดิ้นผุ่ นั้น ตายไปเกิดในนรกนั้น ๆ มีป่าไม้จ้าวป่าหนึ่งหลายต้นนักแล หนามจ้วนั้นเถียร
ข้อมเหล็กแดงเป็นเปลวลุกอยู่ บ่หอนจะรู้ดับสักคาบแล ในนรกนั้นเถียรข้อมผู้หญิงผู้ชาย

หลาย ..กลางคามผู้หญิงอยู่บนปลายจี่วผู้ชายอยู่ภายต่ำ ผุงยมพะบาลก็เอา หอกดาบหลาวแหลน อันคมเทียรย้อมเหล็กแดงแทงดินผู้ชายจึงให้ขึ้นไปหาผู้หญิงครั้งนี้ว่า ขึ้นไปใส่หนามจี่วนั้น บาดทั่วตนเขาขาดทุกแห่ง

ลักษณะดังกล่าวเน้นให้เกิดคุณธรรม คือ ความซื่อตรง ความจริงใจต่อกันไม่พุดจา เหลวไหล ไม่พุดโกหกกันและกัน สามิกรรยาอย่าพุดหลอกลวงกัน ต้องมีความรัก ความรับผิดชอบ ต่อกันให้เกิดศรัทธาย่อม ทำให้เป็นที่รักเคารพของคนในครอบครัวและคนทั่วไป สามารถเชิดชูวงศ์ ตระกูล ให้เป็นที่ยอมกับเชื่อถือแก่คนในสังคม และที่สำคัญก็คือ คู่ครองต้องมั่นใจ มีความซื่อสัตย์ ความไว้วางใจต่อกัน อันก่อให้เกิดความอบอุ่น ความสงบสุขในครอบครัว

นอกจากนั้น ยังมีข้อปฏิบัติที่ภรรยาควรกระทำ ควรสนใจเอาใจใส่ในการปฏิบัติหน้าที่ แก่สามิเปรียบเหมือนนางแก้ว ผู้เป็นภรรยาที่ดี โดยอ้างการปฏิบัติหน้าที่ของนางแก้ว ผู้เป็นภรรยาที่ ประเสริฐของพระเจ้ามหาจักรพรรดิราชเป็นตัวอย่าง เช่น การปฏิบัติด้วยการลุกต้อนรับ เมื่อสามิ กลับมาถึงบ้านเรือน การลุกขึ้นก่อน แต้นอนทึหลังสามิ ไม่ประพฤตินอกใจ เอาใจใส่กิจการงานของ สามิ เป็นผู้ไม่เกียจคร้าน มีความขยันหมั่นเพียร เป็นผู้มีมารยาท เป็นผู้ฉลาดเฉลียวแหลมเป็นที่รักของ บริวารทั้งหลายตลอดจนมีความชวนชวนเอาใจใส่ในการบำเพ็ญบุญความดี ดังปรากฏ

อสนธิมิตดา บ่มีอาเจสวก่อน แม้นว่าพระบาทบมิได้บรรทมไส้ นางนั้ก็บ่มีอาเจบรรทม ก่อนเลย เมื่อใดแลพระองค์ผู้ฟัวหลับแล้ว นางจึงนอนแล แม้นว่านางนอนภายหลัง ดังนี้ก็ดี นางบ่ห้อนตื่นภายหลังสักคาบเทียรยอมตื่นก่อนท่านผู้เป็นฟัวทุกเมื่อแล ...รู้เจราจาปราสยแล มิเกียจคร้านอุตสาหรณ์ก่นหา มักทำบุญให้มีพิจารณาได้ราชภิเษกด้วยสมเด็จพระบาทใน ปราสาท แลได้เป็นใหญ่แก่พระสนมทั้งหลาย ๑๖,๐๐๐ นั้นแล

๒. ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติสภาพดินฟ้า อากาศ สิ่งแวดล้อมที่อยู่ รอบตัวเรา ไตรภูมิพระร่วงเน้นคุณค่าความสำคัญของสภาพดินฟ้าอากาศว่าเป็นสิ่งที่อำนวย ประโยชน์ต่อตัวเราและสังคมจะขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นป่า ภูเขา แม่น้ำลำธาร สัตว์ป่า อากาศ ซึ่งให้ความอบอุ่น ความชุ่มชื้น ให้อาหาร ให้อากาศ ให้ความเพลิดเพลิน ให้ความสมดุลย์ และให้ความเป็นอยู่ของชีวิต ฉะนั้น การกระทำสิ่งใด ๆ ต่อธรรมชาติ ต้องทำด้วยความสำนึก ความ รับผิดชอบ อย่ากระทำความประมาท ความสนุกสนาน ควรตระหนักถึงผลเสียที่จะเกิดขึ้น ในอนาคต ในเรื่องนี้ จึงเน้นหลักจริยธรรมเกี่ยวกับความรัก ความหวงแหน ความมีวินัย ความ รับผิดชอบ ความกตัญญูรู้คุณต่อธรรมชาติ ตลอดจนแนะนำปลูกฝังอบรมและปฏิบัติตนเป็น แบบอย่าง เป็นตัวอย่างที่ดี ชี้นำอนุชนคนรุ่นหลังให้เกิดความสำนึกที่ดี พร้อมทั้งจะปฏิบัติอย่างดีต่อ ธรรมชาติตลอดไป เพราะการดำรงชีวิตของมนุษย์มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันกับสภาพแวดล้อม ธรรมชาติตลอดเวลาตราบที่ยังเรามีชีวิตอยู่ในปัจจุบันจึงให้ความสำคัญแก่ธรรมชาติ เพราะเป็นสิ่ง

ที่เอื้ออำนวยคุณประโยชน์แก่ตัวเราเองและสังคม ทำให้เรามีอากาศหายใจ มีความอบอุ่น มีความชุ่มชื้น ให้ความสมดุลแก่ชีวิต ให้เครื่องอุปโภคบริโภคและที่สำคัญธรรมชาตินี้จัดว่าเป็นแหล่งอาหารที่ใหญ่ที่สุด นอกจากนั้น ธรรมชาติยังมีความสำคัญในด้านจิตใจของมนุษย์ สภาพแวดล้อม ก็ช่วยให้จิตใจสดชื่น เบิกบาน มีความสุขอยู่กับธรรมชาติ เมื่อได้เข้าไปเที่ยวชมตามสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ เป็นการผ่อนคลายอารมณ์ มีผลก่อให้เกิดกำลังใจ บางคนเมื่อได้ไปเที่ยวชมสภาพธรรมชาติแล้วก็เป็นบ่อเกิดความคิดสร้างสรรค์สู่สังคม เช่น โครงการอนุรักษ์ต่าง ๆ ตัวอย่างการเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วง เช่น

การเน้นส่งเสริมให้เกิดความรัก ความหวงแหน การอนุรักษ์ธรรมชาติ ตลอดจนการปลูกทดแทนต้นไม้ที่ถูกทำลายไป หรือขยายพันธุ์สัตว์ออกไปมิให้เสื่อมสูญพร้อมกันนั้นผู้เป็นใหญ่ควรต้องปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างและชี้นำอนุชนรุ่นหลังให้เกิดความสำนึกที่จะปฏิบัติด้วยดีต่อธรรมชาติ ด้วยความรับผิดชอบ ประกอบด้วยความมีวินัยในตนเอง ไม่มั่งง่าย ทำลายสัตว์หรือต้นไม้ อันเป็นสมบัติของมนุษยชาติ มีการฝึกฝน อบรม ปลูกฝังความเมตตา ความปรารถนาดี ชี้ให้เห็นคุณค่าความสำคัญของธรรมชาติอย่างแท้จริง ดังข้อความว่า

แลคนผู้ใดอันฆ่าสัตว์อันมีชีวิต... เชื่อดอกสัตว์นั้นให้ตายได้ คนนั้นครั้งว่าตายไปเกิดในนรกนั้นแล สัตว์นรกนั้นมีตัวอันใหญ่แลสูงได้ ๖,๐๐๐ วา แลฝูงยมพะบาลเอาเชือกเหล็กแดงอันลูกเป็นเปลวไฟ ไต่กระหวัดครัดตัวเขา แล้วบิดให้คอเขานั้นขาดออก ...ฝูงสัตว์ต่างจำพวก โสด มีขน มีเล็บ มีเนื้อ มีเอ็น มีกระดูก มีเขา มีงา อันจักเขาการคนม้วนชื่อว่าสัตว์นั้นมี ความผิดเขาสักสิ่งก็ดี ฝูงอื่นไปล่าหาฆ่าแทงตีสัตว์ ฝูงใดอันมาเป็นประโยชน์แก่ตน ลางจำพวกตั้งวัว ควาย ช้าง ม้า แลมาให้คนทั้งหลายใช้ ต่างฆ่าหักหนาโสด และจะอยู่นักก็บมิได้ เลยสักคาบ ผิดแล้วอยากหญ้าแลอยากน้ำ แลจะกินอยู่ก็ดีเขาก็ดีเขาก็ดำ จำใจโสด ... ยังมีเปรตจำพวกหนึ่งเล่า เทียรยอมมีตัวเนาเปื่อยแลผอมนักมีหลังก็ขด มือก็เนา ดินก็เปื่อย ...ดังนั้นเป็นช้านานนักแลเปรตฝูงนี้เมื่อก่อนเขาลอกป่าเผาป่า แลสังสัตว์อันใดที่หนีมันนั้นไฟก็ไหม้ลามตาย...

กล่าวโดยสรุปได้ว่า พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อสังคมในสมัยสุโขทัยคือ ก่อให้เป็นสังคมที่เรียบง่ายประชาชนมีความสนิทสนมกันเหมือนพี่เหมือนน้องและเคารพต่อพระมหากษัตริย์ ดังกับบิดาของตนส่วนพระมหากษัตริย์ทรงปกครองราษฎรเยี่ยงบิดาปกครองบุตรให้ความใกล้ชิดและเป็นกันเองกับราษฎรเมื่อราษฎรมีเรื่องทุกข์ร้อนก็สามารถกราบบังคมทูลได้ด้วยตนเองโดยการ

มาต้นกระดิ่งที่ประตู่ พระองค์จะเสด็จมารับฟังทุกเรื่องด้วยพระองค์เอง สังคมชาวสุโขทัยประกอบด้วย พระมหากษัตริย์ ขุนนาง ไพร่ และพระสงฆ์^๔

๔.๓ ด้านการเมืองการปกครอง

พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการปกครองในสมัยสุโขทัยคือ^๕

๑. เป็นพื้นฐานจริยธรรมทางสังคม ได้แก่ จริยธรรมด้านการปกครองทั้งผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง และเป็นเครื่องมือในทางการเมืองการปกครอง ได้แก่ การนำเอาคำสอนไปแทนกฎหมาย และการใช้องค์กรทางพระพุทธศาสนาต่าง ๆ เช่น วัด มาช่วยส่งเสริมพัฒนาการเมือง

๒. หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาที่ใช้ในการปกครอง คือ หลักราชสังคหะวัตถุ และหลักพรหมวิหารธรรม เป็นธรรมที่ผู้ปกครองต้องยึดไว้เป็นหลัก

๓. ลักษณะการปกครองในอุดมคติของพญาลิไท คือ การใช้ “ธรรมราชา” ในการปกครอง

อาณาจักรสุโขทัยสร้างบ้านแปลงเมืองรวมตัวกันเป็นรัฐเป็นอาณาจักรขึ้นมาได้ก็ด้วยอาศัยการหล่อหลอมกายประสานกำลังใจ อิงอาศัยหลักพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวประสานใจก่อให้เกิดความสามัคคีเป็นปึกแผ่น มีเอกภาพแล้วยกย่องเชิดชูผู้นำขึ้นในฐานะหัวหน้า เป็นผู้นำผู้ปกครองหรือประมุขในกลุ่มของตน ซึ่งลักษณะเช่นนี้ได้รับอิทธิพลการปกครองจากอินเดียผ่านมาทางขอมมาสู่สังคมไทย แต่สังคมไทยนำมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยดั้งเดิม ทำให้สังคมไทยเกิดชนชั้นปกครองและชนชั้นผู้ได้ปกครอง ซึ่งประกอบด้วยไพร่ ทาส คล้ายกับอินเดีย แต่แตกต่างในทางปฏิบัติในการดำเนินชีวิต เพราะอิทธิพลของพระพุทธศาสนาได้แผ่ขยายเข้ามาหล่อหลอมสังคมไทยทำให้มีจิตใจที่ประกอบด้วยเมตตาธรรม มีน้ำใจโอบอ้อมอารีช่วยเหลือเอื้อเฟื้อกันและกันเป็นสังคมไทยไม่เกรงครัดในด้านระบบชนชั้นวรรณะ แต่อาศัยอยู่ร่วมกันแบบครอบครัวและเครือญาติโดยอาศัยระบบอุปถัมภ์กันและกันเป็นหลักในการดำรงชีวิตการรวมตัวช่วยเหลือกันเช่นนี้ เรียกว่า ระบบประสานประโยชน์ (Power Assimilation) ทำให้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของคนไทยสืบมา

^๔ เฉลิมศักดิ์ เปื้องปรีชาศักดิ์, การสถาปนากรุงสุโขทัย, (กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ, ๒๕๕๓), หน้า ๔๕.

^๕ คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๑-๔๓.

อนึ่ง แนวคำสอนของพระพุทธศาสนามีอิทธิพลอย่างยิ่ง โดยเฉพาะคำสอนที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครองก็ได้รับการหล่อหลอมผสมผสานเช่นเดียวกันไม่ว่าจะเป็นระบบการปกครองแบบพ่อปกครองลูก (Paternal Government) ซึ่งมีลักษณะการปกครองเหมือนกษัตริย์เป็นพ่อของประชาชนดูแลอย่างใกล้ชิดเหมือนพ่อดูแลลูก ระบบธรรมราชา (King of Righteousness) ซึ่งเป็นลักษณะปกครองแบบกษัตริย์ที่เป็นผู้ทรงธรรมหรือการปกครองโดยธรรม แม้กระทั่งระบบการปกครองที่มีลักษณะคล้ายกับระบบประชาธิปไตย ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพเสมอกันในการประกอบกิจการของตน ด้วยเหตุนี้พระยาวิไล ทรงเล็งเห็นความสำคัญของการปกครองแบบธรรมราชาจึงได้รวบรวมหลักธรรมที่เกี่ยวกับการเมือง การปกครอง ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา มาประมวลเรียบเรียงเป็นหนังสือวรรณคดีคำสอน ชื่อว่า ไตรภูมิพระร่วง เพื่อเป็นเครื่องมือการปกครองและเป็นเครื่องมืออบรมสั่งสอนประชาชนให้มีความประพฤติที่ดีงาม และเป็นผู้นำพาประชาชนปฏิบัติธรรมเพื่อให้บรรลุจุดหมายสูงสุดตามคติพระพุทธศาสนา นั่นคือ การหลุดพ้นจากวัฏฏสงสารไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

สำหรับเนื้อความของไตรภูมิพระร่วงที่พระมหาธรรมราชาลิไทยทรงพระราชนิพนธ์ที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครองนั้นถือว่าเป็นหลักการที่สำคัญในการวางแผนระบบการปกครองที่จะควบคุมดูแลประชาชนพลเมืองให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและเอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตที่เหมาะสม ไม่เบียดเบียนกันและกันและหลักการ นั่นคือ การปกครองแบบธรรมราชาหรือพระราชาปกครองโดยธรรม หลักการที่สำคัญของการปกครองแบบธรรมราชานั้น คือ พระมหากษัตริย์ต้องปกครองอาณาจักรหรือแว่นแคว้นโดยใช้หลักธรรม หลักธรรมเหล่านี้ส่วนใหญ่ก็เป็นหลักธรรมทางศาสนา นักวิชาการเชื่อว่า หลักธรรมดังกล่าว เดิมปรากฏอยู่ในคัมภีร์ธรรมสัทธา (Dhammasattha) มอญ ซึ่งคัมภีร์ก็คือ ธรรมศาสตร์ของศาสนาพราหมณ์ดั้งเดิม ระยะแรกจึงเป็นหลักธรรมทางศาสนาพราหมณ์ ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาแพร่หลายมากขึ้น บรรดาอาณาจักรที่นับถือพระพุทธศาสนา ก็ได้ปรับปรุงโดยนำเอาหลักธรรมพระพุทธศาสนานิกายหินยานเข้าไปสอดแทรกได้อย่างกลมกลืน สังคมไทยก็เช่นเดียวกันโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ได้เอาอิทธิพลหลักการปกครองแบบธรรมราชาซึ่งมีลักษณะคล้ายการปกครองแบบพ่อปกครองลูกที่มีอยู่แต่เดิมเข้ามาสู่สังคมไทย หลักธรรมราชานี้ มีหลักการที่สำคัญคือพระมหากษัตริย์จะต้องปกครองประชาชนโดยธรรม มีการวางระบบแบบแผนวิธีการปกครองและดำเนินกิจการต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับกาลสมัยและสอดคล้องกับชาติติราชประเพณีในการปกครองแบบเดิม หลักธรรมที่นำมาประมวลในระบบการเมืองการปกครองนั้นเป็นหลักธรรมที่เกี่ยวกับหน้าที่และคุณธรรมของพระมหากษัตริย์โดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์ทั้งหลายท่านเรียกว่า พระเจ้าจักรพรรดิผู้มีคุณธรรมสูงกว่าพระราชาหรือกษัตริย์ทั่วไป มีความสามารถปกครองราชอาณาจักรอย่างกว้างขวาง บ้านเมืองใน

เขตปกครองมีแต่ความร่มเย็นเป็นสุข ปราบปรามข้าศึกโดยใช้หลักธรรมยุทธ์ ไม่ต้องใช้ศัตราหรืออาวุธใด ๆ

หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาถือเป็นหลักการที่สำคัญในการบริหารการปกครองบ้านเมือง เพราะปรากฏคำสอนทางพระพุทธศาสนาด้านการเมือง การปกครองหลายแห่งในไตรภูมิพระร่วง นักวิชาการหลายท่านจึงกล่าวว่า จุดมุ่งหมายของพระราชนิพนธ์อีกประการหนึ่งนอกจากที่ปรากฏในบานแพนกคือ เพื่อประโยชน์ทางการเมืองการปกครอง การนำรูปแบบการปกครองแบบธรรมราชา คือ การปกครองของพระราชาตามหลักธรรมที่ใช้หลักธรรมเป็นแนวทางในการบริหารบ้านเมือง ซึ่งพระยาสิทธิไทย เห็นว่า การปกครองเช่นนี้เป็นการปกครองที่ดีที่สุด เป็นการปกครองที่ชอบธรรม หลักธรรมที่นำมาใช้เป็นเครื่องมือในการบริหารบ้านเมืองที่สำคัญคือ ราชสังคหะวัตถุ หลักพรหมวิหารธรรม หลักทศพิธราชธรรม ตลอดจนหลักของกรรม หรือหลักของศีล ๕ เป็นต้น หลักคำสอนเหล่านี้จึงเสมือนกฎหมาย กฎข้อบังคับอยู่ในตัวเอง เนื่องจากข้อบัญญัติหลักธรรมต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับสิ่งที่ควรกระทำและไม่ควรกระทำหรือข้อห้าม เพราะในสมัยนั้นยังไม่มีกฎหมายที่เกี่ยวกับการปกครองเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน หลักคำสอนในไตรภูมิพระร่วงจึงทำหน้าที่เป็นบทบัญญัติทางกฎหมาย กำหนดการลงโทษทางศีลธรรม คือ ความรู้สึกด้านจิตใจแก่ผู้ไม่ประพฤติไม่ปฏิบัติตาม ถ้ามีการล่วงละเมิดจากหลักการที่กำหนดก็ต้องรับโทษตามหลัก “กฎแห่งกรรม” คือ ต้องได้รับความทุกข์ ความเดือดร้อนในปัจจุบันและตายไปก็ต้องรับผลของกรรมในภายหน้า คือ เกิดในนรกภูมิอย่างแน่นอน ไม่มีใครสามารถหลีกเลี่ยงกฎของความจริง หรือหลักกรรมนี้ได้ จะเห็นได้ว่าการกล่าวพรรณนาถึงบทลงโทษไว้หลายแห่งแต่ละอย่างมีความน่ากลัว ขนพองสยองเกล้า มีความทารุณ มีการทรมานอย่างหาที่เปรียบไม่ได้ โดยแบ่งบทลงโทษตามลำดับของโทษหรือการกระทำว่า กระทำกรรมเช่นนี้ต้องตกนรกเช่นนี้ พร้อมกันนี้ก็กำหนดโทษของผู้ปกครอง ข้าราชการสมณพราหมณ์ พ่อค้า ประชาชนทุกประเภทไม่มีการยกเว้นแต่ประการใด ตัวอย่างปรากฏให้เห็นในไตรภูมิพระร่วงดังนี้

การพรรณนาบทลงโทษเกี่ยวกับศีล ๕ มีดังนี้

อันหนึ่ง มันทบู้รักพี่รักน้อง บ่มิรู้จักเอ็นดูกรุณา เพียรข่มฆ่าสังสัตว์อันรู้ แลลักเอาสิน ท่านอันท่านเจ้าสิน บมิให้แก่ตน มักทำชู้ด้วยเมียท่าน..แลกล่าวความมุสาวาทเหลวไหล ละลี่ยลายอันบมิเป็นประโยชน์เป็นติรจฉานคลาแคลมักกินเหล้าเมามาเมาแลบมิยำเกรงผู้เฒ่าผู้แก่ สมณพราหมณ์จารย์ อันว่าผู้กระทำร้ายฉนี้ได้ ครั่งว่าตายไปก็ไปเกิดในนรกอันใหญ่ ๘ อันนั้นแล อันว่า ความอันเขาเจ็บปวดทนทุกขเวทนาแห่งเขานั้น จักกล่าวมิได้เลย

ฝูงนรกใหญ่ ๘ อันนี้ ย่อมเป็น ๔ มุม และมีประตู ๔ ประตูอยู่ ๔ ทิศ พื้นหนาดำข้อมเหล็กแดง ฝางานบนข้อมเหล็กแดง โดยหนาทั้ง ๔ ด้านก็ดี พื้นเบื้องต่ำก็ดี ฝาเบื้องบนก็ดี ข้อมหนาได้แก่ ๕ โยชน์ แลนรคนั้นบมีที่เปล่าสักแห่งเทียระย้อมฝูงสัตว์นรกทั้งหลาย หากเบียดเบียดกันอยู่เต็มนรคนั้น แลไฟนรคนั้นบมีดับเลยสักคาบแลไหม้อยู่รอดต่อสิ้นกัลป์แลบาปกรรมคนฝูงนั้นหากไปเป็นไฟลุกในตัวคนนั้นเป็นไฟลุกเองไฟนั้นไหม้บมีแล้วสักคาบ

การกำหนดโทษของผู้ทำผิดหรือความไม่ดีไว้อย่างรุนแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความผิดหรือการล่วงละเมิดศีล ๕ เป็นความประพฤติดิฉันขั้นต้น เป็นความผิดของสามัญชนคนทั่วไปในสังคมซึ่งมิใช่มีเฉพาะสังคมในสุโขทัยเท่านั้น การทำผิดศีล ๕ ซึ่งเป็นความผิดวิสัยของความเป็นมนุษย์ เพราะศีล ๕ เป็นศีลอันเป็นพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ที่เรียกว่า มนุษยธรรม เมื่อไม่ล่วงละเมิดศีล ๕ นี้แล้ว ต่างคนต่างก็มีน้ำใจไมตรีประกอบด้วยเมตตากรุณา มีความคิดที่จะช่วยเหลือเอื้อเฟื้อแบ่งปันให้ของกันและกันทำให้ไม่มีการเบียดเบียนข่มเหงกัน อยู่ด้วยกันอย่างปกติสุข

การกำหนดโทษของผู้กระทำความผิด เป็นการสร้างภาพลักษณ์ของการกระทำไม่ดีเป็นภาพที่เลว เป็นสภาพที่เสียหายไม่มีความเจริญ มีแต่ความเสื่อม โดยความประพฤดิที่เรียกว่าเป็นบาป เป็นความผิดที่ไม่ดี ดังต่อไปนี้

การพรรณนาความน่ากลัวของผู้ต้องโทษหรือบาป ดังข้อความที่ว่า

ในนรคนั้นมีแม่น้ำใหญ่ชื่อว่า เวตถิ แลน้ำเต็มนักหนา แม่นั้นมีลำห้วยเครือห้วยพานไปมา มีหนามอันใหญ่เท่าจอบเทียระย้อมเหล็กแดงเป็นเปลวไฟลุกทุกเมื่อแล่นลงน้ำ ข้องหนามห้วย ...ตนเขานั้นขาดหัววันทุกแห่ง ขวากนั้นยกตนเขาอยู่ดั่งท่านเสียบปลานั่นแล... บัดเดียวหนึ่งเป็นไฟไหม้ ขวากเหล็กนั้นลุกขึ้นไหม้ตนเขาอยู่หึ่งนานนิกแล ตนเขานั้นสุกเนาเปื่อยไปสิ้น..(เขา) จึงตระลอลงไปในน้ำ น้ำนั้นเต็มนักหนาแลแสบเนื้อแสบตนเขาแสนสาหัส..ยิ่งเจ็บยิ่งแสบสาหัส แลร้องลมร้องคายด้วยเสียงแข็งแรงนักกลางคาบนำไฟดัวเขาพุ่งขึ้นกลางคาบลมพัดตัวเขาดาลง เทียระย้อมทนทุกขเวทนานักหนา ฝูงสัตว์เกิดในนรกอันชื่อว่า เวตถิ นั้นเป็นทุกข์เจ็บปวดดังกล่าวนี้อแล้ว”

การพรรณนาโทษของผู้ทำบาปโดยใช้สัญลักษณ์ เพื่อให้เห็นภาพลักษณ์ออกมาชัดเจน กล่าวคือ ไฟเป็นสัญลักษณ์ของความทุกข์ ความลำบาก ใช้ร่างกายเป็นพื้นที่ถูกไฟไหม้ตลอดเวลาเท่านั้นยังไม่พอกถูกแช่น้ำเต็มที่ร้อนแรงกว่ากรด ทำให้ปวดเจ็บแสบร้อนทรมานทรมายดื่นไปมาหมายความว่า ผู้ทำบาปที่ตัวเองสร้างหรือกระทำขึ้นเองนั้นจะเป็นเหมือนเชื้อไฟ ทำให้ไฟลุกไหม้ตลอดเวลาก่อให้เกิดทุกข์เวทนาอย่างแสนสาหัส

การพรรณนาโทษของผู้ประพฤติดื้อบุพการีและผู้มีศีล ดังมีข้อความดังนี้

คนผู้ใดกล่าวคำร้ายแก่สมณพราหมณ์ผู้มีศีลแลพ่อแม่ผู้เฒ่าผู้แก่รูปุชยัคคนผู้นั้นตายไปเกิดในนรกอันชื่อว่าสุนัขนรกนั้นแล ในสุนัขนรกนั้นมีหมา ๕ จำพวก... หมาฝูงนั้นใหญ่เท่าช้างสารทุกตัวฝูงแข็งแรงแลก้านอยู่ในนรกนั้นใหญ่เท่าเกียนใหญ่ทุก ๆ ตัวปากแข็งแรงปากกาแลเต็มดินนั้น ...เทียรย่อมจิกแหกหัวอกย่อมขบย่อมตอดคนทั้งหลายอยู่ในนรกนั้น แลบาปกรรมของเขานั้นบมิให้ตาย แลให้เขาทนเจ็บปวดสาหัส ทนทุกข์เวทนาพันประมาณอยู่ในนรกอันชื่อว่าสุนัขนรกนั้นแล แลสัตว์นั้นร้อนนักหนาเดินไปมาในหม้อนั้นทนเวทนาอยู่ ดังนั้นหลายคาบหลายครา แลทนอยู่กว่าจะสิ้นอายุสมสัตว์ในนรกอันชื่อว่าโลหภูมิในนรกนั้นแล...คนผู้ใดกระทำร้ายพ่อแม่แล พระสงฆ์ แลคนมีคุณและท่านผู้มีศีลก็ดี คนผู้นั้นตายไปเกิดในนรกนั้นเทียรย่อมเต็มไปด้วยเลือดแลหนองคนนรกนั้นจึงกินเลือดกินหนองนั้นเมื่อเขากินเลือดแลหนองนั้นเข้าไปถึงท้องเขาไส้ก็กลายเป็นไฟไหม้แลตลอด ลงไปภายทวารหน้าเป็นไฟพุ่งออกแล

โทษของผู้ที่กระทำความผิดต่อผู้มีพระคุณมีความรุนแรงมาก เมื่อตายไปแล้วเกิดในโลหินนรกซึ่งเต็มไปด้วยน้ำเลือดน้ำหนองต้องกินน้ำเลือดน้ำหนองเป็นอาหาร แล้วกลายเป็นเปลวไฟเผาไหม้ตัวเองตลอดเวลา เกิดในนรกชื่อว่า โลหภูมิ ซึ่งเต็มไปด้วยเหล็กทองแดงที่ร้อนด้วยเปลวไฟและน้ำกรด และเกิดในนรกชื่อว่า สุนัขนรก ซึ่งเต็มไปด้วยฝูงหมาและฝูงแข็งแรงฝูงกาปากเหล็กที่คอยจิก คอยกัดสัตว์นรกตลอดเวลา ไม่มีเวลาว่างวันเลย ก่อให้เกิดทุกข์เวทนาจนกว่าจะสิ้นกรรม โทษเหล่านี้เป็นโทษที่เป็นความทารุณด้านจิตใจเป็นอย่างมาก

การพรรณนาความโหดร้ายน่ากลัวของการลงโทษ ดังข้อความว่า

ในนรกนั้นมีหม้อเหล็กแดงใหญ่เท่าภูเขาอันใหญ่ แลฝูงยมบาลเอาเชือกเหล็กแดงอันลูกเป็นเปลวไฟไล่กระหวัดรัดตัวเขา แล้วบิดให้คอเขานั้นขาดออกแล้วเอาหัวเขาทอดลงในหม้อเหล็กแดงนั้น เมื่อหัวเขาดันอยู่ดั่งนั้นบัดเดี๋ยวนี้ก็บังเกิดหัวอันหนึ่งขึ้นมาแทน เอาฝูงยมบาลจึงเอาเชือกเหล็กแดงบิดคอให้ขาดแล้วเอาหัวทอดลงในหม้อเหล็กแดงอีก แต่ทำอยู่ดั่งนี้หลายคาบหลายคราจนกระทั่งสิ้นอายุสม แลบาปกรรมแห่งเขาในที่นั้นนั้นแล...แลตัวคนนรกนั้นจมในแผ่นเหล็กแดง จมลงครึ่งตนเขาทุกคนเขาเทียรย่อมอันเอามีดบาดเนื้อหัวเขา แลร้องไห้อยู่ทุกข์ทรมานตามเขาฝังอยู่ในแผ่นเหล็กนั้นดั่งคนไม่กล้ากระทำความผิดต่อผู้มีพระคุณแลพระสงฆ์

การพรรณนาโทษแห่งความโหดร้ายที่ผู้กระทำความผิดจะพึงได้รับมีความน่ากลัวอย่างที่สุด เพราะตามธรรมดาบุคคลบางคนได้รับอันตรายก่อให้เกิดความเจ็บปวดเกิดทุกข์เวทนาตามภาพที่ปรากฏต่อคนทั่วไปก็เห็นว่า เจ็บปวดเพียงครั้งเดียว แต่ภาพลักษณ์ที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงนั้น เมื่อบาปกรรมส่งผลทำให้ไปเกิดในนรกแล้ว ถูกภูเขาเหล็กทับตายแล้วก็ฟื้นคืนมามีชีวิตแล้วนายยมบาลก็เอามีดตัดศีรษะอีกแล้วนำไปทอดในหม้อเหล็กแดงเป็นตายอยู่อย่างนั้นสิ้นอายุขัยของกรรมนั้นจึงจะพ้นจากนรกนี้ได้ ภาพที่ปรากฏจะเป็นการถูกลงโทษจนตายแล้วเกิดอีกจนนับครั้งไม่ถ้วน อันเป็นการลงโทษที่ไม่มีการลงโทษใด ๆ ในโลกมนุษย์จะเปรียบเทียบได้เลย

นอกจากนี้พระพุทธศาสนายังมีอิทธิพลต่อด้านกฎหมายในสมัยสุโขทัยคือ ได้มีการตรากฎหมายเพื่อสร้างความเป็นระเบียบ และความเป็นธรรมในสังคม กฎหมายที่ปรากฏมีลักษณะเกี่ยวกับทรัพย์สินมรดก การพิจารณาตัดสินความ การร้องฎีกา เป็นต้น^๖

๔.๔ ด้านเศรษฐกิจ

พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อด้านเศรษฐกิจสมัยสุโขทัยคือ^๗

๑. ลักษณะเศรษฐกิจในอุดมคติของพญาลิไท ทรงได้นำเอา “อุตรกฐทวีป” ซึ่งปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาว่าเป็นดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์มานิพนธ์ไว้ในเทศมโหรีซึ่งตรงกับอุดมการณ์ที่ทรงต้องการสร้างเมืองสุโขทัยให้เป็นเมืองในอุดมคติ มีแต่ความอุดมสมบูรณ์ไม่มีปัญหาเรื่อง เศรษฐกิจ ประชาชนยึดหลักธรรมเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

๒. นโยบายเศรษฐกิจของพญาลิไท ได้แก่

๒.๑ เก็บภาษีแต่พอดี ถ้าประชาชนทำนาได้ ๑๐ ส่วน ให้เก็บ ๑ ส่วน ถ้าผลิตไม่ได้ก็ไม่เก็บ

๒.๒ ไม่เพิ่มอัตราภาษีจากที่เคยเสียกันมาแต่โบราณขึ้นอีก

๒.๓ ช่วยเหลือการประกอบอาชีพประชาชน เช่น ยืมเงินลงทุนค้าขายไม่ให้เอาดอกเบี้ย

๒.๔ การจัดสรรที่ดินทำกินแก่ประชาชนโดยเอาดอกผลในอัตราร้อยละ ๑๐ ถ้าปีใดเก็บเกี่ยวไม่ได้ผลก็ไม่เก็บดอกผล

^๖เฉลิมศักดิ์ เบื้องปรีชาศักดิ์, การสถาปนากรุงสุโขทัย, (กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ, ๒๕๕๓), หน้า ๔๕.

^๗คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๔-๔๕.

ประการสำคัญคือส่งเสริมด้านเศรษฐกิจเช่นคำว่าในน้ำมีปลาในนามีข้าวและการกล่าวถึงระบบเศรษฐกิจที่ว่า ไม่ควรลุ่มหลงในการแสวงหาและสะสมทรัพย์อย่างไร้ขอบเขต ให้ออกใจในสิ่งที่ตนเป็นของตนเอง ไม่ใช่จ่ายโดยไม่จำเป็น ซึ่งช่วยสร้างเสริมคุณภาพที่ดีให้แก่สังคม

๔.๕ ด้านการศึกษาและศิลปกรรม

๔.๕.๑ ด้านการศึกษา

พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการศึกษาในสมัยสุโขทัยคือ ก่อให้เกิดการศึกษาอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา พิจารณาได้จากพระราชกฤษฎีกาที่สำคัญประการหนึ่งของพญาลิไท คือ การอุปถัมภ์การศึกษา พระพุทธศาสนาและศิลปวิทยาต่างๆ ทรงดำเนินการให้พระสงฆ์ได้ศึกษาพระธรรมวินัยและให้พวกพราหมณ์เล่าเรียนศิลปศาสตร์ต่างๆ ในเขตพระราชวัง นับได้ว่าเป็นการตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมและศิลปศาสตร์ขึ้นเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ชาติไทย ใน พ.ศ. ๑๙๐๐ พระองค์ได้ทรงส่งราชทูตไปรับพระบรมธาตุจากประเทศลังกา แล้วโปรดให้บรรจุไว้ในพระมหาเจดีย์ ณ เมืองนครชุม ปัจจุบันคือ จังหวัดกำแพงเพชร ทรงได้รับยกย่องว่าเป็นกษัตริย์นักปราชญ์ โปรดให้สร้างหลักศิลาจารึกไว้หลายหลักทั้งภาษาไทย ภาษามคธ และ ภาษามอญ เนื้อหาบางตอนของเตมูมิกถาได้ถูกนำมาศึกษาในสถาบันการศึกษา และจิตรกรยังได้นำไปเขียนเป็นจิตรกรรมไว้ตามสถานที่ต่างๆ ให้คนทั่วไปได้ศึกษา^๔ นอกจากนี้มีการอบรมสั่งสอนศีลธรรมและวิชาชีพ คือ ในวันพระหรือวันโกน มีการสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชน ทั้งยังได้ติดต่อช่างชาวจีนมาสอนการทำเครื่องสังคโลก ส่วนวิชาชีพ และงานบ้าน งานเรือนต่าง ๆ มีการเรียนรู้และศึกษาจากผู้ใหญ่ในบ้านของตน^๕ ไตรภูมิพระร่วงมีหลายชื่อเรียกได้แก่ “ไตรภูมิพระร่วง” “เตมูมิกถา” “ไตรภูมิถา” และ “ไตรภูมิโลกวินิจฉัย” ไตรภูมิเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับ นรก สวรรค์ คนที่ทำแต่ความดีตายไปแล้วได้ขึ้นสวรรค์ คนที่ทำความชั่วตายไปแล้วตกนรกพระยาวิไลไทใช้เป็นหลักในการปกครองบ้านเมืองทำให้ประชาชนอยู่อย่างสงบสุขปราศจากโจรผู้ร้าย

^๔คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๔.

^๕เฉลิมศักดิ์ เปื้องปรีชาศักดิ์, การสถาปนากรุงสุโขทัย, (กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ, ๒๕๕๓), หน้า ๔๕.

๔.๕.๒ ด้านศิลปกรรม

พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อศิลปกรรมในสมัยสุโขทัยอย่างมาก โดยเฉพาะด้านพุทธศิลป์ ซึ่งหมายถึง ศิลปกรรมทุกประเภทที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา^{๑๐} เช่น พระพุทธรูป วัตถุอาราม วิหาร สถูป เจดีย์ หรือโบราณสถาน โบราณวัตถุ และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งพุทธศิลป์เหล่านี้ถือเป็นงานที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อรับใช้พระพุทธศาสนาเป็นหลัก ตามความเชื่อที่ปรากฏในสมัยนั้น ดังนั้นจึงมักแฝงเรื่องราว เนื้อหา คติธรรม หรือคำสอนทางพระพุทธศาสนาในงานพุทธศิลป์นั้น ๆ พุทธศิลป์สมัยสุโขทัยสามารถจำแนกหรือแบ่งประเภทของงานได้ ๔ ด้าน^{๑๑} คือ

- ๑) ด้านสถาปัตยกรรม
- ๒) ด้านประติมากรรม
- ๓) ด้านจิตรกรรม
- ๔) ด้านประณีตศิลป์

พุทธศิลป์ด้านสถาปัตยกรรมที่สำคัญในสมัยนี้คือ พระเจดีย์ รูปแบบพระเจดีย์ที่เกิดขึ้นในสมัยนี้คือ พระเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ หรือ ทรงดอกบัวตูม พระเจดีย์แบบนี้จัดเป็นแบบสุโขทัยแท้ และเป็นเจดีย์ที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นพระเจดีย์ประธานของวัด หลังจากสิ้นสุดสมัยสุโขทัยไม่ปรากฏการสร้างพระเจดีย์รูปแบบนี้อีก^{๑๒}

พุทธศิลป์ด้านประติมากรรมที่สำคัญคือ พระพุทธรูป โดยเฉพาะพระพุทธรูปปางลีลาซึ่งถือได้ว่าเป็นพระพุทธรูปที่สวยงามที่สุดของประเทศไทย ลักษณะของพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นจะได้รับอิทธิพลการสร้างจากพระพุทธศาสนาเป็นหลัก เช่น ต้องมีลักษณะของมหารุขตามปริสลักษณะ อาทิ พระกรยาว นิ้วยาวเรียว ปลายนิ้วพระหัตถ์ยาวเสมอกัน ฝ่าพระบาทราบเสมอกัน สันพระบาทยาว ลำพระศอกกลมงามเสมอกันคางเขาโค พระกายตั้งตรงคู้ท้าวมหาพรหม เป็นต้น

พุทธศิลป์ด้านจิตรกรรมที่สำคัญ คือ การเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังในสถาปัตยกรรมต่าง ๆ เช่น เรื่องราวชาดก ความเชื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

^{๑๐} พระมหาเกษม หาสจิตโต (พยุง), “อิทธิพลพระพุทธศาสนาเถรวาทต่อศิลปวัฒนธรรมสมัยสุโขทัย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔).

^{๑๑} พระมหาเกษม หาสจิตโต (พยุง), “อิทธิพลพระพุทธศาสนาเถรวาทต่อศิลปวัฒนธรรมสมัยสุโขทัย”.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน.

พุทธศิลป์ด้านประณีตศิลป์ที่สำคัญคือ งานเครื่องปั้นดินเผา หรือที่เรียกว่า เครื่องสังคโลก (เครื่องเซลียง) ซึ่งจัดเป็นงานศิลปกรรมที่มีส่วนร่วมระหว่างงานปั้น (ประติมากรรม) และงานเขียน (จิตรกรรม) โดยวัตถุประสงค์ เพื่อเป็นการสะท้อนถึงวิถีชีวิต ประเพณี ของคนไทย สรรพาคความเชื่อต่อพระพุทธศาสนา เช่น เรื่องกรรม นรก- สวรรค์ การเผย พระพุทธศาสนาสมัยพระยาโลไท นอกจากประชาชนทั่วไปแล้วเจ้านายข้าราชการก็ยังถือปฏิบัติด้วย ประการหนึ่งการสร้างสรรคงานศิลป์ เช่น การสร้างเครื่องสังคโลกนอกจากเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน แล้ว คือ การใช้ประกอบในพิธีกรรมต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา พิจารณาจากลวดลายที่เขียนลงบน ภาชนะสังคโลกหลายประเภท จะเห็นได้ว่ามีลวดลายที่แฝงด้วยความหมายหรือคติที่เกี่ยวข้องกับ พระพุทธศาสนา เช่น กงจักร ดอกไม้^{๑๓}

^{๑๓} อ้างแล้ว.

บทที่ ๕

สรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเชิงวิเคราะห์การเผยแผ่ของพระพุทธศาสนาในสมัยพระยาสิทธิไทครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ๒) ศึกษาแนวคิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระยาสิทธิไท ๓) วิเคราะห์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาสมัยพระยาสิทธิไท ซึ่งสามารถสรุปผลตามวัตถุประสงค์ดังนี้

๕.๑ สรุป

การเผยแผ่ของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

ผลการศึกษาสรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทยหลังจากการทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ประมาณ พ.ศ. ๒๑๕ ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช โดยมีคณะของสมณทูตซึ่งมีพระโสณเถระและพระอุตตรเถระเป็นหัวหน้าคณะเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรกและมีคณะสมณทูตชุดอื่น ๆ เข้ามาเผยแผ่ในระยะต่อมา แบ่งได้ ๔ ยุคคือ ยุคที่ ๑ ยุคเถรวาทแบบพระเจ้าอโศกมหาราช ยุคที่ ๒ ยุคมหายาน ประมาณ พ.ศ. ๖๒๐ สมัยของพระเจ้ากนิษกะมหาราช ซึ่งทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๔ ยุคที่ ๓ ยุคเถรวาทแบบพุกาม เมื่อ พ.ศ. ๑๖๐๐ สมัยพระเจ้าอนุรุธมหาราชแห่งพม่า ยุคที่ ๔ เถรวาทแบบลังกาวงศ์ เมื่อ พ.ศ. ๑๖๘๘ สมัยพระเจ้าปรักกมพาหุแห่งประเทศลังกาได้ทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกา

อาณาจักรสุโขทัยเป็นอาณาจักรที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากในด้านประวัติศาสตร์ มีการปกครองแบบระบอบปิฎราชาธิปไตยซึ่งได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา โดยผู้ปกครองได้ใช้หลักธรรมพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการปกครอง อย่างไรก็ตามหลังจากชนชาติไทยตั้งอาณาจักรสุโขทัยเป็นประเทศชาติไทยอันเป็นปึกแผ่นมั่นคงเมื่อพุทธศักราช ๑๘๐๐ แล้ว เป็นยุคที่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงจากลัทธิมหายานและหินยานแบบเดิมมาเป็นลัทธิหินยานแบบลังกาวงศ์ โดยเริ่มนับถือแบบหินยานลัทธิลังกาวงศ์จากเมืองนครศรีธรรมราชอย่างจริงจังในรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เมื่อพุทธศักราช ๑๘๒๐ เป็นต้นมา ทำให้พระพุทธศาสนาวางรากฐานมั่นคงในอาณาจักรสุโขทัย

ในสมัยพระยาสิทธิไท พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองที่สุดถือเป็นยุคทองยุคหนึ่ง โดยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น พระยาสิทธิไทได้ทรงโปรดให้พระสงฆ์ออกไปเผยแผ่ธรรมในแคว้นต่าง ๆ เช่น อโยธยา หลวงพระบาง เมืองน่าน อาณาจักรล้านนา การที่ทรงชักจูงให้เมืองต่างๆ

มานมัสการพระพุทธบาทและศาสนสถานในอาณาจักรสุโขทัยซึ่งได้รับการทำนุบำรุงดูแลรักษาเป็นอย่างดี รวมถึงทรงนำหลักธรรมสำคัญมานิพนธ์สอดแทรกในพระราชนิพนธ์เรื่อง เถกมิกถา หรือ ไตรภูมิพระร่วง เพื่อใช้สั่งสอนอาณาประชาราษฎร์เมืองสุโขทัย เพื่อส่งเสริมพุทธศาสนาจนทำให้เมืองสุโขทัยนั้นเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนา ซึ่งลักษณะดังกล่าวได้ส่งผลให้พระพุทธศาสนาได้รับการเผยแผ่กระจายไปในที่ต่าง ๆ มากขึ้น โดยหลักธรรมสำคัญต่าง ๆ ที่นำมาใช้ เช่น สิล ๕ หรือ เบญจศีล หิริ โอตตัปปะ หลักสัปปริสธรรม ๗ หลักทศพิธราชธรรม ๑๐ และหลักสังคหวัตถุ ๔

แนวคิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสมัยพระยาสิทธิ

แนวหลักคิดของพระยาสิทธิที่มีต่อการส่งเสริมพระพุทธศาสนา พบว่า ๑) การเสริมสร้างความเลื่อมใสศรัทธาในหมู่ประชาชน เพื่อก่อให้เกิดความมั่นคงทางการเมืองภายใน โดยให้ประชาชนมีพฤติกรรม ความประพฤติ การดำรงชีวิตดี ไม่ก่อปัญหาหรือสร้างความเดือดร้อนในสังคม โดยใช้ไตรภูมิพระร่วงเป็นสิ่งที่ช่วยในการเผยแพร่ และ ๒) ทำให้สุโขทัยเป็นที่ยอมรับของอาณาจักรใกล้เคียงที่มีพื้นฐานของศาสนาเดียวกัน โดยการทำนุบำรุงกิจการพระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ ทั้งการนิมนต์พระสงฆ์จากลังกาทวีป การสร้างและบูรณะศาสนสถาน การสร้างรูปเคารพ พระพุทธรูป การส่งราชบุรุษไปรับพระบรมธาตุจากลังกาทวีป ทรงโปรดให้พระสงฆ์ออกไปเผยแผ่ธรรมในแว่นต่าง ๆ

วิเคราะห์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาสมัยพระยาสิทธิ

อิทธิพลพระพุทธศาสนาสมัยพระยาสิทธิที่มีต่อด้านต่าง ๆ พบว่า

๑. ด้านบุคคล พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อด้านจิตใจให้รู้จักการประพฤติ ๒ อย่าง คือ ประพฤติตนเองให้ถูกต้องไม่กระทบกระเทือนผู้อื่น และการทำให้สังคมที่ตนอยู่ให้เจริญขึ้น โดยได้ส่งผลก่อให้เกิดความสำนึกแยกได้ ๒ ประเด็น คือ ๑) ความสำนึกของผู้ปกครองแผ่นดิน เช่น การมีทศพิธราชธรรม การมีความรับผิดชอบ การให้ออกาสประชาชนร้องเรียน ๒) ความสำนึกของปัจเจกชนที่พึงมีต่อสังคม เช่น การมีศีลธรรมประจำตน การปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ถูกต้องตามกาลเทศะ การรู้จักหน้าที่ที่พึงปฏิบัติ

๒. ด้านสังคม พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อสังคมในสมัยพระยาสิทธิที่สำคัญคือ ก่อให้เกิดความสำนึกทางสังคมให้แก่บุคคลและสังคมที่อยู่ร่วมกัน ๒ ประการ คือ

๒.๑ จริยธรรมของบุคคลซึ่งเป็นหลักการปฏิบัติที่ตนเองควรปฏิบัติประจำจนเป็นนิสัย ทำให้บุคคลนั้นเป็นคนที่มีมนุษยธรรม เป็นบุคคลที่สมบูรณ์ซึ่งเป็นที่ยอมรับนับถือของคนในสังคม มีความประพฤติไม่กระทบกระทั่งหรือทำร้ายเบียดเบียนแก่ผู้อื่น

๒.๒ จริยธรรมทางสังคมซึ่งเป็นหลักการประพจน์ของบุคคลในสังคม เป็นความสำนึกของบุคคลที่มีต่อสังคมด้วยความรับผิดชอบทำให้มีการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขความเจริญ โดยหลักจริยธรรมที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับมนุษย์มี ๒ ส่วน คือ ส่วนแรก คือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ จำแนกออกเป็น ๔ ระดับ คือ การปฏิบัติต่อบุคคลที่มีฐานะสูงกว่า การปฏิบัติต่อบุคคลที่มีฐานะเสมอกัน การปฏิบัติต่อบุคคลผู้ที่มีฐานะต่ำกว่า และการปฏิบัติต่อบุคคลเพื่อความเสมอภาคในสังคม ส่วนที่สอง ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เน้นหลักจริยธรรมเกี่ยวกับความรัก ความหวงแหน ความมีวินัย ความรับผิดชอบ ความกตัญญูรู้คุณต่อธรรมชาติ การอนุรักษ์ธรรมชาติ

๓. ด้านการเมืองการปกครอง พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการปกครองในสมัยสุโขทัยสำคัญ ๓ ประการคือ

๓.๑ เป็นพื้นฐานจริยธรรมทางสังคม

๓.๒ หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาใช้ในการปกครอง

๓.๓ มีลักษณะการปกครองในอุดมคติของพญาลิไท คือ การใช้ “ธรรมราชา” ในการปกครอง

๔. ด้านเศรษฐกิจ พระพุทธศาสนามีอิทธิพลให้เกิดแนวคิดลักษณะเศรษฐกิจในอุดมคติและก่อให้เกิดนโยบายเศรษฐกิจสำคัญคือ เก็บภาษีแต่พอดี ไม่เพิ่มอัตราภาษี การช่วยเหลือการประกอบอาชีพประชาชน การจัดสรรที่ดินทำกินแก่ประชาชน โดยเน้นถึงการไม่ลุ่มหลงในการแสวงหาและสะสมทรัพย์อย่างไร้ขอบเขต ให้พอใจในสิ่งที่ตนมีของตนเอง ไม่ใช่จ่ายโดยไม่จำเป็น

๕. ด้านการศึกษาและศิลปกรรม พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการศึกษาในสมัยสุโขทัยคือ ก่อให้เกิดการศึกษาอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา มีการอุปถัมภ์การศึกษาพระพุทธศาสนาและศิลปวิทยาต่างๆ การให้พระสงฆ์ได้ศึกษาพระธรรมวินัย และให้พราหมณ์เล่าเรียนศิลปศาสตร์การตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมและศิลปศาสตร์ มีการอบรมสั่งสอนศีลธรรมและวิชาชีพ การสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชน ส่วนด้านศิลปกรรม พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อศิลปกรรมในสมัยสุโขทัยอย่างมาก ทั้งด้านสถาปัตยกรรม (เจดีย์) ด้านประติมากรรม (พระพุทธรูปปางลีลา) ด้านจิตรกรรม (จิตรกรรมฝาผนัง) และด้านประณีตศิลป์ (เครื่องสังคโลก)

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ควรมีการศึกษาอิทธิพลของพระพุทธศาสนาในสมัยพระยาสิทธิโทที่มีต่ออาณาจักรอื่น ๆ

๕.๒.๒ ควรมีการศึกษาอิทธิพลของพระพุทธศาสนาในสมัยพระยาสิทธิโทที่มีต่อการเมืองการปกครองสุโขทัยในรัชสมัยต่อมา

๕.๒.๓ ควรมีการศึกษาอิทธิพลของพระพุทธศาสนาในสมัยพระยาสิทธิโทที่มีต่อการเมืองการปกครองในราชวงศ์อื่น ๆ ของประเทศไทย

บรรณานุกรม

ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๓๕.

พระยาสิทธิ. ไตรภูมิพระร่วง. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณ, ๒๕๒๖.

ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือและเอกสารทั่วไป

กรมการศาสนา. ประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนาและองค์กรศาสนาต่าง ๆ ในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๒.

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. สุขุขทัย รุ่งอรุณแห่งความสุข. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๕.

เฉลิมศักดิ์ เปื้องปรีชาศักดิ์. การสถาปนากรุงสุโขทัย. กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ, ๒๕๕๓.

บังอร ปิยะพันธ์. ประวัติศาสตร์ไทย การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และความสัมพันธ์กับต่างประเทศก่อนสมัยสุโขทัยจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘.

พระธรรมปิฎก. พจนานุกรมพุทธศาสน์. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พลาดิษฐ์ สิทธิชัยกิจ. ประวัติศาสตร์ไทย ฉบับเสริมการเรียนรู้. โครงการศึกษาประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๗.

ภาณุมาศ ทักษณา. “ผู้เฒ่า..เล่าเรื่อง”. คมชัดลึก. (๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๓) : ๑๒.

มาตยา อิงคนารถ ทวี ทองสว่าง และวัฒนา รอดคำอาจ. หนังสือประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕.

วิกิพีเดีย. พระมหากษัตริย์ราชที่ ๑. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://th.wikipedia.org>. [๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๕].

วิเชียร รักการ. วัฒนธรรมและพฤติกรรมของไทย. กรุงเทพมหานคร : โอเอสพริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๒๕.

สิริวัฒน์ คำวันสา. **ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร : จรัญสนิทวงศ์การพิมพ์, ๒๕๔๒.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. **พุทธธรรมที่เป็นรากฐานสังคมไทยก่อนสมัยสุโขทัยถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

อภิชัย โพธิประสิทธิศาสตร์. **พุทธศาสนamahayan**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์หามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

วารี สามารถ. “ความคิดทางสังคมในวรรณกรรมสมัยสุโขทัย”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๑.

พระมหาเกษม หาสจิตโต (พยุง). “อิทธิพลพระพุทธศาสนาเถรวาทต่อศิลปวัฒนธรรมสมัยสุโขทัย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พระมหาสนิท อนุจารย์ (สุเมธีร์). “พระพุทธศาสนากับวรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย : กรณีศึกษาศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงและสุภายิตพระร่วง”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระศรีสุธรรมเมธี (สุเทพ ศุสุสมมุโม, ป.ธ.๙), “อิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีต่อแนวความคิดทางการเมืองการปกครองของพระเจ้าลิไท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

ภูมิฤทัย ภูติจันทร์, การศึกษาบทบาทของพระมหากษัตริย์สมัยสุโขทัยในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

พ.ศ.๒๕๕๔

ครู อ้นคับ คศ.๓ ชำนาญการพิเศษ โรงเรียนสันกำแพง อำเภอสันกำแพง
จังหวัดเชียงใหม่

ที่อยู่ปัจจุบัน

บ้านเลขที่ ๙ หมู่ที่ ๑ ซอย ๑ ตำบลแม่คือ อำเภอดอยสะเก็ด
จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๒๐ โทรศัพท์มือถือ ๐๘๙๖๓๔๗๒๕๑
E-mail bussabaporn@gmail.com